

Islamisme og demokrati

Muslimsk Brorskap i Egypt 1970-2005

Bodil Hafsås

Hovedfagsoppgave ved institutt for statsvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

April 2005

Forord

Det er med stor lettelse og glede jeg nå kan si at arbeidet med min hovedfagsoppgave er over. Prosessen har vært lang og krevende, med mange opp- og nedturer underveis. Arbeidet med oppgaven har likevel vært svært lærerikt og givende. På dette tidspunktet kan jeg si at jeg ikke ville vært opplevelsen foruten. Det hadde jeg ikke kunnet si uten den hjelp og støtte jeg har fått underveis.

En stor takk går til mine veiledere. Olle Törnquist var med fra oppstarten, og jeg takker for gode innspill på det stadiet. Den største takken må likevel gå til Liv Tørres som veiledet meg gjennom selve skriveprosessen og fikk meg vel i havn til slutt. Jeg vil også takke Bjørn Olav Utvik for gode råd, tilgang til artikler og formidling av kontakter. Nordiska Afrikainstitut i Uppsala fortjener stor takk for et lærerikt opphold med god veiledning.

Takk til Maye Kassem for hjelp til å finne litteratur og til Anders Hammer for formidling av kontakter. Åshild Øverland må også takkes for korrekturlesing. En stor takk går til Ehab, Atef, Sam, Bernd, Aping, Maria, David og alle de andre som gjorde oppholdet i Kairo til en fin opplevelse. Jeg vil spesielt takke Emad Shahin, Fahmi Howeidy, Essam al-Erian, Mohamed Mahdi Akef, Fattah Hussein, Sarah og Haffez for intervju og hjelp.

Til slutt vil jeg rette stor takk til familie og venner som har støttet og oppmuntret meg. En spesiell takk går til Kristian som har vært tålmodig og til stor støtte hele veien. Han fortjener også takk for korrekturlesing og mange gode tips.

Bodil Hafsås

April 2005

Innhold

1. Innledning.....	1
1.1. Introduksjon – tema og problemstilling	1
1.2. Begrepsavklaring og definisjon.....	3
1.3. Bakgrunn	5
1.4. Tilnærming, fokus og underproblemstillinger	9
1.5. Metode og kilder	14
1.6. Disposisjon.....	18
2. Teori	21
2.1. Islamisme	21
2.2. Demokratiteori og sosiale bevegelser.....	26
3. MBs praksis og ideologi.....	35
3.1. Introduksjon	35
3.2. Politiske strategier og veivalg	35
Veien mot parlamentet	39
3.3. Mobilisering og arbeid i det sivile samfunn.....	42
Strategier og allianser.....	42
Interne forhold i MBs organisasjon.....	44
3.4. MBs ideologi	47
Arven etter al-Banna	47
Reformprogram	48
Utvikling av ideologien etter al-Banna	50
Sayyid Qutb og radikal islamisme	50
3.5. Oppsummering	51
4. Forklaringer på endringer av strategier og ideologi.....	53
4.1 Introduksjon	53
4.2 Politiske mulighetsstrukturer.....	53
Grad av pluralisme og organisasjonsfrihet.....	53
Valgloven og MBs status i det politiske systemet.....	58
Statens undertrykking.....	59
4.3 Sosial kapital/mobiliseringsstrukturer.....	63
MBs posisjon i det sivile samfunn og organisasjonens forhold til andre grupper	63
Indre forhold i MBs organisasjon.....	66
Forholdet til andre partier.....	70
4.4. Ideologiske rammeverk/symbolsk kapital.....	72
Islamismens gjennomslagskraft	72
Hensynet til rammeverkets troverdighet	74
Konkurrerende ideologier – radikal vs. moderat islamisme	77
4.5. Oppsummering	78
5. MBs forhold til demokrati.....	81
5.1 Introduksjon	81
5.2. MBs arbeid på den politiske arena	82
5.3. MBs rolle i det sivile samfunn	89
5.4. Forholdet mellom forklaringsfaktorer	92
5.5. Islam og demokrati.....	96
5.6. Konkluderende bemerkninger	101
Litteraturliste	103

1. Innledning

1.1. Introduksjon – tema og problemstilling

Islam blir i dag ofte framstilt som den vestlige verdens verste fiende. Den islamske sivilisasjonen karakteriseres gjerne som anti-sekulær, anti-demokratisk, anti-modernistisk, eller kort og godt anti-vestlig. Mens USA og Vesten hadde som mål å bekjempe Sovjetunionen og kommunismen under den kalde krigen, er det nå kampen mot terror som er i fokus. Det er i stor grad muslimer som blir sett som terrorister. Da fly braste inn i World Trade Center, eller når selvmordsbombere har sprengt seg selv i luften ved vestlige mål, er det gjerne *religionen* islam som har fått skylden. Samuel P. Huntington (1996) er blant dem som mener islam har iboende kvaliteter som skaper grobunn for denne typen terrorisme. Han hevder dessuten at islam har trekk som gjør det umulig å forene islamsk religion og kultur med demokrati. Hans syn på islam som uforenelig med demokrati har vært gjenstand for mye debatt. Forholdet mellom islam og demokrati er tema også i denne framstillingen.

John L. Esposito er blant Huntingtons argeste kritikere, og han advarer mot synet på islam som en trussel mot Vesten. Han understreker at islam er mangfoldig, og ikke en enhetlig kraft som står samlet i opposisjon mot Vesten og de vestlige verdier (Esposito 1999: 215-216, 220-221, 228-229). Bassam Tibi (1997) anerkjenner også mangfoldigheten innen islam. Han argumenterer for at islam i en liberal form er forenelig med demokratiske idéer og demokratiet som styreform (Tibi 1997: 24). Han understreker imidlertid at islamisme¹ står i opposisjon til demokratiske idéer, og at blant andre Esposito har havnet i et blindspor når han forsøker å forene islamistiske tanker med demokratiske verdier (ibid.: 25-26, 28). Esposito hevder imidlertid at også islamisme har flere ansikter. Islamsk terrorisme er bare ett av dem. Han understreker betydningen av å skille mellom ulike typer islamister, og mener at deler av den islamistiske bevegelsen kan forenes med et demokratisk system (Esposito 1999: xiii,

¹ Begrepet *islamisme* blir behandlet under, med både begrepsavklaringer og definisjoner.

xvii, 242-243). Et slikt syn støttes også av blant andre Ahmad S. Moussalli (1999) som hevder at omgivelsene påvirker i hvilken retning islamistene utvikler seg (Moussalli 1999: 69). Det er denne debatten jeg ønsker å komme inn på i denne framstillingen. Islamismens forhold til demokrati er særlig interessant i og med at det først og fremst er islamistenes frammarsj som skaper frykt for islam i Vesten. Det er islamistene som i størst grad framstår som en direkte trussel mot det vestlige demokrati.

Mange bidrag i denne debatten fokuserer på islamisme som ideologi og hvorvidt den kan forenes med demokrati. Islamisme er imidlertid mer enn én ideologi. Det finnes mange tolkninger av islamisme. De islamistiske gruppene opererer dessuten i ulike kontekster. Som andre organisasjoner i samfunnet vil også islamistiske organisasjoner påvirkes av de politiske, sosiale og økonomiske rammevilkår de opererer under. Sammen med ideologiske forskjeller mellom gruppene, antas det i denne sammenhengen at de begrensninger og muligheter som følger av rammevilkårene vil føre til ulike valg av politiske strategier, og at de også kan påvirke organisasjonenes holdninger for eksempel til demokrati. For å kunne studere hvor avgjørende konteksten er for islamisters forhold til demokrati, er det av den grunn hensiktsmessig å studere islamisters ideologi og politiske strategier over tid, og med henblikk på endringer i en konkret kontekst. Denne framstillingen vil derfor ta for seg én islamistisk gruppe, Muslimsk Brorskap i Egypt (MB), og undersøke hvorvidt og hvordan gruppens forhold til demokrati preges av den politiske, sosiale og økonomiske konteksten i Egypt, og ikke bare av de ideologiske perspektiver som lå til grunn ved opprettelsen av organisasjonen. Min overgripende problemstilling blir således: Hvordan forholder Muslimsk Brorskap i Egypt seg til demokrati, og hvordan påvirkes dette av de konkrete forholdene organisasjonen opererer under? Dersom det viser seg at MBs forhold til demokrati i stor grad blir påvirket av endringer i omgivelsene, er det et uttrykk for at påstandene om islamisme som uforenelig med demokrati ikke holder mål.

1.2. Begrepsavklaring og definisjon

Islamisme blir i stor grad brukt synonymt med politisk islam, fundamentalisme, islamsk ekstremisme og flere andre begreper som mener å peke på samme fenomen. Både islamistene selv, media og akademikere har ulike syn på hva islamisme egentlig er. Dette er noe av bakgrunnen for den mangfoldige begrepsbruken. Begrepene blir til dels brukt strategisk for politiske formål. Begrepet fundamentalisme blir for eksempel ofte brukt for å vise til islamistiske grupper. Det er imidlertid et begrep med mange negative konnotasjoner og kan derfor bli brukt for å diskreditere islamistene. Ofte blir det dessuten brukt samme begrep på ulike fenomener. Ayubi (1991) har laget en oversikt der han definerer forskjellene mellom fenomenene som faller inn under de ulike begrepene (Ayubi 1991: 67-69). I denne sammenhengen vil det imidlertid føre for langt å gå inn på en omfattende begrepsdiskusjon. Jeg skal undersøke én bestemt gruppe. Det spiller derfor mindre rolle hvilket begrep jeg anvender på den. Det er likevel en fordel å holde seg til ett begrep for å unngå uklarheter og misforståelser. Jeg har valgt å bruke *islamisme* som kanskje er det begrepet med færrest konnotasjoner knyttet til seg (se Vikør (1995) for en grundig begrepsdiskusjon).

Selv om jeg undersøker én islamistisk gruppe, vil mangfoldet innen islamismen være relevant i framstillingen. Det vil bli lagt særlig vekt på forskjellen mellom grupper på den ene siden som søker innflytelse gjennom valg og som er reformvillige, og grupper på den andre siden som ønsker raskere forandringer og revolusjon. For å skille mellom de to fenomenene har jeg valgt å bruke Espositos (1999) begreper – moderate og radikale islamister. De samme begrepene blir også brukt blant andre av Kepel (2003(1984)). På denne måten kan de mest omdiskuterte og konnotasjonsbefengte begrepene unngås. Radikale islamister blir ofte kalt ekstreme islamister. Idet islamsk ekstremisme blir brukt på islamister generelt også, velger jeg her å bruke begrepet radikal for å unngå misforståelser. Det er etter min mening også et mer presist begrep i og med at det viser til revolusjonære islamister.

Hva er så islamisme? Det finnes utallige ulike definisjoner på islamisme. I denne framstillingen vil jeg ta i bruk definisjonen Ayubi (1991) gir av det han kaller politisk islam: ”doktrinen og/eller bevegelsen som forfekter at islam inneholder en politisk teori og en teori om staten” (Ayubi 1991: ix, min oversettelse). En slik vid og generell definisjon er nyttig i denne framstillingen fordi den favner over det mangfold av islamisme som vil bli berørt. På den måten blir ikke grupper av islamister ekskludert per definisjon. Den generelle definisjonen har likevel den ulempen at den sier lite om hva som er spesielt for den gruppen som studeres her. Nyansene mellom ulike islamister kan imidlertid komme fram gjennom å studere dynamikken mellom dem og andre sosiale krefter. Muslimske Brorskap vil bli studert som del av en kontekst, som en organisasjon i samspill med andre krefter i samfunnet. Det er de valg MB tar i denne sammenhengen som kan fortelle hva slags islamistisk organisasjon det er. Særtrekkene ved MB vil derfor komme fram underveis i studien.

Definisjonen jeg har valgt å bruke peker dessuten på den egenskapen ved islamismen som kanskje skaper mest skepsis i Vesten, og som framstår som et hinder for å forene islamistisk ideologi og demokrati. Det dreier seg om religionens politiske funksjon, som i alle fall tilsynelatende har vært mer framtreddende i islam enn i kristendommen. I følge Vikør (1993) framstår islam som en politisk religion idet den brukes til å begrunne politiske handlinger, på samme måte som en ideologi (Vikør 1993: 11-12). Men som Martin Seliger (1976) understreker i sitt verk om ideologi og politikk, kan både sekulære og religiøse ideologier gi grunnlag for ideologisk pluralisme. Det vil si at én og samme ideologi kan danne utgangspunkt for ulike mål og midler (Seliger 1976: 165). Et slikt syn står i motsetning til Huntingtons (1996) oppfatning av islam som en samlet enhet som er voldelig og konfliktskapende nettopp på grunn av egenskapene knyttet til islam som ideologi (Huntington 1996: 256-258). Huntingtons syn på islam blir nærmere gjennomgått i teorikapitlet.

Seligers syn på ideologi støtter dessuten Espositos (1999) påstand om at også islamisme er et pluralistisk fenomen. Selv om de fleste islamister mener at islam inneholder en politisk teori og en teori om staten, kan det herske ulike tolkninger av

teoriene. Det kan dessuten være forskjeller mellom islamister når det gjelder hvilke midler de er villige til å bruke for å nå sine mål. For å kunne vurdere en islamistisk organisasjons forhold til demokrati er det derfor nødvendig å rette fokus mot organisasjonens praksis i den konkrete konteksten de er en del av. Ved å studere både ideologi og praksis kan sammenhengen mellom de to faktorene belyses.

Når det er snakk om en organisasjons holdninger og strategier, er det viktig å være klar over at en organisasjon består av mange individer. Det er ikke gitt at alle medlemmene til enhver tid har samme synspunkter på alt, og er enige om hvilke strategier som skal følges. Jeg mener likevel det er formålstjenlig å snakke om hele organisasjonen MBs ideologi og praksis. MB er, som jeg vil komme tilbake til, en topptung organisasjon med sterk hierarkisk struktur. Det er ledelsen som fører an og leder organisasjonen og medlemmene i den retning den vil. Selv om en topptung organisasjon kan skjule sterk uenighet, er MB i tillegg en organisasjon med streng disiplin. Holdninger og beslutninger går nedover i organisasjonen. Når det henvises til hvilke holdninger og hvilken praksis som er gjeldende i MB, er det derfor hele organisasjonen det vises til. Men det er ledelsen som tar avgjørelsene innenfor organisasjonen. Uenigheter innen organisasjonen behandles eksplisitt der dette har særlig betydning for organisasjonens veivalg.

1.3. Bakgrunn

I dag rettes det mye oppmerksomhet på islamistiske nettverk som *al-Qaeda*. De første moderne islamistiske organisasjonene var imidlertid nasjonale bevegelser som hadde sitt nedslagsfelt i det landet de oppstod². Det er denne typen islamister som er fokus for denne framstillingen. Dette er organisasjoner som har som mål å øke betydningen av islam i den muslimske verden, men som først og fremst konsentrerer seg om

² Det er et stort mangfold blant islamistiske organisasjoner. De skiller seg ikke minst fra hverandre med hensyn til nedslagsfelt og måten de organiserer seg på. Etter 11. septemberaksjonen har det vært fokus på internasjonale nettverk som *al-Qaeda*. Disse har så å si hele verden som sitt nedslagsfelt. Målet er oftest å ramme vestlige mål både i og utenfor Vesten. Disse nettverkene er imidlertid en nyere form for islamisme som kan sies å ha sitt opphav blant mujaheddinene som kjempet på afghansk side mot Sovjetunionen fra slutten av 1970-tallet. De første nasjonale gruppene oppstod allerede på 1920-tallet.

forholdene i sitt eget land. Denne typen organisasjoner utgjør fortsatt majoriteten av den islamistiske bevegelsen og er en viktig del av revitaliseringen av islam i den muslimske verden fra 1970-tallet og fram til i dag. Det er dessuten innenfor konteksten av hver stat at islamistene i størst grad konfronteres med spørsmål knyttet til deres forhold til demokrati. Jeg har derfor valgt å se nærmere på den nasjonale islamismen, med Muslimske Brorskap i Egypt som case. Valget falt på Muslimske Brorskap i Egypt fordi det er den største og kanskje viktigste islamistiske organisasjonen vi kjenner. MB var den første islamistiske organisasjonen som ble opprettet i nyere tid, og den har fått forgreninger i mange ulike land³. Organisasjonen har også fostret ideologer som har vært, og fortsatt er, en viktig inspirasjonskilde for islamister verden over.

Muslimske Brorskap i Egypt er dessuten interessant fordi organisasjonen er et eksempel på en såkalt moderat islamistisk gruppe. Det fokus som har vært på de internasjonale terrornettverkene har skapt et ensidig bilde av islamismen som en voldelig bevegelse. Islamismen er imidlertid langt mer mangfoldig enn som så. Det er spesielt stor variasjon mellom de ulike nasjonale gruppene. Noen forsøker å oppnå innflytelse innenfor det politiske systemet. De arbeider for å reformere samfunnet for på den måten å skape en islamsk stat på sikt. Slike moderate organisasjoner står i motsetning til de radikale som krever umiddelbare forandringer. Radikale islamister har ikke tiltro til at forandringer lar seg realisere innenfor det bestående systemet, og står derfor for en voldelig linje. De vil innføre islamsk stat med makt (Esposito 1999: 9, 12, 17)⁴.

Det kan være vanskelig å kategorisere en organisasjon som enten radikal eller moderat. Det er også viktig å være klar over at det ikke er vanntette skott mellom moderate og radikale islamister. Organisasjoner og holdninger endres over tid og innen ulike politiske rammer. Moderate kan bli radikalisert og omvendt. Det er likevel relativt stor enighet om at MB er en moderat organisasjon. Som det går fram av den videre framstillingen, er det riktignok flere radikale personer og organisasjoner som

³ Organisasjoner under navnet Muslimske Brorskap i andre land ble gjerne opprettet etter inspirasjon fra organisasjonen i Egypt. De fungerer imidlertid som selvstendige organisasjoner, som til dels inntar andre holdninger og har en annen praksis enn MB i Egypt (Voll 1997: 237-238).

⁴ Kepel (2003(1984)) bruker også begrepene moderat og radikal i forbindelse med islamister. Han ser ut til å legge omtrent samme betydning i dem som Esposito (Kepel 2003(1984): 245-247).

har hatt sitt utspring fra MB. De radikale kreftene har imidlertid i stor grad brutt med organisasjonen nettopp på grunn av dens moderasjon. Brorskapet har holdt seg til en ikke-voldelig strategi, og jobbet for å bli godkjent som en del av det politiske systemet. I vitenskapelig sammenheng omtaler derfor de fleste MB som en moderat islamistisk organisasjon.

Muslimsk Brorskap ble etablert i 1928 av egypteren Hassan al-Banna. Organisasjonen oppstod i stor grad som en reaksjon på de sosioøkonomiske forholdene i Egypt og den politiske situasjonen landet var i. Al-Banna ville befri Egypt fra Vestens dominans og han arbeidet for større økonomisk og sosial likhet. Han mente at sterkere vekt på islam var svaret på landets problemer. Islam måtte få økt betydning på alle samfunnsområder, også i politikken, mente han (Lia 1994: 8, 54, 72-73, Ayubi 1991: 130). MB vokste seg til en stor og betydelig organisasjon utover på 1930-tallet og framstod derfor som en utfordring for regimet i Egypt. Al-Banna ble henrettet i 1949 fordi han ble beskyldt for å stå bak drapet på et regjeringsmedlem (Esposito 1999: 67, 138). Selv om MB anses for å ha vært en stor gruppe på den tiden, er det knyttet stor usikkerhet til MBs medlemstall både den gang og i dag. MB kan ha overdrevet tallene for at organisasjonen skulle framstå som slagkraftig. Eventuelle medlemslister blir naturlig nok holdt hemmelig i og med at organisasjonen er illegal.

I 1952 gjennomførte De Frie Offiserer revolusjon og statskupp i Egypt. Det ble innført republikk i landet, og Gamal Abdel Nasser ble Egypts første president. MB stod i utgangspunktet i ledtog med Nasser og hans menn. Brødrene ble imidlertid skuffet da de innså at Nasser ikke hadde til hensikt å sette islam i sentrum av sitt politiske regime. De vendte seg derfor mot ham. Etter dette fulgte forbud mot organisasjonen Muslimsk Brorskap i 1954, og massearrestasjoner av muslimske brødre (Kepel 2003(1984): 41, Ayubi 1991: 134-135). Under dette klimaet vokste det fram en alternativ og mer radikal ideologi innen organisasjonen. Al-Bannas ikke-voldelige linje fikk konkurranse. Én av de fengslede brødrene het Sayyid Qutb. Han framstod som den viktigste ideologen for den radikale og revolusjonære tankegangen (Esposito 1999: 135, Ayubi 1991: 134-135). I 1965 ble MB beskyldt for et attentatforsøk mot

Nasser. Qutb og flere andre ledende brødre ble arrestert og henrettet. MB forble etter dette splittet mellom de brødrene som fortsatt sverget til en fredelig, sosial revolusjon og de som ønsket en radikaliserings av organisasjonen (ibid.: 138).

Etter å ha vært undertrykt og desimert under Nasser, begynte MB å bygge seg opp igjen på 1970-tallet da Anwar Sadat overtok som president etter Nassers død. Brorskapet fikk lov til å operere åpenlyst igjen, og stilte seg deretter mer åpent og positivt til samarbeid med staten. (Kepel 2002: 83, Esposito 1999: 140, Ayubi 1991: 62). Samarbeidet mellom MB og regimet varte ikke lenger enn til 1977 da Sadat reiste til Jerusalem. MB begynte da å kritisere regimets politikk. Kritikken økte da Camp David-avtalen ble underskrevet i 1979 (Egset 1998: 97, Kepel 2003(1984): 271). Myndighetene svarte med nye arrestasjoner av muslimske brødre. Motsetningene mellom islamistene og Sadats regime kulminerte med drapet på Sadat i 1981. Under Sadats regime hadde de radikale kreftene i MB brutt med organisasjonen. De dannet egne organisasjoner eller gikk over i allerede etablerte radikale grupper (Esposito 1999: 140-142). Det var den radikale gruppen *Al-Jihad* som stod bak attentatet mot presidenten (Ayubi 1991: 76).

Husni Mubarak overtok som president etter Sadat. Han åpnet på ny for at MB skulle kunne arbeide åpent, men begrenset. De fleste islamister som satt i fengsel ble løslatt. Mubarak initierte samtaler og samarbeid med opposisjonen som hadde blitt undertrykt i Sadats seneste år (Egset 1998: 90). Forholdet mellom regimet og brødrene og resterende opposisjon ble normalisert. På 1990-tallet hardnet det på ny til mellom islamistene og regimet. Radikale islamister utførte tallrike terroraksjoner mot politiske ledere, turister og koptere. Regimet svarte med arrestasjoner og strengere politikk overfor islamistene. Dette rammet også moderate islamister, deriblant muslimske brødre. Selv om regimets politikk overfor MB på ny ble strammet inn, fortsatte MB sin kamp for å oppnå status som legal opposisjon etter valget i 1984. Dette er som nevnt noe av bakgrunnen for at MB blir sett som en moderat islamistisk organisasjon (Esposito 1999: 97-100).

1.4. Tilnærming, fokus og underproblemstillinger

Utgangspunktet for denne framstillingen er spørsmålet om islamisme er forenelig med demokrati, og at dette bare kan besvares ved å studere konkrete islamistiske organisasjoner i den konteksten de opererer i. Det antas at konteksten påvirker islamisters forhold til demokrati. På bakgrunn av dette kom jeg fram til den ovennevnte problemstillingen; hvordan forholder Muslimsk Brorskap i Egypt seg til demokrati, og hvordan påvirkes dette av de konkrete forholdene organisasjonen opererer under?

Det er et viktig poeng i denne sammenhengen at en organisasjon forholder seg til demokrati både ideologisk og praktisk. Det kan være stor forskjell på uttalte holdninger og praktisk politikk. Det finnes mange eksempler på studier som undersøker islamistiske tekster og hva de sier om islamisters forhold til demokrati. En studie av slike tekster kan være interessant i seg selv. Etter min mening er det imidlertid viktig å ta høyde for at disse tekstene ikke nødvendigvis forteller alt om hvordan dagens islamister forholder seg til demokrati. For det første er det ofte eldre tekster som blir studert, for eksempel tekster skrevet av al-Banna og Qutb. Dette kommer sannsynligvis av at det er få viktige islamistiske tekster som er produsert i nyere tid. Det kan imidlertid ha skjedd endringer i islamisters, og i denne sammenhengen muslimske brødres, reelle holdninger til for eksempel demokrati. For det andre kan det være forskjeller mellom det organisasjonen sier og det den faktisk gjør. Både individer og organisasjoner kan ha visse uttalte holdninger som er vanskelig å etterleve i praksis. Dette gjør det hensiktsmessig å studere aktørene i sammenheng med den politiske konteksten. En organisasjon må tilpasse seg andre aktører i samfunnet og de mulighetene og begrensningene forholdene mellom aktørene gir. Det kan på den måten være nødvendig eller ønskelig for en organisasjon i gitte situasjoner å gå på akkord med egne uttalte prinsipper og holdninger og gjøre noe annet i praksis. Ved å studere både hva MB *sier* om demokrati og hva organisasjonen faktisk *gjør* i praksis, håper jeg å få et bredere grunnlag for å vurdere deres forhold til demokrati.

Framstillingen tar derfor for seg utviklingen av MBs ideologi og endringer i organisasjonens handlinger, eller strategier.

Det teoretiske rammeverket som benyttes i denne framstillingen tar utgangspunkt i MB som aktør og hvilke muligheter organisasjonen har for å arbeide for sine mål gjennom demokratiske kanaler. Det antas at MB velger ulike strategier for å møte de muligheter og begrensninger for innflytelse som konteksten gir. Det er strategiene som utgjør organisasjonens praksis. Med bakgrunn i framstillingens teoretiske rammeverk antas det at MBs strategier blir påvirket av hvorvidt veien om demokratiske institusjoner og rettigheter er åpen. Kontekstuelle muligheter og bergrensninger påvirker med andre ord hvordan MB i praksis forholder seg til demokratiske rettigheter og institusjoner. Det antas dessuten at de kontekstuelle forholdene har innvirkning på utviklingen av MBs ideologi. De strategivalgene organisasjonen tar med hensyn til å oppnå innflytelse gjennom demokratiske kanaler vil kunne få følger for dens holdninger til demokrati. Hensynet til organisasjonens troverdighet er viktig i så henseende. Dens troverdighet er avhengig av at ideologi og praksis er noenlunde samkjørt.

MBs muligheter ses som avhengig av tre nøkkelfaktorer; de politiske mulighetsstrukturene i Egypt, MBs sosiale kapital/mobiliseringsstrukturer og MBs evne til å skaffe oppslutning om egne synspunkter. I tillegg påvirkes MBs muligheter av de åpninger og begrensninger som ligger i samarbeid og konkurranse med andre aktører i samfunnet. Framstillingen tar på den måten for seg fire ulike elementer i konteksten som påvirker MBs muligheter til å oppnå innflytelse gjennom demokratiske kanaler.

Kvaliteten på rettighetene og institusjonene påvirker de politiske mulighetene. Spørsmålet om det institusjonaliserte politiske systemet er åpent eller lukket er derfor inkludert i studien. Dette dreier seg om MBs status i det politiske systemet, graden av organisasjonsfrihet, hvordan valgloven er utformet og MBs tilgang til media. I tillegg må graden av undertrykking fra statens side vektlegges. Dette kan blant annet dreie seg

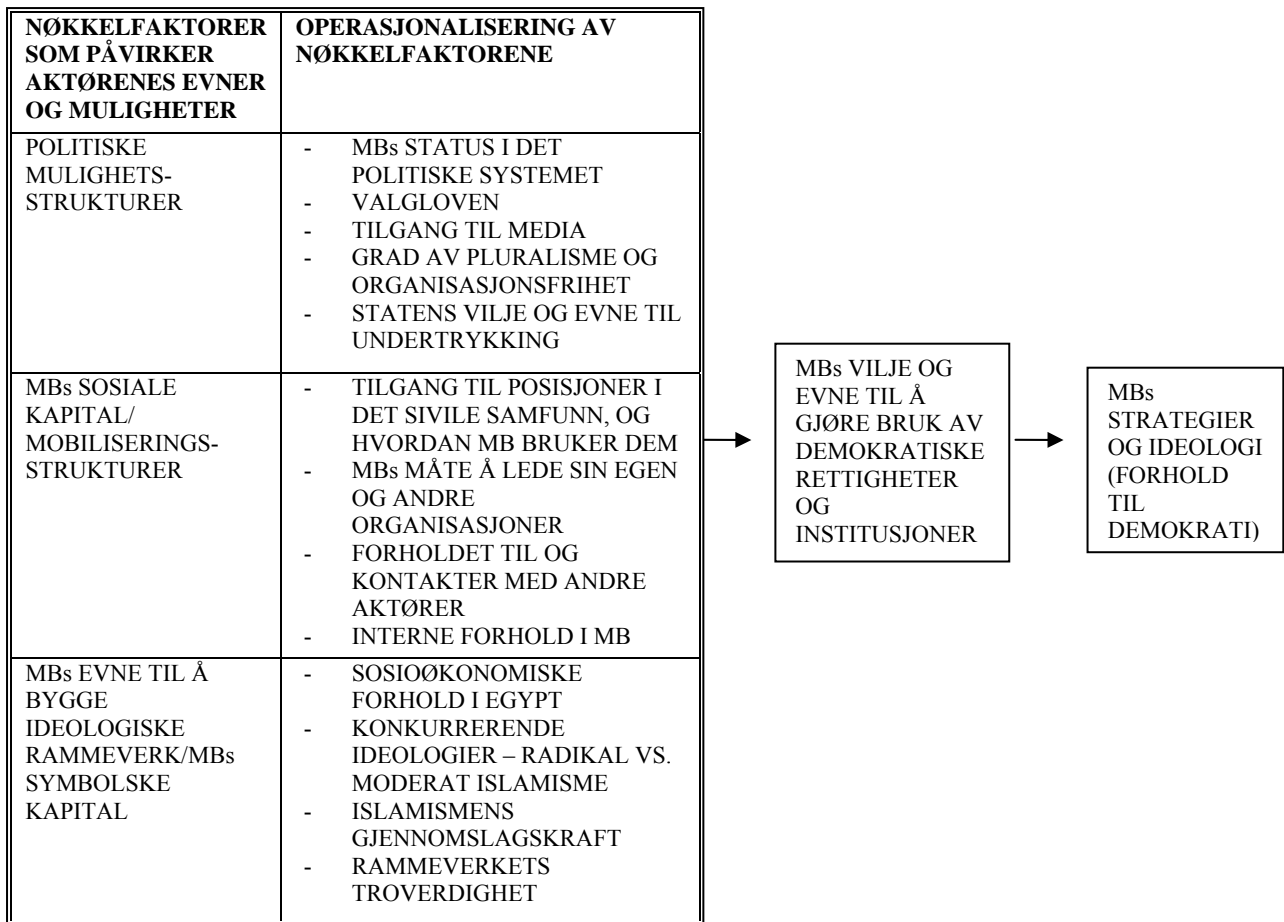
om statens inngripen med hensyn til valg, forbud mot MBs politiske aktiviteter, og arrestasjoner av brødre.

Når det gjelder sosial kapital og mobiliseringsstrukturer vil jeg fokusere på MBs kontaktnett og interne organisering. Det vil være aktuelt å se på hvilke muligheter til politisk innflytelse MB oppnår gjennom posisjoner i det sivile samfunn⁵, og hvordan MB bruker disse mulighetene. MBs måte å lede organisasjoner spiller også en rolle angående organisasjonens forhold til demokrati. Har den en demokratisk lederstil, og kan i så fall dette ha en smitteeffekt på resten av samfunnet? I tillegg vil det undersøkes hvorvidt interne forhold i MB har hatt betydning for organisasjonens handlinger og ideologi. På samme måte vil også betydningen av MBs forhold til andre grupper eller partier analyseres. Til sist kan undertrykking fra statens side spille en rolle for MBs muligheter til å skaffe seg kontakter og posisjoner.

Med hensyn til MBs evner til å bygge ideologiske rammeverk vil jeg diskutere hvorvidt de politiske og sosioøkonomiske forholdene i Egypt legger til rette for at islamistisk ideologi vinner fram. I den forbindelse vil jeg også drøfte forholdet mellom radikal og moderat islamisme, og hvordan hensynet til konkurranse fra andre aktører påvirker MBs handlinger og ideologi. Det er dessuten interessant å undersøke hvorvidt MB bruker sin symbolske kapital til å øve press på staten for økt pluralisme og demokratisering. Tilnærmingen sammenfattes i den empiriske forskningsmodellen under.

⁵ Det sivile samfunn blir i denne framstillingen brukt om organisasjoner som operer i forhold til, men uavhengig av, staten. Se blant annet Beckman (1997) for en grundig begrepsdiskusjon.

Figur 3: empirisk forskningsmodell

Det antas at de ovennevnte faktorene har påvirket MBs muligheter til innflytelse ved hjelp av demokratiske institusjoner og rettigheter, og at de derfor kan forklare endringer i organisasjonens strategier og ideologi. Organisasjonen har søkt innflytelse både på den politiske arena og i det sivile samfunn. Konteksten har gitt muligheter og begrensninger i tilknytning til viktige arbeidsområder for MB på disse arenaene.

Når det gjelder MBs strategier innenfor den politiske arena, vil det her bli lagt vekt på kampen for å bli anerkjent som et legalt politisk parti. Følgene av MBs illegale status vil også diskuteres. Hvilke strategier har MB fulgt for å oppnå politisk innflytelse til tross for at organisasjonen har vært forbudt? Hvilke andre forhold knyttet til politiske muligheter har påvirket MBs handlingsrom og valg av strategier? Hvordan har MBs

muligheter og valg innenfor den politiske arena blitt påvirket av organisasjonens forhold til andre politiske partier? Hva forteller MBs valg av strategier innenfor den politiske arena om organisasjonens forhold til demokrati?

Innenfor det sivile samfunn har MB siden starten drevet med sosialt arbeid blant underprivilegerte grupper. Det vil diskuteres hvorvidt hensynet til organisasjonens ideologiske rammeverk har påvirket MBs valg av strategier på dette området. Det vil også være relevant å se på følgene av sosialt arbeid for brukerne av tjenestene. Kan MBs sosiale arbeid blant fattige ha virket positivt for innbyggernes muligheter til å gjøre bruk av sine demokratiske rettigheter?

MBs aktiviteter innenfor det sivile samfunn har også bestått i arbeid innen fagforeninger og studentorganisasjoner. Myndighetene har prøvd å forhindre MBs innflytelse i disse organisasjonene på ulike vis. Avhandlingen vil undersøke hvordan MB har valgt å forholde seg til myndighetenes sanksjoner. Organisasjonskulturen innenfor organisasjoner i det sivile samfunn under ledelse av MB er også av interesse. Har de blitt drevet på demokratisk vis, og hvilken effekt har i så fall dette hatt på demokratisering i samfunnet for øvrig? Kan organisasjonskulturen si noe om MBs holdninger til demokrati? Muligheten til å øve press på myndighetene er dessuten et aspekt ved MBs arbeid i det sivile samfunn. Det er også interessant å komme inn på hvorvidt arbeid innenfor denne arenaen har vært et alternativ til innflytelse på den politiske arena. MB har i tillegg vært nødt til å forholde seg til radikale islamistiske organisasjoner som følge av aktivitetene i det sivile samfunn. Brødrene har både konkurrert og samarbeidet med slike organisasjoner. Hvordan har dette påvirket MBs strategier og ideologi?

De tre arbeidsområdene som er skissert over utgjør store deler av MBs virke; deltakelse på den politiske arena, og organisasjonsarbeid og sosialt arbeid innenfor det sivile samfunn. Alle tre feltene reiser viktige spørsmål i tilknytning til demokrati i følge de demokratiteorier jeg vil komme tilbake til i teorikapitlet. De danner derfor et godt grunnlag for å vurdere MBs praksis i forhold til demokrati. Det antas som nevnt

også at strategiene MB har valgt innenfor disse arenaene har påvirket organisasjonens ideologiske holdning til demokrati. Framstillingen vil først og fremst ta for seg MBs virke etter revitaliseringen av gruppen på 1970-tallet. Selv om hovedvekten vil ligge på perioden etter 1970, vil det imidlertid være nødvendig å belyse forhold og kilder som omhandler MBs historie også før 1970.

1.5. Metode og kilder

Jeg vil studere kontekstens betydning for islamisters forhold til demokrati. Det ville derfor være en fordel å kunne sammenligne to organisasjoner i ulike kontekster. Det ville imidlertid bli for omfattende å skulle gå tett på to organisasjoner innenfor rammene til dette prosjektet, som er begrenset både av tid og ressurser. Av den grunn har jeg kommet til at det mest formålstjenlige vil være å fokusere på én islamistisk gruppe; MB. Jeg vil undersøke hvorvidt gruppens idéer og praksis blir påvirket over tid av de politiske, økonomiske og sosiale rammene den opererer innenfor.

Av tidligere nevnte grunner falt valget på Muslimske brorskap i Egypt (MB). Jeg har valgt å bruke casestudie som metode for å belyse mine problemstillinger. Det vil i stor grad være Robert K. Yins og Svein S. Andersens definisjoner som danner grunnlaget for mine betraktninger rundt bruken av casestudie. Yin (1994) hevder at casestudie er hensiktsmessig når det er uklare grenser mellom fenomen og kontekst, og når kontekstuelle betingelser kan være en forklaring på fenomenet (Yin 1994: 13). Dette gjør casestudie til et naturlig valg for min analyse, siden mitt hovedanliggende er å undersøke den politiske kontekstens betydning for MBs forhold til demokrati.

Min analyse har en viss ambisjon om generalisering. Jeg bruker MBs forhold til demokrati for å si noe om hvorvidt islamisme generelt kan være forenelig med demokrati. Andersen (1997) understreker at det er mulig å gjøre generaliseringer ut fra casestudier, men at det da dreier seg om teoretisk/analytisk, og ikke statistisk representativitet (Andersen 1997: 14). Kontroll med uønsket variasjon er i casestudier

knyttet til teoretisk tolkning. Det innebærer en vurdering av hvordan andre variabler kan påvirke resultatet (ibid.: 16-17). For å kunne foreta en slik generalisering er det viktig at min empiriske forskningsmodell har en klar sammenheng med relevant teori (ibid.: 16). Jeg drar derfor vekslers både på teorier som utgjør brede analytiske verktøy, og på mer konkrete teorier som kan knyttes tett til min empiriske modell. Jeg ser dessuten teorier og begreper som blir brukt i generelle aktørbaserte teorier og organisasjonsteorier i sammenheng med teorier som tar for seg islamistiske organisasjoner spesielt. Det å se forbi det enkelte case er også sentralt for muligheten til å generalisere. Når en case blir sett som et eksempel på en type fenomen som her, kan studien ses som implisitt komparativ. Det komparative ligger i følge Andersen i ”å posisjonere studien, slik at problemfokus ikke bare er knyttet til det unike” (ibid.: 73). I dette studiet forsøker jeg å rette fokus fra MBs forhold til demokrati til hva dette har å si for islamismens forenelighet med demokrati generelt. Dersom jeg kan påvise at MBs forhold til demokrati har sterk sammenheng med den politiske konteksten organisasjonen opererer i, kan jeg svekke påstanden om at islamisme i utgangspunktet er uforenelig med demokrati.

Kontekstens betydning står sentralt i min analyse. Andersen påpeker at det tradisjonelt har vært knyttet stor skepsis til bruken av kontekst som forklaring på variasjon. Han hevder imidlertid at det er mulig å velge ut case på en måte som gjør dette mulig. (ibid.: 31-32). I min studie vil konteksten nettopp utgjøre en kilde til variasjon. Jeg antar at maktforholdene i Egypt, MBs muligheter til nettverksbygging og mobilisering vil påvirke organisasjonens valg av strategier for å oppnå innflytelse, og dermed organisasjonens forhold til demokrati. Jeg mener mitt valg av case muliggjør bruken av kontekst som kilde til variasjon i og med at grad av åpenhet i samfunnet har variert over tid. Regimets politikk overfor MB har dessuten variert på en sann måte at organisasjonen har hatt varierende muligheter til å gjennomføre sine aktiviteter. Det gjør det mulig å observere hvorvidt ulike kontekstavhengige muligheter har ført til at MB har gjort ulike valg med hensyn til strategier. Det vil være viktig å kontrollere for andre variabler som kan ha betydning for utfallet. Dette må gjøres ved hjelp av teoretisk tolkning og kildetriangulering som jeg kommer inn på under.

Yin (1994) påpeker at det er viktig å ta i bruk ulike typer kilder i en casestudie. En slik triangulering vil kunne veie opp for at det ikke er mulig å undersøke alle variabler som kan påvirke utfallet av analysen (Yin 1994: 13). Jeg vil derfor bruke et bredt utvalg av kilder i min studie. Dette dreier seg om litteratur som er skrevet om temaet og om Muslimske Brorskap, internettsider, aviser, intervjuer, offentliggjorte dokumenter samt andre typer skrifter. På grunn av delvis knapt kildetilfang har det imidlertid ikke vært mulig å triangulere alle funn. Framstillingens konklusjoner bygger imidlertid på informasjon som er hentet fra et bredt utvalg av litteratur og kilder.

Det hefter ulike utfordringer ved mine kilder. Generelt er min tilgang til kildemateriale begrenset av språkbarrierer. En del litteratur og kilder er ekskludert, siden de er skrevet på arabisk. Språkbarrierer har også skapt utfordringer når det gjelder intervjuene jeg har gjennomført. Når det gjelder litteratur har jeg forsøkt å veie opp for de språklige utfordringene ved å gjøre bruk av litteratur som er skrevet av anerkjente forskere på området. Dessuten har jeg brukt oversatt litteratur eller litteratur som er basert på arabiske kilder.

Tilgang til aviser begrenser seg til aviser som blir gitt ut på engelsk. Dette har hovedsaklig dreid seg om *al-Ahram Weekly* og *Middle East Times*, og i noen grad *Cairo Times* og *Egypt Today*. Dette kan være en utfordring i og med at innholdet i avisene som kommer ut på engelsk kan avvike fra innholdet i aviser skrevet på arabisk. *Al-Ahram Weekly* og *Middle East Times* er imidlertid anerkjente aviser med stor troverdighet både i arabiske og ikke-arabiske miljøer. Min bruk av aviser som kilder er dessuten ikke ment å være en uttømmende studie av bildet som kommer fram i media når det gjelder islamisme og MB. Jeg har gjort bruk av nyhetsreportasjer og analyser i disse avisene for å belyse de problemstillinger jeg arbeider med. Journalistene som skriver om islamisme og MB i disse avisene har ekstensive kontakter i miljøet og gode lokalkunnskaper. Det gjør dem til interessante kilder som kan tilføre annen innsikt enn vestlige journalister og forskere.

Når det gjelder intervjuer var jeg på forhånd klar over at språkbarrierer kunne skape utfordringer spesielt med hensyn til intervjuer med muslimske brødre. I tillegg til at jeg ville diskutere et for dem kontroversielt tema, demokrati, er jeg en vestlig jente uten kjennskap til arabisk språk. Jeg hadde likevel ikke inntrykk av at de var uvillige til å svare. Intervjuet med lederen av Muslimsk Brorskap i Egypt, *General Guide* Mohamed Mahdi Akef, måtte imidlertid gjennomføres med tolk. Denne situasjonen hadde den ulempen at det begrenset antall spørsmål som kunne stilles. Det la også en demper på spontaniteten i intervjuet. Tolken var imidlertid også ledende innenfor MB, og jeg har ingen grunn til å betvile at han oversatte korrekt. En fordel ved dette intervjuet var at jeg fikk anledning til å snakke mer med tolken etterpå. Den samtalen fikk en noe mer uformell form, og han kom med verdifull informasjon og nye synspunkter som sannsynligvis ikke ville kommet fram ved et ordinært intervju.

Et annet intervju måtte foregå skriftlig. Min intervjuguide ble oversatt til arabisk, og svarene jeg fikk ble oversatt fra arabisk til engelsk. Dette gjorde det selvsagt vanskelig å komme med eventuelle oppfølgingsspørsmål. Videre ga det informanten muligheten til å lese alle spørsmålene før han svarte, noe som kan ha påvirket svarene hans til en viss grad. Denne intervjuformen hadde imidlertid den fordelen at jeg fikk stilt alle spørsmålene jeg hadde i intervjuguiden. Dette viste seg å være vanskeligere i de muntlige intervjuene, både på grunn av begrenset tid og fordi informantene selv kom inn på interessante elementer som fortrengte noen av spørsmålene jeg hadde forberedt.

Det faktum at jeg diskuterer et sensitivt tema, MBs forhold til demokrati, skaper også utfordringer for tolkningen av de svar jeg fikk. Hvor ærlig var svarene? Det som var den gjennomgående erfaringen i intervjuer med medlemmer av MB var deres iver etter å understreke organisasjonens positive holdning til demokrati. Særlig ble det lagt vekt på likestilling mellom kvinner og menn i islam. Dette framstod som et paradoks i intervjuet med lederen Akef, da jeg i dette intervjuet ble bedt om å dekke håret med et slør. Det var imidlertid interessant å observere hvor viktig det var for MB å overbevise om at organisasjonen var positivt innstilt til demokrati. Det var dessuten særlig i begynnelsen av intervjuene at de kom med standardiserte og innstuderte svar. Lenger

ut i intervjuene fikk jeg inntrykk av å få mer oppriktige og åpne svar. Det ble dessuten lettere å få relevant informasjon etter hvert som svarene ble mer spontane.

I intervjuene med forskere og andre ikke-medlemmer hadde jeg inntrykk av at jeg fikk veldig åpne og ærlige svar. Jeg var tidvis overrasket over hvor mye de var villige til å si med mikrofonen på. Jeg spurte en journalist i *al-Ahram* om han kunne ha skrevet alt det han sa til meg i avisen. På dette svarte han et tydelig nei. Da ville han i det minste blitt sensurert. Disse intervjuene ga meg på den måten verdifull informasjon og ny innsikt i MBs virke og de politiske forholdene i Egypt for øvrig.

På grunn av knapphet på tid og ressurser var feltarbeidet begrenset til to uker. Det var derfor viktig å opprette kontakt med en del informanter på forhånd. Det er imidlertid ikke alltid så enkelt å oppnå kontakt per e-post. Jeg lyktes likevel å få løse avtaler med noen få før jeg reiste. Det ble straks lettere å oppnå kontakt med informanter så snart jeg var i Kairo. Feltarbeid i andre kulturer medfører likevel utfordringer med hensyn til møtekultur, respekt for avtaler og en del praktiske utfordringer utover språkbarrierene jeg kom inn på over. Med tålmodighet og standhaftighet var det likevel mulig å gjennomføre de fleste intervjuene til slutt. Jeg ble dessuten møtt med stor vennlighet og hjelpsomhet. Informanter formidlet kontakt med nye informanter, noe som ga meg muligheten til å møte sentrale skikkelser innenfor MB.

1.6. Disposisjon

I neste kapittel vil jeg presentere det teoretiske rammeverket for denne framstillingen. For å kunne diskutere islamisters forhold til demokrati er det nødvendig å se på bakgrunnen for islamistisk ideologi og utviklingen av islamismen. Jeg tar utgangspunkt i to hovedtendenser av teorier om islamisme – den essensialistiske og den strukturelle. Den essensialistiske blir her representert av Samuel P. Huntington og Gilles Kepel. De tar utgangspunkt i islams unikhhet når de skal forklare islamisme. Den andre tendensen legger vekt på strukturelle forklaringer på islamisme. Det kan dreie

seg om sosiale og økonomiske forhold, internasjonale maktforhold med mer. Denne tendensen blir her representert av Nazih Ayubi, François Burgat og Bjørn Olav Utvik.

I og med at jeg skal undersøke hvordan Muslimsk Brorskap forholder seg til demokrati, må det være klart hvilket syn på demokrati som legges til grunn. Det er derfor nødvendig å diskutere demokratiteorier. Deretter blir teorier om sosiale bevegelser brukt for å kunne drøfte Muslimsk Brorskap som aktør. Det er David Beethams teori om menneskerettighetsbasert demokrati som danner utgangspunkt for delen om demokrati. Det blir imidlertid nødvendig å dra inn Olle Törnquists aktørbaserte teori for å kunne forklare hvordan MB forholder seg til demokratiske institusjoner og rettigheter, og hvordan dette påvirkes av organisasjonens muligheter og begrensninger. I den forbindelse blir det også vesentlig å gå inn på teorier om sosiale bevegelser. Her vil Doug McAdam et al.s ressursmobiliseringsteori stå sentralt, hjulpet av Kristian Stokkes tolkning av Pierre Bourdieus maktbegreper. I tillegg vil Joel S. Migdals teori om Staten i samfunnet være relevant for å forklare hvordan MBs muligheter for innflytelse økes eller begrenses i samspillet med andre krefter i samfunnet.

MBs forhold til demokrati avgjøres av de strategier brorskapet velger, eller med andre ord organisasjonens praksis, i tillegg til organisasjonens uttalte holdninger. For å kunne undersøke hvordan Muslimsk Brorskap forholder seg til demokrati er det sådan nødvendig å finne ut hva organisasjonen faktisk gjør og hvilke holdninger den har. Kapittel tre vil derfor ta for seg MBs valg av strategier både på den politiske arena og i det sivile samfunn, i tillegg til MBs ideologi. For å kunne undersøke hvorvidt MBs forhold til demokrati er avhengig av kontekstuelle omstendigheter, vil det bli lagt vekt på endringer av strategier og utviklingen av ideologien.

I neste omgang vil det være nødvendig å gå nærmere inn på hva som kan forklare endringene. I kapittel fire vil jeg derfor ta for meg de kontekstuelle forholdene som avgjør hvilke muligheter MB har til å øve innflytelse innenfor de arenaene som blir behandlet i framstillingen. De tre nøkkelfaktorene som er inkludert i studien vil bli

behandlet hver for seg; de politiske mulighetsstrukturene i Egypt, MBs sosiale kapital, og organisasjonens evne til å skape felles ideologiske rammeverk. Jeg vil i dette kapitlet se på hvordan endrede muligheter som følge av de ulike faktorene kan ha innvirket på MBs valg av strategier, og utviklingen av organisasjonens ideologi.

Etter å ha forklart MBs endringer av strategier og utviklingen innen organisasjonens ideologi, vil neste steg være å analysere betydningen av funnene for hva som kan bli sagt om MBs forhold til demokrati. Kapittel fem vil av den grunn ta for seg hva funnene har å si for MBs forhold til demokrati med utgangspunkt i organisasjonens arbeid på den politiske arena og i det sivile samfunn. Vurderingene vil bli gjort i henhold til det teoretiske rammeverk som ligger til grunn for studien. Til slutt vil konklusjonen sammenfatte funnene og trekke tråder til utgangspunktet for framstillingen. Hva kan denne studien tilføre diskusjonen om hvorvidt islamisme er forenelig med demokrati?

2. Teori

2.1. Islamisme

For å kunne diskutere islamistenes forhold til demokrati, er det nødvendig å se på bakgrunnen for framveksten av islamismen som bevegelse. På den måten er det mulig å se særtrekkene til islamistiske organisasjoner i forhold til andre sosiale bevegelser. Framveksten av islamismen sier også mye om dens ideologi, og betydningen den har for islamisters påvirkningskraft. Det er mulig å se to hovedtendenser når det gjelder akademiske forsøk på å forklare fenomenet. Noen ser framveksten av islamisme som en følge av iboende kvaliteter hos islam. Dette synet kaller jeg essensialistisk⁶. I dette ligger det at forholdet mellom religion og samfunn blir forklart med islams unike natur og historie. Huntingtons kolliderende sivilisasjoner er et eksempel på dette. I hans bok *The clash of civilisations and the Remaking of World Order* (1996) tilbakeviser han det han selv tidligere framholdt i *The third wave* (1991), nemlig demokratiets frammarsj. Med *The Clash of civilisations* mener han å vise at det er klare grenser for demokratiets rekkevidde utenfor Vesten. Hans tese er at konflikter mellom sivilisasjoner vil komme i forgrunnen, ettersom den kalde krigens kamp mellom ideologier er over. Huntington ser islam som den sivilisasjonen som i størst grad vil komme i konflikt med andre sivilisasjoner – islam har *bloody borders*. Én av grunnene til dette, er i følge Huntington at islam er ”sverdets religion”, og at militære dyder blir framelsket innen islam. Videre hevder han at muslimske grupper oftere tyr til voldelige midler for å løse kriser enn grupper fra andre sivilisasjoner. Den islamske sivilisasjonen kan derfor ikke forenes med demokrati (Huntington 1996: 256-258). Huntington forklarer voldelige og antidemokratiske krefter i det muslimske samfunnet med islams unike natur, og hans syn kan derfor kalles essensialistisk.

Jeg vil også hevde at Gilles Kepel er essensialist når det gjelder å forstå bakgrunnen for islamismen. Kepel (2003(1984)) framsetter at han har lagt vekt på å sette den

⁶ Begrepene *essensialistiske* og *strukturelle* forklaringer er i tråd med bruken i Høigilt (2002: 8).

islamistiske bevegelsen i Egypt inn i konteksten av 1970-årenes Egypt. Han ser likevel bevegelsen som en fortsettelse på en lang historie. Han hevder at røttene til den islamistiske bevegelsen ligger dypt i det muslimske samfunnets historie (Kepel 2003(1984): 231). Islamistenes opposisjon til staten må forstås ut fra det muslimske samfunnets spesielle historie. Det er en manifestasjon av en lang tradisjon med folkets misnøye mot det til enhver tid ledende regimet (ibid.: 233-234). Kepels syn er på denne måten essensialistisk. Det kommer tydelig fram i det han hevder at det muslimske samfunnet i Midtøsten er fjernt fra vestlige politiske kategorier (ibid.: 240) og derfor bare kan forstås innenfor rammene av islams spesielle historie.

Andre legger derimot vekt på strukturelle forklaringer på framveksten av islamisme. Ayubi ser islamismen først og fremst som en anti-statlig protestbevegelse. Han tilbakeviser at dette kan forklares med en tradisjon for misnøye med staten. Hans teori er at protestene er resultat av fremmedgjøring, sosial frustrasjon og følelsen av eksklusjon. Islamistene føler seg fremmedgjort som følge av vestligdominert politikk som har blitt ført av ledere i ulike land. Denne følelsen av fremmedgjøring har også gjort seg gjeldende i Egypt, der folk flest sjelden har fått nytte godt av regimets moderniseringspolitikk (Ayubi 1991: 217-218). Uoppfylte løfter har ført til sosial frustrasjon. Fremmedgjøring og sosial frustrasjon har skapt et ønske om autentisitet. I og med at de vestligorienterte lederne har tatt til orde for rasjonalitet og sekularisme, var det nærliggende for opposisjonen å bruke islam som samlende ideologi (ibid.: 216-217). Ayubi avdekker på denne måten at politiske og sosioøkonomiske spørsmål ligger bak den religiøse terminologien.

Burgat tar også avstand fra den essensialistiske tankegangen. Han hevder at årsakene til islamisme hovedsaklig er av politisk art (Burgat 2003: xiii). Den religiøse retorikken skjuler en politisk agenda. Burgat er av den oppfatning at islamismen er en fortsettelse av den arabiske nasjonalismen med røtter tilbake til 1800-tallet. Den religiøse retorikken grunner blant annet i et ønske om å framstå som et alternativ til vestlige ideologier, og gir islamistene anledning til å uttrykke nasjonalistiske følelser med begreper som skiller dem fra Vesten. Målet er å gjenerobre det kulturelle og

ideologiske herredømmet fra hva de oppfatter som imperialistene (ibid.: xiv-xv). Burgat hevder derfor at det ikke er fruktbart å forklare vold fra islamistiske grupper ved å studere den religiøse diskursen. Det er den politiske konteksten og islamistenes politiske motiver som er bakgrunnen for at de tyr til vold. Den islamistiske bevegelsen er ikke et rent religiøst fenomen, men en bevegelse som kjemper for kulturelle verdier i videre forstand, i tillegg til sine politiske krav (ibid.: xvi).

Burgat advarer dessuten mot å studere islamismen utelukkende med utgangspunkt i begreper som er brukt i vestlig samfunnsforskning. Han hevder at ”en ren sosioøkonomisk analyse ikke vil kunne fange den islamistiske bevegelsens essensielle dynamikk” (ibid.: xv, min oversettelse). Faktorer som islamistenes sosiale bakgrunn og deres sosiale og økonomiske situasjon er dårlig egnet til å forklare det Burgat omtaler som underliggende prosesser (ibid.: xv). Derfor er det viktig å inkludere det ideologiske aspektet i den videre analysen. Utviklingen av Muslimske Brorskaps ideologi og dens betydning for organisasjonens maktgrunnlag står sentralt i denne framstillingen.

Utvik er en tredje bidragsyter som understreker betydningen av strukturelle faktorer for utviklingen av islamisme. Han sier seg enig med Burgat når det gjelder islamisme som forsøk på å gjenvinne det ideologiske herredømmet i muslimske land. De deler dessuten oppfatningen av at islamistenes religiøse retorikk i stor grad har som funksjon å gjeninnføre symboler og språklige referanser fra islams egen historie. Dette fenomenet er en reaksjon på at den politiske debatten i muslimske land lenge har foregått med vestlige ideologier som viktigste kilde til inspirasjon (Utvik 1993: 203). Utvik legger imidlertid til at islamismen er en reaksjon på negative effekter av moderniseringsprosjektene som fortsatt pågår i mange muslimske land. Disse prosjektene har mange steder ført til store forandringer og sosiale problemer i kjølvannet av dem (Høigilt 2002: 12).

Utvik understreker at islamister ikke er i mot modernisering. Kritikken av islamistene som bakstreverske har ofte blitt gjentatt. Utvik hevder at islamistene tvert i mot kan

være pådrivere for moderniseringsprosessen i muslimske land (Utvik 2002: 37). Utvik ser islamistenes positive innstilling til økonomisk og teknologisk utvikling som et viktig bevis for dette (ibid.: 54). Mange islamister har utdannet seg innen naturvitenskapelige fag der teknologiske nyvinninger står sentralt. Flere av dem har sin utdanning fra Europa og USA. Teknologiske hjelpemidler er dessuten i stor grad tatt i bruk av islamistiske organisasjoner for å spre sitt budskap. Det dreier seg om fjernsyn, radio, internett og distribuering av lydopptak, for å nevne noe. Islamistene vil likevel vanligvis avvise at de arbeider for modernisering. Dette kommer i følge Utvik av at begrepet *modernisering* i stor grad blir sett som synonymt med *vestliggjøring*. Det er denne vestliggjøringen islamistene protesterer mot. De vil modernisere det muslimske samfunnet etter islams prinsipper (ibid.: 59). Slik står de i tradisjonen etter de nasjonalistiske modernistene på 1800-tallet. På den tiden talte blant andre Jamal al-Din al-Afghani og Muhammad Abduh for modernisering av samfunnet ved hjelp av *ijtihad* – nytolkning av islam (Utvik 1993: 202). Islamistenes forhold til modernisering er en egen stor debatt som det vil føre for langt å gå nærmere inn på i denne framstillingen. Viljen til å fortolke islamistiske tekster på ny, og tilpasse islam til dagens samfunn, vil imidlertid være sentral når det gjelder utviklingen av Muslimsk Brorskaps ideologi.

Jeg vil legge vekt på de strukturelle forklaringene på islamisme fordi de av ulike årsaker framstår som mest fruktbar. En essensialistisk tilnærming vil hindre en analyse av islamistiske grupper som del av en bredere analyse av sosiale krefter. En slik tilnærming vil også vanskelig kunne forklare de ulike manifestasjonene av islamistenes ideologi, og den rollen de ulike islamistiske gruppene spiller i sine respektive samfunn i dag. De strukturelle forklaringene tar høyde for at islamistiske grupper kjemper på ulike nivåer. De kjemper en kulturell kamp mot vestlige idéers hegemoni, en sosial kamp mot negative følger av moderniseringen, og en politisk kamp mot vestligorienterte regimer som ikke evner å oppfylle sine folks sosiale og økonomiske behov.

Disse betraktningene og teoriene vil være viktig som grunnlag for å forstå MBs ideologi og bakgrunnen for de mål de jobber for. De strukturelle forklaringene på

islamisme kan også være til hjelp med hensyn til å knytte islamisme og Muslimske Brorskap til det øvrige teoretiske rammeverket jeg tar i bruk. Den ovennevnte politiske kampen mot vestligorienterte regimer kan ses i sammenheng med MBs rolle som politisk parti og de politiske mulighetsstrukturer som finnes for organisasjonen. Utviks idé om sosial kamp mot negative følger av moderniseringen kan forklare noe av bakgrunnen for MBs sosiale arbeid. MBs symbolske kapital og oppbygging av ideologiske rammeverk kan ses i lys av det Utvik og Burgat kaller en kulturell kamp mot vestlige idéers hegemoni.

Ayubis vektlegging av politiske og sosioøkonomiske spørsmål som bakgrunn for islamisters religiøse terminologi er dessuten sentral for denne framstillingens utgangspunkt; diskusjonen om hvorvidt islamisme kan forenes med demokrati. Det er mulig å diskutere hvorvidt islamistisk ideologi bryter med demokratiske prinsipper. Men i forlengelsen av Ayubis teori er det rimelig å se islamisters forhold til demokrati uavhengig av ideologiske standpunkt. I følge både Ayubi og Burgat kan den religiøse retorikken skjule en mer pragmatisk holdning til politikk, der den politiske konteksten og sosioøkonomiske forhold spiller en større rolle enn de uttalte holdningene. MBs praksis er nettopp sentral i denne framstillingen. Hvordan forholder organisasjonen seg i praksis til demokratiske spilleregler, og hvilken betydning har den for demokratiet i Egypt? En organisasjons handlinger vil likevel preges av de ideologiske holdningene som ligger til grunn for organisasjonen. Det legges derfor også vekt på utviklingen av MBs ideologi, noe som er i tråd med Burgats advarsel mot å studere islamismen utelukkende med vestlige begreper. Den sentrale plass som gis til påvirkninger fra kontekstuelle faktorer krever en nærmere diskusjon av hvilke faktorer dette dreier seg om, og på hvilken måte de kan påvirke en organisasjons strategier og ideologi. Dette blir drøftet i avsnittet om demokratiteori og sosiale bevegelser under.

2.2. Demokratiteori og sosiale bevegelser

For å kunne diskutere hvorvidt islamisme er forenelig med demokrati, og forholdet Muslimsk Brorskap har til demokrati spesielt, er det nødvendig å definere hvilket syn på demokrati og demokratisering som skal ligge til grunn for diskusjonen. Hva er demokrati og hva skal til for å oppnå reell demokratisering? Det var lenge en gjengs oppfatning at demokrati var det samme som liberalt demokrati. Sentrale kjennetegn ved det liberale demokrati var gjennomføringen av valg, eksistensen av et flerpartisystem og prosedyrer for regjeringsskifte (Grugel 2002: 6). Etter den kalde krigen ble det mange steder arbeidet med å innføre demokrati ved hjelp av å bygge valgkanaler og andre sentrale institusjoner. Denne typen forsøk på demokratisering har vært omdiskutert, og utover på 1990-tallet viste det seg at forsøkene på å innføre demokrati ikke var så vellykket som først antatt. Land som hadde fått innført demokratiske institusjoner og tilsynelatende var i ferd med å demokratiseres, opplevde at prosessen stagnerte og gikk tilbake (ibid.: 3).

På bakgrunn av disse erfaringene ble det stilt spørsmålsteget ved en definisjon på demokrati som kun fokuserer på formelle institusjoner og spilleregler. Det ble hevdet at en slik smal definisjon ikke fanget opp essensen i et demokratisk system. Strukturer som politiske partier eller valg garanterer ikke for demokratiske rettigheter og friheter som for eksempel toleranse, organisasjonsfrihet og likhet for loven (Grugel 2002: 6). I følge denne kritikken ble det hevdet at definisjonen av demokrati må utvides til også å omfatte visse grunnleggende menneskerettigheter. Det hjelper ikke å ha formelle demokratiske institusjoner og rettigheter dersom de ikke reflekteres som reelle rettigheter og muligheter i befolkningen. I følge Jean Grugel (ibid.) er det nødvendig å integrere begrepet borgerrettigheter i en definisjon av demokrati, fordi styringsinstitusjonene bare kan være demokratiske i den grad de representerer, og har legitimitet i, befolkningen (ibid.: 5, 7).

I denne framstillingen vil nettopp en slik rettighetsbasert definisjon av demokrati ligge til grunn. David Beethams tilnærming er et fruktbart utgangspunkt i så henseende.

Beetham skiller mellom demokratiets mål og virkemidlene for å oppnå disse målene. Målet er folkets kontroll over felles avgjørelser og likhet mellom innbyggerne når det gjelder å utøve denne kontrollen. Beetham mener at prinsippene om folkets kontroll og politisk likhet er universelle. Det er disse prinsippene som er selve kjernen i idéen om demokrati (Beetham 1999: 91).

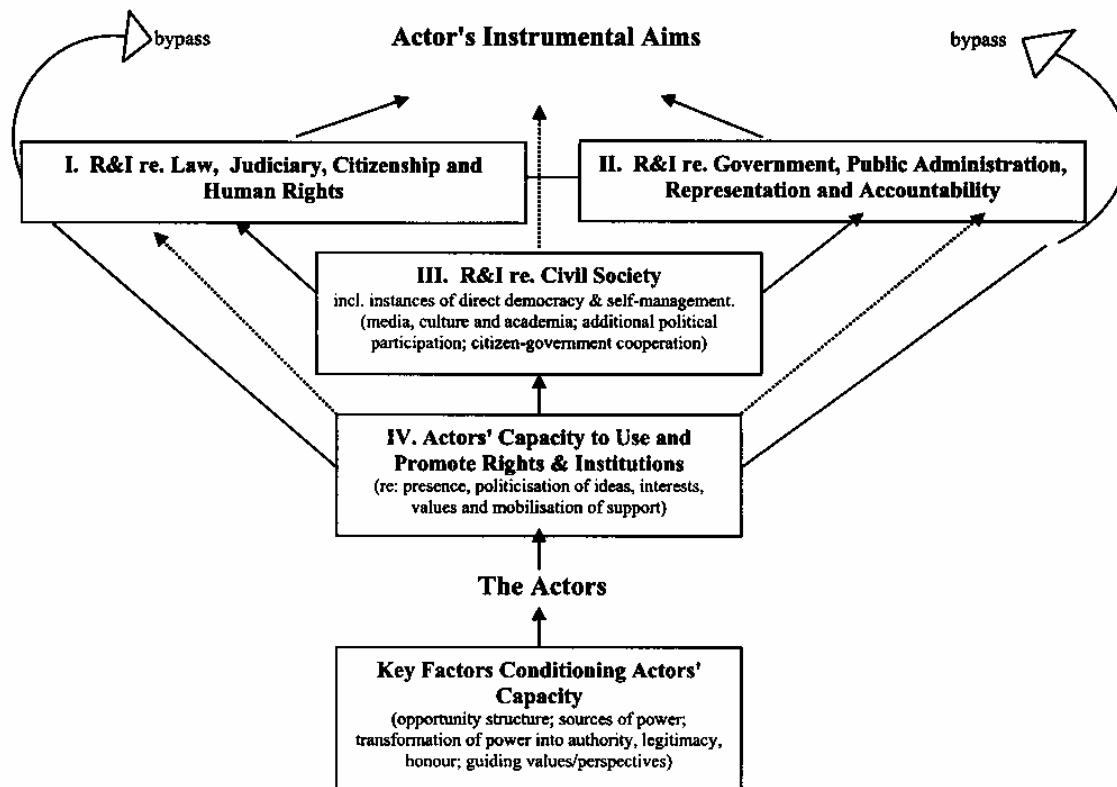
For å kunne virkeliggjøre de demokratiske prinsippene i en moderne stat er det i følge Beetham nødvendig med institusjoner som gjør det mulig å organisere innbyggernes utøvelse av kontroll. Institusjoner som har vist seg nødvendige er konkurranse mellom partier i valg, en representativ lovforsamling som handler på velgernes vegne ved å holde den utøvende makt ansvarlig, uavhengige domstoler og uavhengige medier. Disse institusjonene er demokratiske så langt de bidrar til folkets kontroll over styret – folkestyre. Andre betingelser som må oppfylles for å virkeliggjøre de demokratiske prinsippene er politiske og sivile rettigheter. For at folket skal ha reell innflytelse må innbyggerne være sikret rettigheter som ytringsfrihet og organisasjonsfrihet. Prinsippet om politisk likhet handler om lik tilgang til de demokratiske institusjonene og like muligheter til å utøve politiske og sivile rettigheter. Beetham mener på den måten å vise at menneskerettigheter er en integrert del av demokratiet. Det er i følge dette perspektivet ikke mulig å realisere de demokratiske prinsippene uten politiske og sivile rettigheter (ibid.: 91-92).

Beetham slår dessuten fast at økonomiske og sosiale rettigheter står i et gjensidig avhengighetsforhold til demokrati. De sosiale og økonomiske rettighetene er ikke minst viktig for å sikre et minimum av likhet mellom borgerne når det gjelder tilgang til sivile og politiske rettigheter (ibid.: 98-99). Dette samsvarer med Grugels syn på de sosioøkonomiske forholdenes betydning for demokrati. Hun framsetter at dersom de sosiale og økonomiske forskjellene er så store at det forhindrer deler av befolkningen i å gjøre bruk av sine borgerrettigheter, er det vanskelig å snakke om demokrati. Grugel hevder videre at fattigdom og sosial utestenging virker som barrierer for utøvelse av borgerrettigheter. I praksis kan ikke full demokratisering skje i land med slike problemer uten å forandre de sosioøkonomiske forholdene (Grugel 2002: 5).

Beetham påpeker at prinsippene om folkets kontroll og politisk likhet er for generelle til å kunne tjene som målbare variabler i en undersøkelse om grad av demokrati i en stat. På samme måte blir prinsippene for generelle for formålet til denne framstillingen – å undersøke hvordan en organisasjon forholder seg til demokrati. Beetham har brutt ned prinsippene til mer spesifikke og målbare kriterier. Han har delt opp prinsippet om folkets kontroll i fire dimensjoner eller virkemidler; frie og rettferdige valg, åpen og ansvarliggjort regjering, garanti for sivile og politiske rettigheter, og et demokratisk samfunn. Politisk likhet må vurderes med hensyn til hver dimensjon (Beetham 1999: 78-80).

Beethams tilnærming kan likevel vanskelig forklare hvordan aktører forholder seg til de ulike dimensjonene. For å kunne vurdere måten Muslimsk Brorskap forholder seg til demokratiske institusjoner og rettigheter, må jeg derfor integrere aktørenes rolle i mitt analytiske verktøy. Olle Törnquists (2002b) aktørbaserte modell kan være til hjelp i så måte. Törnquist tar utgangspunkt i Beethams definisjon av demokrati og hans fire virkemidler for å oppnå de demokratiske prinsippene. Men Törnquist understreker at aktørenes evner og muligheter til å gjøre bruk av de demokratiske virkemidlene må vies særlig oppmerksomhet. Demokrati er ikke en statisk tilstand som eksisterer i et maktvakuum. Det er en prosess der dynamikken bestemmes av maktforholdene mellom konkurrerende krefter i samfunnet. Bare ved å rette fokus på aktørene er det mulig å fange opp de ulike kreftene og maktkampene mellom dem i den konteksten vi studerer (Törnquist 2002b: 20-21). Det som er avgjørende for å oppnå et varig og reelt demokrati, er om de demokratiske institusjonene og rettighetene gir mening for folket, og om alle grupper av befolkningen har like evner og muligheter til å gjøre bruk av dem for å fremme sine interesser (ibid.: 26, 28, Törnquist 2003: 5, Törnquist 2004: 4). Törnquists modell er gjengitt under.

Figur 1: Törnquists aktørbaserte modell (Törnquist 2004: 6).

Hva er det så som påvirker aktørenes evner og muligheter til å gjøre bruk av de demokratiske institusjonene og rettighetene? Törnquist integrerer også denne faktoren i sin modell. Han identifiserer blant annet mulighetsstrukturer og kilder til makt som viktige faktorer som påvirker aktørers evner og muligheter. De rådende maktforholdene i samfunnet aktørene opererer i, og de typer makt aktørene til enhver tid har tilgang på, vil påvirke deres evner og muligheter til å arbeide for sine interesser ved å bruke demokratiske rettigheter og institusjoner (Törnquist 2004: 5, Törnquist 2003: 6-7). Törnquist antyder at det i denne sammenhengen er nødvendig å trekke lærdom av studier av sosiale bevegelser, og tar utgangspunkt i Bourdieus ulike typer kapital for en nærmere studie av aktørers kilder til makt (ibid.: 7). Stokke (2002) har vist relevansen av Bourdieus rammeverk for studier av aktørers evner og muligheter til å arbeide for sine interesser i det politiske landskapet.

Bourdieu mener aktører handler innenfor ulike '*fields*', det som her vil benevnes som 'arenaer'. En arena er ikke en statisk størrelse, men består av posisjoner som besittes av aktørene på et område, og fordelingen av makt mellom disse posisjonene. (Stokke 2002: 7). Bourdieu opererer med fire former for makt eller 'kapital'; økonomisk, sosial, kulturell og symbolsk kapital. Økonomisk kapital består av materiell rikdom. Sosial kapital er menneskelige ressurser i form av nettverk og kontakter. Med kulturell kapital menes kunnskap og kompetanse. Symbolsk kapital bygger på de tre andre og består av legitim autoritet som prestisje, ære og popularitet (ibid.: 8-10). De forskjellige formene for makt vil ha ulik betydning på ulike arenaer. På den politiske arenaen vil symbolsk makt være av avgjørende betydning. I følge Bourdieu er politisk makt en slags symbolsk makt, og består av retten til å snakke på vegne av folket (ibid.: 12). Denne typen symbolsk makt kan komme fra personens egen kapital, men den kan også ha sitt grunnlag i posisjoner og institusjoner.

Stokke presiserer at Bourdieus tilnærming bare kan være relevant for en studie av kollektive aktørers muligheter i det politiske landskapet hvis den ses som et analytisk verktøy som kan inspirere til mer konkrete teorier (ibid.: 14). I følge både Stokke og Törnquist har studier av sosiale bevegelser i stor grad fokusert på hvorfor og hvordan kollektiv handling oppstår. Disse studiene har i liten grad utforsket utviklingen av sosiale bevegelser etter at de har blitt etablert. Tilnærmingen som er aktuell i denne framstillingen tar nettopp utgangspunkt i sosiale bevegelsers aktivitet etter at de har oppstått: Hvordan velger de å kjempe for å oppnå sine mål, og hvilke strategier velger de å følge? Jeg er ikke ute etter å forklare hvorfor Muslimske Brorskap oppstod, men hvilke strategier organisasjonen velger og hvordan disse påvirker dens forhold til demokrati. Sentralt i studien står årsakene til MBs valg av strategier. Det antas at rammebetingelsene i den konkrete konteksten organisasjonen opererer i har betydning for utviklingen av MBs strategier og ideologi. Stokke mener at vi med hjelp av Bourdieus begrep om posisjoner og maktrelasjoner innen en arena kan sette slike studier av sosiale bevegelser inn i et videre maktbegrep. Han identifiserer tre elementer som avgjør hvilke evner og muligheter aktørene har innenfor den politiske arenaen eller konteksten: maktforholdene i den politiske konteksten, hvor mye og hva

slags type sosial kapital aktørene besitter, og hvorvidt aktørene innehar symbolsk kapital (ibid.: 17).

Begrepet *maktrelasjonene i den politiske konteksten* korresponderer med det ressursmobiliseringsteoretikere innen studier av sosiale bevegelser kaller *politiske mulighetsstrukturer*. McAdam et al. (1996) identifiserer fire viktige dimensjoner av politiske mulighetsstrukturer: Hvorvidt det institusjonaliserte politiske systemet er relativt åpent eller lukket, stabiliteten til de elitegrupperinger som støtter opp under en regjeringsform, eksistensen av allierte eliter, og statens evne og tilbøyelighet til undertrykking (McAdam et al. 1996: 11). Den første dimensjonen omhandler kvaliteten på det Törnquist omtaler som rettigheter og institusjoner. Den siste dimensjonen omhandler de direkte hindringene som staten kan legge i veien for sosiale bevegelsers aktivitet. I og med at MBs status som illegal organisasjon og MBs forhold til staten er viktig i denne framstillingen, vil jeg konsentrere meg om de to dimensjonene.

Sosial kapital er det andre elementet som i følge Stokke påvirker aktørenes evner og muligheter innenfor den politiske arena. Som tidligere nevnt definerer Bourdieu sosial kapital som menneskelige ressurser i form av nettverk og kontakter. For en aktør på den politiske arena kan denne type kapital på ulike måter være en kilde til innflytelse. I MBs tilfelle er det nærliggende å peke på at kontakter og nettverk kan gi tilgang til formelle institusjoner som ellers er stengt for en illegal organisasjon. Stokke peker i tillegg på et annet aspekt ved sosial kapital som har betydning for en aktørs evner på den politiske arena. Dette aspektet dreier seg om organiseringen av det sivile samfunn. Stokke knytter dette til det som blir kalt *mobiliseringsstrukturer* i teorier om sosiale bevegelser. Dette begrepet refererer ofte til sosiale nettverk og institusjoner som utgjør en viktig arena for kollektiv mobilisering, men også til organisasjonsformen innenfor en sosial bevegelse (Stokke 2002: 18-19).

Mobiliseringsstrukturer kan være formelle eller uformelle. Uformelle strukturer inkluderer familie og venner, men også nettverk av for eksempel politiske aktivister.

Denne typen strukturer kan forenkle kommunikasjon og bringe med seg en felleskapsfølelse, og sådan rede grunnen for kollektiv mobilisering (ibid.: 19). Sosial kapital i form av kontakter og nettverk kan på den måten danne grunnlag for mobiliserende strukturer med betydning for en organisasjons oppslutning og evne til kollektiv handling. Mer formelle mobiliseringsstrukturer kan være fagforeninger, kirker eller institusjonaliserte protestgrupper innenfor en sosial bevegelse. Relasjoner som knyttes i slike fora kan ha samme effekt som nevnt over. I forlengelsen av dette argumentet er det rimelig å peke på at formelle mobiliseringsstrukturer kan utøve politisk press. Ledende posisjoner i disse organisasjonene gir derfor et potensial til politisk innflytelse.

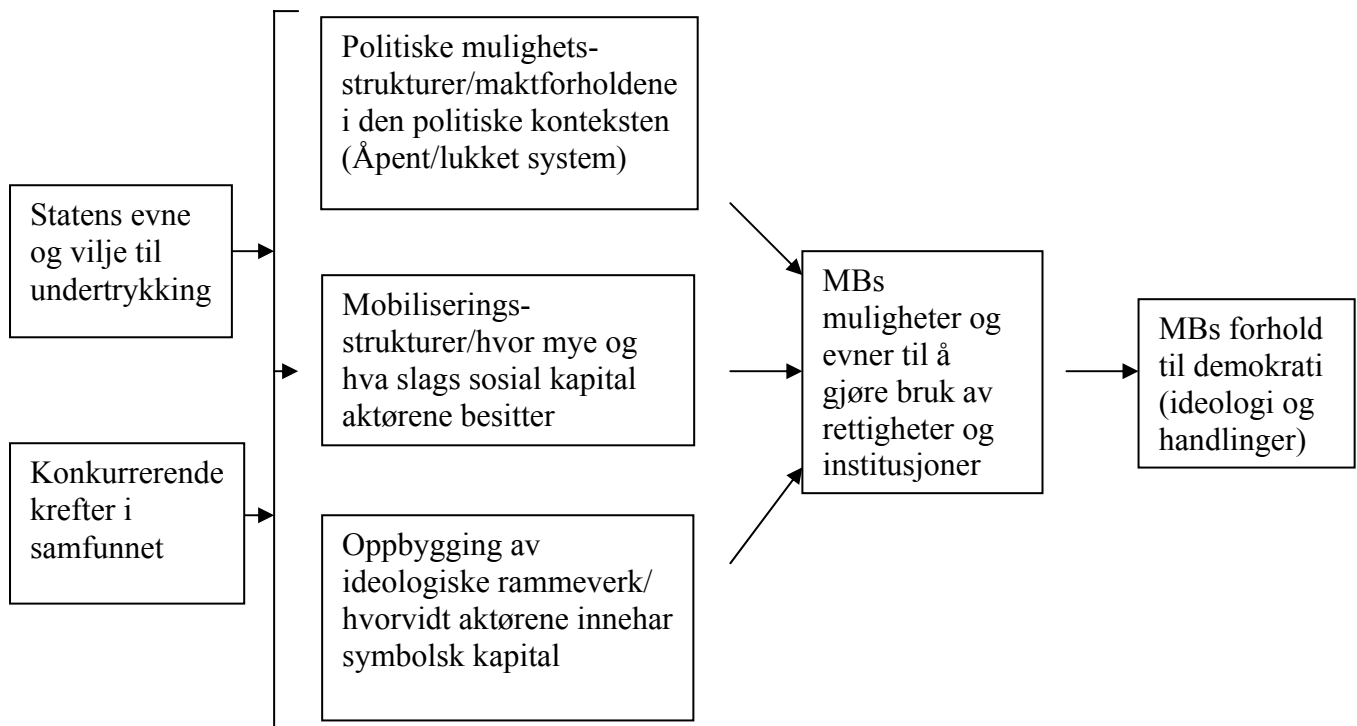
Det siste elementet som i følge Stokke påvirker aktørenes evner og muligheter i det politiske landskap, er symbolsk kapital. Med symbolsk kapital menes evnen til å bestemme hvilke oppfatninger av virkeligheten som skal gjelde, på hvilken måte samfunnet bør organiseres, og hvilke normer og rettigheter som skal gjelde hvor og for hvem (ibid.: 19-20). For en sosial bevegelses muligheter til innflytelse kan symbolsk kapital være avgjørende. Gjennom å definere hva som er galt i samfunnet, hva som bør gjøres for å rette på det, og hvem som må gjennomføre det, kan en organisasjon legge grunnlaget for å rekruttere og mobilisere medlemmer (Williams 1994: 787). I teorier om sosiale bevegelser blir dette kalt '*cultural framing*', som her vil bli kalt 'oppbygging av ideologiske rammeverk'.

Stokke legger til at sosiale bevegelser opererer i en setting hvor ulike organisasjoner i samfunnet samarbeider og konkurrerer (Stokke 2002: 18). Joel S. Migdal (2001) omtaler dette som de konkurrerende kreftene i samfunnet. Noe som står sentralt i Migdals tilnærming er at staten er en sosial kraft som konkurrerer om dominans med andre sosiale krefter i samfunnet. Migdal er opptatt av at forholdet mellom stat og samfunn ikke er statisk og bestemt en gang for alle. Han mener at staten er én av mange sosiale krefter i samfunnet. Staten streber etter full dominans på alle samfunnsarenaer, men blir motarbeidet av andre sosiale krefter som også vil oppnå dominans. I denne situasjonen må staten inngå allianser og kompromiss med andre

sosiale krefter. Tilsvarende allianser og kompromiss vil andre sosiale krefter forsøke å inngå med staten og hverandre. Dette kaller han tilnærmingen om 'Staten i samfunnet' (Migdal 2001: 100,108). I følge denne teorien vil staten konkurrere med andre sosiale krefter på ulike arenaer. Statens evne og tilbøyelighet til undertrykking vil sådan ikke bare ha betydning for de politiske mulighetsstrukturene, men også for aktørens mobiliseringsstrukturer og evne til å bygge ideologisk rammeverk.

De fire ovennevnte faktorene påvirker på ulike måter aktørens muligheter til å oppnå innflytelse. I denne framstillingen antas det at mulighetene virker inn på aktørens valg av strategier for å oppnå innflytelse. Dette antydes også av Törnquist som hevder at mulighetene aktørene har påvirker hvorvidt de gjør bruk av demokratiske institusjoner og rettigheter for å oppnå innflytelse. Han påpeker at dersom kvaliteten på rettighetene og institusjonene er svak og ikke gir mening for aktørene, vil de prøve å gå utenom de demokratiske kanalene for å oppnå sine mål, såkalt *bypass*. Eksempler på dette kan være korrupsjon og terror. Dette vil ytterligere kunne undergrave det demokratiske systemet (Törnquist 2003: 7, Törnquist 2002a: 9). På den måten blir Bourdieus maktbegreper relevant for endringer innen organisasjoner. For å visualisere hvordan de ulike elementene i mitt teoretiske rammeverk står i forhold til hverandre, har jeg integrert dem i figuren under.

Figur 2: Visuell framstilling av sammenhengene i det teoretiske rammeverket og tankegangen bak oppgaven

Stokke understreker at disse elementene bare kan tjene som analytiske retningslinjer. De må kontekstualiseres gjennom case studier (ibid.: 21). I denne studien vil jeg undersøke hvordan Muslimske Brorskap forholder seg til rettigheter og institusjoner i Egypt. Velger organisasjonen å bruke demokratiske kanaler for å nå sine mål, eller går den utenom? Hvorvidt og hvordan påvirkes dette av dens evner til å gjøre bruk av rettighetene og institusjonene? Og hva påvirker organisasjonens evner?

3. MBs praksis og ideologi

3.1. Introduksjon

I denne delen vil jeg ta for meg hva Muslimske Brorskap faktisk har gjort, hvilke strategier organisasjonen har fulgt og utviklingen av dens ideologi. Det er i noen grad nødvendig å se MBs virke i lys av kontekstuelle hendelser og omstendigheter underveis, men analysen og mulige forklaringer på MBs valg og strategier vil først komme i neste kapittel.

3.2. Politiske strategier og veivalg

I 1970 døde Nasser, og Anwar Sadat tok over som president. Sadat hadde ikke samme autoritet som Nasser og måtte sikre sin makt mot andre krefter som ønsket å ta makten fra ham (Zaki 1994: 17). Han så særlig nasseristene og den øvrige venstresiden som farlige utfordrere, og håpet at MB ville utgjøre en nyttig motvekt mot venstresiden i egyptisk politikk. På denne bakgrunn ble det åpnet for at brorskapet kunne operere åpent som organisasjon etter to tiårs undertrykking. I 1971 ble det inngått en avtale mellom Sadat og brorskapet. Sadat skulle sette fri muslimske brødre som satt i fengsel og legge til rette for at MB kunne gjenbygge sin organisasjon. Til gjengjeld lovet MB å avstå fra vold og å støtte Sadat mot marxistene, sosialistene og nasseristene (Rubin 1990: 16, Sullivan & Abed-Kotob 1999: 44, Ramadan 1993: 165, Ibrahim 1988: 644, Gomaa 1983: 147).

Lovnaden om å sette fri fengslede brødre ble gradvis oppfylt⁷ (Sayd Aly og Wenner 1982: 348), og MB tok fatt på det møysommelige arbeidet med å gjenreise sin organisasjon. Gruppen etablerte grasrotorganisasjoner over hele landet uten

⁷ Inkludert løslatelsen av *general guide* Hasan al-Hudaybi. *General guide* er den øverste lederen i MB.

innblanding fra regimet, og MB holdt sin del av avtalen ved å konfrontere venstresiden og de radikale islamistene (Ramadan 1993: 165, 167).

Selv om hovedfokus for de muslimske brødrene var gjenoppbygging av organisasjonen som hadde ligget nede i tjue år, fortsatte de også sitt politiske arbeid. MB hadde tidligere ønsket å oppnå status som legal religiøs organisasjon uten å oppnå dette. Under Sadats åpnere styre fikk målet om å bli etablert også som politisk parti økt styrke og oppslutning blant brødrene. Sadats regime nektet imidlertid å etterkomme dette kravet. Sterke krefter innen regjeringen mente at en legalisering av MB som politisk parti ville sette systemet og nasjonens enhet i fare. Sadat endte derfor med å avvise legalisering av MB og ethvert annet parti tuftet på religion (Ramadan 1993: 166, Rubin 1990: 30). Regimet måtte etter dette tåle kritikk fra MB som mente organisasjonen ble hindret i sitt arbeid (Ramadan 1993: 167).

Til tross for at MB ikke fikk status som legal organisasjon eller parti, fortsatte brødrene like fullt arbeidet med å påvirke systemet innenfra. Den dominerende saken i MBs politiske arbeid var implementeringen av *shari'a* (islamsk lov) (Rubin 1990: 17). Som ledd i avtalen mellom Sadat og MB fikk brødrene delta i arbeidet med den nye konstitusjonen, og de presset på for å bygge denne på *shari'a*. De krevde at islam skulle bli erklært statsreligion, at *shari'a* skulle være den eneste kilden for lovgivning, og at lover som var i strid med *shari'a* skulle fjernes (Said Aly og Wenner 1982: 349). Regimet var imidlertid ikke villig til å legge så stor vekt på *shari'a* som MB krevde. I konstitusjonen stod det riktignok at islam var statens religion og at *shari'a* var en kilde til lovgivning, men altså ikke den eneste (ibid.: 349). Da MB ikke fikk gjennomslag hos Sadat for dette kravet, vendte gruppen oppmerksomheten mot parlamentet med håp om å få større gjennomslag der⁸. Brødrene foreslo en rekke lover som skulle gjøre lovverket mer i samsvar med den islamske loven, men fikk begrenset gjennomslag for sine forslag også her (ibid.: 349-350). Etter disse nederlagene søkte og oppnådde MB tillatelse til å publisere avisen *al-Da'wa* (Kallet).

⁸ De muslimske brødrene hadde ikke lov til å stille til valg under navnet Muslimsk Brorskap. Noen brødre stilte likevel som individuelle kandidater ved valget i 1976 (Ramadan 1993: 174).

Avisen startet opp i 1976 under ledelse av Umar al-Tilmisani. Siden MB verken hadde fått gjennomslag for legalisering av partiet eller implementering av *shari'a* i samarbeidet med regimet, søkte brødrene nå å oppnå innflytelse gjennom kritikk av regimet i media, spesielt i *al-Da'wa*⁹ (ibid.: 350) De første årene av utgivelsen var dominert av religiøse ytringer og stort sett indirekte kritikk av Sadats regime. Brødrene kritiserte riktignok regimet for dets manglende evne til å bøte på økonomiske og sosiale problemer (Rubin 1990: 17), men de unngikk å kritisere konkrete saker. De forklarte i stedet problemene med regimets manglende vekt på *shari'a* (Egset 1998: 96, Baker 1990: 254, Ramadan 1993: 166). Kritikken hardnet imidlertid til da Sadat reiste til Jerusalem i 1977, inngikk Camp David-samtalene i 1978 og fredsavtalen med Israel året etter (Egset 1998: 97, Said Aly og Wenner: 356, Ramadan 1993: 168, Baker 1990: 254).

I arbeidet mot regimets Israel-politikk allierte MB seg for første gang med venstresiden (Rubin 1990: 19, Ramadan 1993: 168) men framstod samtidig som alliert med islamistiske grupper på høyresiden¹⁰. Dette alarmerte Sadat og han svarte med å advare MB offentlig og stoppe utgivelsen av *al-Da'wa* to ganger. Politisk aktivitet på universitetene ble dessuten forbudt, og regimet søkte å ta kontroll over uavhengige moskeer (Rubin 1990: 19).

MB sverget fortsatt til en ikke-voldelig strategi. Mens radikale islamistiske grupper agiterte for fysisk motstand mot regimets politikk og kritiserte MB for å være i lommene på regimet, insisterte brødrene på at voldelig motstand og illegale virkemidler bare ville skade islamistenes sak (Ramadan 1993: 168, Said Aly og Wenner 1982: 354, Baker 1990: 246). Det hardnet likevel til i forholdet mellom organisasjonen og Sadats regjering ettersom brorskapet søkte å ta den førende rollen i den islamistiske bevegelsen i Egypt.

⁹ MB stod også for publiseringen av andre aviser, som *al-I'tisam*. Det var imidlertid *al-Da'wa* som fikk størst omfang og betydning.

¹⁰ MB samarbeidet med islamister på universitetene for å kontrollere studentorganisasjoner. Brødrene bekreftet sin ledende rolle blant islamistene da al-Tilmisani ble valgt til leder av en koalisjon mellom islamistiske grupper (ibid: 170, Said Aly og Wenner 1982: 356-357).

I kjølvannet av fredsavtalen med Israel og kritikken denne innebar, oppstod det voldelige opptøyer og sammenstøt mellom muslimer og koptere i Kairo (Ramadan 1993: 171). Radikale islamister oppfordret til voldelig motstand mot regimet (Rubin 1990: 18, 21). I denne spente situasjonen valgte Sadat å slå ned på islamistene. 3. september 1981 ble det gjennomført massearrestasjoner av islamister. Blant de 1536 arresterte var det ikke bare radikale islamister, men også mange moderate. MBs daværende *general guide* al-Tilmisani og andre ledende brødre var blant de arresterte (Ramadan 1993: 172, Rubin 1990: 21). Hendelsene fikk også skjebnesvangre følger for Sadat. Bare en måned etter arrestasjonene fikk islamistene sin hevn. 6. oktober 1981 døde Sadat etter å ha bli skutt av et medlem av den radikale islamistgruppen *al-Jihad* (Ibrahim 1988: 645, Rubin 1990: 22).

Etter Sadats død overtok Husni Mubarak som president. Han slo hardt ned på de radikale islamistene, og fikk stanset flere tilløp til opprør som fulgte etter Sadats død. I 1982 ble fem medlemmer av *al-Jihad* dømt til døden for drapet på Sadat, fem andre ble dømt til livsvarig fengsel og ytterligere tolv fikk lange fengselsstraffer (Kepel 2002: 87, Rubin 1990: 23). Samtidig med den harde linjen mot de radikale islamistene åpnet Mubarak for forsoning mellom regimet og Muslimsk Brorskap. MBs *general guide* al-Tilmisani ble løslatt fra fengsel sammen med de andre brødrene som ble fengslet under Sadats siste oppgjør med islamistene. De fikk gjenoppta sitt arbeid og fortsatte sine politiske aktiviteter (Ramadan 1993: 172, Campagna 1996: 281). MB tonet ned sin kritikk av regimet og gikk på ny inn for en samarbeidslinje under Mubarak.

I dette klimaet la MB igjen sterkere vekt på sin politiske rolle. Brødrene krevde på ny at MB måtte legaliseres som politisk parti (Rubin 1990: 32). Regimet nektet like fullt å legalisere MB. Mubarak opprettholdt dessuten forbudet Sadat hadde lagt ned i 1981 mot å publisere *al-Da'wa*. MB besluttet likevel å gjenoppta arbeidet for å bli valgt inn

i parlamentet (Ramadan 1993: 173, Rubin 1990: 23). Siden MB ikke hadde status som legalt opposisjonsparti måtte de finne andre veier til parlamentet¹¹.

Veien mot parlamentet

Før valget i 1984 dannet MB en allianse med det sekulære opposisjonspartiet Wafd (Ramadan 1993: 173, Ibrahim 1988: 646). På 1930- og 40-tallet var MB og Wafd harde motstandere og det kom til voldelige sammenstøt mellom de to gruppene. Ved valget i 1984 inngikk de likevel det begge parter kalte en taktisk allianse¹². Valgresultatet var nedslående for opposisjonen sett under ett, og partiene samlet seg raskt om en protest mot valget som de mente var dominert av juks og vold (ibid.: 103)¹³. Resultatet var like fullt relativt positivt for Wafd og MB. Alliansen Wafd og MB oppnådde 15 prosent oppslutning og var det eneste opposisjonspartiet som kom over sperregrensen (8 prosent). Resultatet ga MB åtte representanter i parlamentet, mens Wafd fikk femti representanter. Presidentens parti NDP fikk til sammenligning omtrent 73 prosent av stemmene og 390 representanter i parlamentet (Ramadan 1993: 174, Egset 1998: 103).

Valget i 1984 var det første hvor MB deltok som parti siden 1944. MBs kandidatur var utilslørt selv om partiet ikke kunne stille selvstendig under eget navn. Inntil da hadde brødrene stilt til valg kun på individuell basis. Valget markerte derfor tilbakekomsten til parlamentet for MB som gruppe (Springborg 1989: 215). Det demonstrerte at MB nå var en del av det politiske systemet og ikke i opposisjon mot det. MB var en politisk organisasjon som måtte regnes med, til tross for at den fortsatt var nektet status som legalt parti (Ramadan 1993: 174-175).

¹¹ Valgloven var på dette tidspunktet forandret slik at det ikke var mulig å stille som uavhengige kandidater slik flere brødre hadde gjort ved valget i 1976 (Egset 1998: 101, Ibrahim 1988: 646 note 21, Owen 1994: 186).

¹² I lys av tidligere harde motsetninger kan den nye alliansen synes underlig. Bakgrunnen for dette kommer jeg tilbake til i neste kapittel. Her kan imidlertid nevnes at begge partier altså understreket at alliansen kun var en taktisk løsning basert på pragmatikk, og ikke på felles politiske mål (Egset 1998: 101).

¹³ Mange rapporter om vold, trusler og juks tyder også på at valget på langt nær var fritt og rettfærdig (Egset 1998: 104). I følge Maye Kassem (1999) er det imidlertid vanskelig å vite nøyaktig hvor omfattende mislighetene ved valget var (Kassem 1999: 62).

MB var den underlegne parten i alliansen med Wafd (Ibrahim 1988: 646, Ramadan 1993: 176). Wafd unnlot å støtte MBs fanesaker i parlamentet, og MB lyktes ikke med å få gjennomslag for sin viktigste sak; implementering av *shari'a* (Egset 1998: 107, Rubin 1990: 24). I tillegg var diskusjonen i parlamentet preget av at opposisjonen anså valgresultatet som ugyldig. Arbeidet med konkrete politiske saker var av den grunn begrenset. Situasjonen endte med at Mubarak valgte å oppløse parlamentet (Egset 1998: 105, Ramadan 1993: 175). Før nyvalget i 1987 ble alliansen mellom Wafd og MB oppløst. MB måtte likevel fortsatt alliere seg med et lovlig parti for å kunne stille til valg. Denne gangen falt valget på en allianse med det sosialistiske arbeiderpartiet (SLP) og det liberale partiet (LP), og alliansen fikk navnet *den islamske alliansen*. MB fikk en ledende rolle i dette samarbeidet, i motsetning til den underlegne rollen organisasjonen hadde hatt sammen med Wafd (Ibrahim 1988: 646, Ramadan 1993: 176).

Valget i 1987 var atskillig mer oppløftende for opposisjonen enn 1984-valget. NDP gikk tilbake, mens opposisjonen oppnådde den største oppslutningen siden 1950. Den islamske alliansen hadde størst grunn til å glede seg over valgresultatet. Med sytten prosent av stemmene og seksti representanter i parlamentet ble alliansen den største opposisjonsgruppen (Rubin 1990: 25, Zaki 1994: 81, Ayubi 1989: 15-16). 36 av representantene var fra MB (Ramadan 1993: 176, Ayubi 1989: 16). Resultatet bekreftet MBs popularitet og sterke stilling som opposisjonspartiet med best organisering, størst evne til å mobilisere og som den sterkeste utfordreren til regimets makt (Springborg 1989: 184, Rubin 1990: 25, Campagna 1996: 283).

Til tross for opposisjonens relative suksess ved valget i 1987, protesterte opposisjonspartiene likevel mot gjennomføringen av valget. De mente valget også denne gangen var dominert av juks og vold fra regimets side (Zaki 1994: 81). Disse forholdene kom på toppen av det sterke press som var blitt lagt på opposisjonen under valgkampen. MB opplevde at mange medlemmer ble arrestert rett før valget (Egset 1998: 112). Da MB likevel opplevde suksess ved dette valget, valgte regimet på nytt å endre valgloven før parlamentsvalget som skulle avholdes i 1990. I følge den nye

loven kunne ingen partier stille til valg. Alle måtte stille individuelt (Kassem 1999: 101, Sullivan og Abed-Kotob 1999: 52). En samlet opposisjon hevdet den nye valgloven var konstruert for å opprettholde regimets oppslutning og makt og svarte med å boikotte valget.

I 1995 valgte opposisjonen likevel å stille til valg under den samme loven, og MB stilte på nytt med individuelle kandidater uten å alliere seg med andre partier (ibid.: 111). Rett før dette valget intensiverte regjeringen sitt press på MB. Systemet med individuelle kandidater i stedet for kandidatur innenfor partier var nok ment å favorisere NDPs kandidater¹⁴, men regimet kunne ikke se bort fra at også MB kunne vinne oppslutning på dette. Det er nærliggende å anta at en slik frykt lå til grunn for de mange arrestasjonene på brorskapets kandidater rett før valget. Femtifire muslimske brødre ble arrestert, mange av dem kandidater til valget. Det var dessuten en utstrakt bruk av trusler og arrestasjoner mot islamistiske kampanjearbeidere. Til tross for dette stilte hundre individuelle kandidater fra MB til valg i 1995 (ibid.: 299, Sullivan og Abed-Kotob 1999: 53). På valgdagen ble ytterligere tusen brødre arrestert. Med en slik opptakt til valget måtte de fleste islamistiske kandidatene se slaget tapt (ibid.: 54). Regjeringen fikk 444 kandidater inn i parlamentet, mens opposisjonen fikk til sammen fjorten representanter (Kahn og Hassan-Gordon 26. oktober 2000).

MB kom imidlertid sterkt tilbake ved valget i 2000 (Utvik, upublisert). Denne gangen var det igjen mulig å stille både som kandidat for et parti og som individuell kandidat. MB var fortsatt forbudt, men flere brødre stilte individuelt. Regimet bestemte seg dessuten for å gå med på at dommere skulle overvåke stemmegivningen¹⁵. Regimet fortsatte like fullt sin harde behandling av de muslimske brødrene. Omtrent tusen medlemmer av MB ble arrestert i tiden rett før valget. MBs kandidater ble i tillegg hindret på ulike måter i valgkamparbeidet (Kahn 3. november 2000). Det var også en

¹⁴ Politikk er i stor grad dominert av klientellisme i Egypt, spesielt på landsbygda. De fleste patronene og mektige familiene tilhører eller sympatiserer med NDP. Derfor vil stemmegivning på individuelle kandidater sannsynligvis favorisere regjeringspartiet (Springborg 1989: 189).

¹⁵ Domstolene hadde dømt valget i 1995 ugyldig fordi dommere ikke var til stede ved alle valglokalene. Regimet understreket derfor at valget i 2000 skulle bli gjennomført på en rettferdig måte. MB antydte likevel at resultatene fortsatt kunne bli manipulert ved valget i 2000. Dommerne observerte stemmegivningen, men ikke opptellingen (Kahn og Hassan-Gordon 26. oktober 2000, Kassem 2002: 38-39).

rekke eksempler på at politiet hindret velgere som sympatiserte med MB eller andre opposisjonspartier adgang til valglokalene. Politiet argumenterte med at dommerne kun hadde herredømme *innenfor* lokalene (Kassem 2002: 40, 42). MB klarte likevel å få valgt inn sytten representanter til parlamentet, noe som gjorde MB til den største opposisjonsgruppen i parlamentet¹⁶.

3.3. Mobilisering og arbeid i det sivile samfunn

Strategier og allianser

I tillegg til arbeid i parlamentet og media, arbeidet MB i det sivile samfunn. MB begynte å samarbeide med islamistiske grupper ved universitetene da dette ble mulig under Sadat. På den måten fikk brødrene innflytelse på studentene og kontroll over studentunionene. (ibid: 170, Said Aly og Wenner 1982: 356-357, Baker 1990: 250). Under Mubarak forsøkte regimet ved flere anledninger å hindre at islamister fikk kontroll over studentforeninger, men MB greide likevel å konsolidere sin sterke stilling på universitetene (Springborg 1989: 226-227, Sullivan og Abed Kotob 1999: 55).

Brødrene arbeidet på grasrotnivå også utenfor universitetene. Utover 1970-tallet utviklet de det Robert Springborg (1989) omtaler som en egen islamsk sosial sektor (Springborg 1989: 225, Ibrahim 1995b: 60). Dette dreide seg blant annet om gratis helseklinikker, skoler, sjukehus og veldedighet. Arbeidet var i stor grad organisert rundt moskeer. Deres arbeid og institusjoner på dette området utfordret tilsvarende statlige institusjoner. Islamistenes arbeid viste seg ofte å være bedre og mer effektivt enn det som ble utført av staten (Springborg 1989: 225-226). MBs sosiale arbeid var organisert gjennom et nett av islamistiske frivillige organisasjoner. Dette dreide seg om formelle så vel som uformelle organisasjoner. De uformelle grasrotorganisasjonene

¹⁶ Representanter for MB har uttalt at et slikt resultat var mulig takket være innsatsen til dommerne som overvåket stemmegivningen (Kahn 10. november 2000, Kahn 24. november 2000). MB hadde imidlertid selv en taktikk før valget som var utslagsgivende for resultatet. Partiet nominerte først velkjente kandidater som det visste ville bli hindret fra å vinne. I ly av disse kjente personene kunne derfor mange ukjente kandidater bli valgt uten å bli nevneverdig hindret av regimet. Brødrene holdt dessuten en lav profil i tiden før valget for å unngå negativ oppmerksomhet fra Mubaraks regime (ibid., Kahn 15. desember 2000).

organisert rundt moskeer unngikk direkte styring fra regimet, og var derfor mer effektive enn de formelle. Islamistiske organisasjoner med tilknytning til MB var effektive aktører i det sivile samfunn i Egypt, og stod i kontrast til et ellers svakt sivilsamfunn (Zaki 1994: 63 Auda 1994: 386-387, Utvik 2000: 99, Ibrahim et al. 1999: 25-26).

På 1980-tallet begynte de muslimske brødrene et systematisk arbeid for å overta kontrollen over de profesjonelle syndikatene¹⁷ (Zaki 1994: 48-49, Auda 1994: 387). De profesjonelle fagforeningene har spilt en viktig politisk rolle i Egypt. I fravær av sterke politiske partier har de ofte fungert på lignende måte som partier og kritisert regimets politikk på ulike områder (Zaki 1994: 48, Ibrahim 1995b: 58, Shahin 2004: intervju). Fra slutten av 1980-tallet vant MB valgene til lederskap i stadig flere fagforeninger. Det begynte med ingeniørenes forening i 1987 og legenes forening i 1988. Senere fulgte kontroll over apotekernes og universitetsprofessorenes foreninger i 1990, for å nevne noen av de viktigste. Høydepunktet kom i 1992 da MB oppnådde kontroll over advokatenes innflytelsesrike forening. Inntil da hadde denne foreningen blitt oppfattet som de sekulæres bastion (Utvik 2000: 98, Auda 1994: 387, Sullivan og Abed-Kotob 1999: 55, Abdo 2000: 95).

Brødrenes arbeid i fagforeningene var en suksess. De bedret lønnsforholdene for sine medlemmer og sikret dem pensjonsavtaler, helseforsikringer og andre fordeler. I kraft av sin stilling i de profesjonelle fagforeningene, utvidet MB også sitt sosiale arbeid, særlig blant medlemmene (Utvik 2000: 99, Abdo 2000: 96-97). I 1992 fikk de dessuten demonstrert sin vilje og evne til å hjelpe alle deler av befolkningen. I oktober dette året ble Kairo utsatt for et stort jordskjelv der mange ble drept og enda flere ble

¹⁷ Fagforeninger er i Egypt organisert som såkalte syndikater, eller føderasjoner, med sterke bånd til tilsvarende internasjonale foreninger (Ibrahim 1995: 39). Under Nasser utviklet disse foreningene seg til det korporative systemets spydspisser. De var alene om å representere sine respektive profesjoners interesser, og var kontrollert av staten. De fleste foreningene opprettholdt en lojal posisjon i forhold til regimet under Sadat, med unntak av journalistenes og advokatenes foreninger som begynte å kritisere regimet allerede da. Først under Mubarak fikk syndikatene i sin alminnelighet en friere stilling (Wickham 2002: 179-180). I litteraturen blir foreningene oftest kalt *professional syndicates*. I denne framstillingen blir foreningene av språklige hensyn kalt fagforeninger, eller profesjonelle fagforeninger.

husløse. MB mobiliserte et imponerende hjelpeapparat som langt overgikk statens i både effektivitet og omfang (ibid.: 96-97).

MB utøvde kritikk mot regimets politikk fra sine posisjoner i fagforeningene. Kritikken økte ettersom organisasjonens rolle i fagforeningene ble konsolidert og MB vant stadig større popularitet. Brødrene begynte etter hvert å få en tydelig stemme i utenrikspolitiske spørsmål. De fordømte bombingene av Irak under Golfkrigen, støttet muslimer i Bosnia og fordømte Oslo-avtalen i 1993. I tillegg begynte de å kritisere regjeringen for brudd på menneskerettighetene (Utvik 2000: 97-98, Wickham 2002: 193-194). Til slutt fikk regimet nok. I 1993 vedtok de en ny lov som skulle styre aktiviteten i fagforeningene. Loven ga domstolene kontroll over valgene i fagforeningene. Den sa videre at valgdeltagelsen måtte være femti prosent hvis valget skulle være gyldig. Dersom dette ikke var tilfelle skulle domstolene peke ut fagforeningens ledelse. Det ble også forbudt å samle inn penger til foreningene, noe som ville gå ut over finansieringen av sosialt arbeid (Utvik 2000: 99, Sullivan og Abed-Kotob 1999: 55, Campagna 1996: 295, Ibrahim et al. 1999: 17). I tillegg ble flere ledende brødre i fagforeningene arrestert og fengslet. Dette skjedde like før parlamentsvalget i 1995¹⁸ (Sullivan og Abed-Kotob: 55). MBs sterke posisjon på universitetene ble også forsøkt redusert ved hjelp av en ny lov som ga regjeringen utstrakt kontroll over valg til studentorganisasjoner (Campagna 1996: 295).

Interne forhold i MBs organisasjon

MB har alt i alt satt mye inn på å arbeide innenfor systemet under Mubarak, både i parlamentet, studentforeninger, profesjonelle fagforeninger og i andre organisasjoner i det sivile samfunn. Det har imidlertid ikke vært full enighet om denne strategien innen MB. Allerede etter al-Bannas død oppstod det uenigheter innen organisasjonen. Én fraksjon var orientert rundt den nye lederen Hassan al-Hudeybi og mente at en ikke-voldelig strategi med fredfullt opplysningsarbeid var veien å gå. En annen fraksjon var villig til å gå mer direkte til verks for å oppnå politisk makt. Da organisasjonen

¹⁸ Blant de fengslede var Essam al-Erian fra legenes syndikat. Han ble intervjuet i forarbeidet til denne framstillingen.

begynte å bygge seg opp igjen under Sadat, var det den moderate retningen som vant fram (Utvik 2000: 97). Etter hvert har det utkrystallisert seg flere fraksjoner innenfor MB. Uenighetene åpenbarte seg da gruppens daværende *general guide* al-Tilmisani døde i 1986. Hamid Abu al-Nasr ble da pekt ut som den nye lederen fordi han var den eldste gjenlevende av de opprinnelige medlemmene av MB. Det oppstod likevel uenigheter om lederskapet fordi al-Nasr ble utfordret. Det var denne striden som tydeliggjorde de ulike fraksjonene innen organisasjonen (ibid.: 96-97, Springborg 1989: 233).

Fraksjonene var orientert rundt medlemmer som hadde hatt stor innflytelse under de ulike lederne i MBs historie. Det dreide seg om de ovennevnte retningene fra al-Bannas tid – den moderate og den mer radikale. En annen fraksjon hadde sitt opphav fra tiden under ledelse av al-Hudeybi (1951-1973) og var også moderat. Denne retningen la vekt på å samarbeide med regimet og følge en ikke-voldelig strategi. En siste fraksjon oppstod i tiden under al-Tilmisani (1973-1986) og var ledet av Mustafa Mashur. Tilmisani/Mashur-fraksjonen bestod i stor grad av ressurssterke medlemmer som hadde oppnådd rikdom under eksil i Saudi-Arabia, og var den dominerende retningen. Denne fraksjonen var også moderat, men var i større grad innstilt på politisk aktivisme enn Hudeybi-fraksjonen. Tilmisani/Mashur-fraksjonen gikk seirende ut av lederstriden og konsoliderte al-Nasrs lederskap (Utvik 2000: 97, Springborg 1989: 234-235). Uenighetene levde imidlertid videre innen MB. Store deler av den eldre garden var skeptiske til at MB la vekt på å bli anerkjent som et politisk parti, mens den ledende fraksjonen arbeidet beslutsomt videre med å utvikle organisasjonen til et politisk parti (ibid.: 237).

Problemet for Tilmisani/Mashur-fraksjonen var deres manglende appell blant unge islamister. De andre fraksjonene nøy større troverdighet og legitimitet blant de unge – de moderate på grunnlag av historiske meritter, de radikale fordi mange unge hadde en hang til mer drastiske virkemidler (Springborg 1989: 236, Utvik 2000: 98). Utvik (2004) påpeker imidlertid at de radikale var i mindretall også blant de unge (Utvik 2004, upublisert). Han mener en ny fraksjon er i emning i form av en yngre generasjon

moderate brødre. Denne generasjonen består av islamister som startet sin karriere i studentorganisasjonene på 1970-tallet og ble medlemmer av brorskapet på et senere tidspunkt. De utgjør en distinkt gruppe som skiller seg klart fra den eldre garden¹⁹. Den yngre generasjonen følger den ikke-voldelige strategien til lederskapet, men er utålmodig etter å oppnå flere politiske resultater. De er sterkere i kritikken mot regimet og mangelen på demokrati i Egypt (ibid., Utvik 2000: 98,).

Emad Shahin understreker også at den yngre generasjonen brødre er ivrig etter å få praktisert politikk. Mens de eldre brødrene er opptatt av å opprettholde organisasjonen Muslimsk Brorskap, er de unge mer resultatorienterte (Shahin 2004: intervju). Representanter for denne generasjonen initierte opprettelsen av et nytt moderat islamistisk parti under navnet *al-Wasat* i 1996. Partikomiteen²⁰ avviste *Wasat*-partiets søknad om anerkjennelse som parti av to grunner. På den ene siden representerte ikke *al-Wasat* noe nytt, i følge partikomiteen. På den andre siden motsa de konstitusjonen idet de bygde på en religiøs plattform²¹. Flere av initiativtakerne til partiet ble arrestert, mistenkt for å ville skape et parti som skulle stå i spissen for det forbudte Muslimsk Brorskap (Utvik 2004, upublisert). MB distanserte seg imidlertid fra initiativet til å starte *al-Wasat*, og lederne la et hardt press på sine medlemmer for at de skulle trekke sin støtte til partiet (ibid., Baker 2003: 198, Howeidy 10.-16. juni 1999). Ledelsen lyktes i stor grad med dette. Hendelsen hadde likevel lagt for dagen de uenigheter som finnes mellom generasjonene i organisasjonen.

¹⁹ Essam al-Erian er en typisk representant for den yngre generasjonen.

²⁰ Et parti må godkjennes av den regjeringsdominerte partikomiteen på grunnlag av Egypts partilov (Cairo Times utgave 13, vol. 8 2004, Ibrahim et al. 1999: 28).

²¹ Partiloven sier blant annet at et nytt parti må ha en plattform som skiller seg klart fra andre etablerte partier. Det er dessuten forbudt å danne religiøse partier (Krämer 1994:201, Baker 2003: 198).

3.4. MBs ideologi

Arven etter al-Banna

Al-Banna la grunnlaget for Muslimsk Brorskaps politiske ideologi i 1938. På en studentkonferanse det året annonserte han at brorskapet ville arbeide åpent med politiske spørsmål. Al-Banna la vekt på islams altomfattende karakter. Islam inneholder regler for alle områder i livet – også det politiske. Dette lå til grunn for hans ønske om at MB skulle entre den politiske arena. I følge al-Banna er politikkens funksjon å organisere styringen av samfunnet, kontrollere og overvåke de som styrer og sørge for at de styrer etter islams regler (Lia 1998: 202). Al-Banna og brødrenes overordnede mål var å skape et rettferdig islamsk samfunn, eller en ‘islamsk orden’. For å oppnå dette var det nødvendig å opprette en islamsk stat. Den islamske staten var første steg på veien mot det fullverdige islamske samfunn (Moussalli 1999: 111, 118). Al-Bannas syn på den islamske stat er, i følge Moussalli, den viktigste drivkraften bak MBs aktiviteter (ibid.: 115).

Al-Banna la vekt på at folket har full suverenitet i en islamsk stat, og har rett til å holde de styrende ansvarlig. De styrende skal på sin side arbeide for sitt folks generelle velferd (Lia 1998: 203). I følge al-Banna og brødrene hadde ikke datidens styrende i Egypt lyktes med å sikre velferd for sitt folk. Egypt slet med store sosiale og økonomiske problemer. Årsaken til problemene var i følge MB utnyttning under britisk imperialisme og Egypts avvik fra islam. Løsningen var å vende tilbake til et islamsk samfunn. For å gjøre en slik islamisering av samfunnet mulig, måtte det politiske, økonomiske og sosiale liv i Egypt reformeres. De viktigste politiske reformene var å implementere *shari'a* som landets konstitusjon og reformere det parlamentariske liv gjennom å gjøre ende på partisystemet (Mitchell 1969: 260-261). Økonomiske reformer skulle innbefatte islamisering av viktige økonomiske ordninger (som skatt og bankvesen) og nasjonalisering av viktige økonomiske institusjoner (ibid.: 272-273). Sosiale reformer skulle bedre utdanningssystemet, det offentlig helsevesen og sikre velferd og sosiale tjenester for befolkningen (ibid.: 283-291). Denne framstillingen

fokuserer på MBs strategier innenfor politisk og sosialt arbeid. Organisasjonens syn på de politiske og sosiale reformene vil derfor bli nærmere gjennomgått i det følgende.

Reformprogram

I følge Moussalli (1999) var implementeringen av *shari'a* førsteprioritet for al-Banna. Hvorvidt den islamske loven trådte i kraft ved hjelp av en sekulær eller religiøs regjering var ikke det viktigste (Moussalli 1999: 124). Richard P. Mitchell (1969) påpeker at spørsmålet om reformering av konstitusjonen ble fremmet mindre direkte i tiden etter al-Banna. Tanken var at *shari'a* ville tvinge seg fram når reformene på ulike samfunnsområder ble gjennomført (Mitchell 1969: 260). Vestlig konstitusjonelt styre ble uansett fra begynnelsen oppfattet som forenelig med *shari'a*. Konstitusjonelt styre oppfyller i følge al-Banna prinsippene for islamsk styre, fordi det tar vare på personlig frihet, fordrer folkestyre, holder de styrende ansvarlig overfor folket, og fordeler makt mellom utøvende, lovgivende og dømmende instanser. Al-Banna og MB kritiserte derfor Egypts konstitusjon på grunnlag av at lovene avvek fra islam, ikke fordi de var i mot konstitusjonelt styre i utgangspunktet (Moussalli 1999: 124-125).

Det var imidlertid viktig for al-Banna å understreke at islam er et overlegent og altomfattende system. Det er derfor unødvendig å basere islamsk styre på andre ideologier. Denne oppfatningen kom til uttrykk i hans syn på demokrati. Han hevdet at de demokratiske prinsippene allerede er nedfelt i islam gjennom uttrykket *shura* (ibid.: 121). *Shura* kan oversettes med rådgivning. Det innebærer at folket er kilden til makt. Den utøvende makt skal stå ansvarlig overfor folket. Folket skal velge sine representanter som utgjør det som kan kalles *shura*-rådet. Den styrende blir valgt og kontrollert av denne forsamlingen, og må rådføre seg med den. På den måten blir folkestyret sikret. Hvordan valgene til utøvende makt og *shura*-rådet skal gjennomføres er, i følge al-Banna, ikke definert av islams lov, og kan avgjøres med hensyn til tid og sted (Mitchell 1969: 246-248).

Idéen om at islamsk lov overlater noen avgjørelser til menneskene som til enhver tid skal bruke den, gjenspeiler seg i al-Banna og MBs synspunkter på tolkning av *shari'a*.

Hovedstrømningene innen islam anså *shari'a* som ferdigtolket. *Ijtihad* (nytolkningens) porter var stengt. I følge al-Banna og de muslimske brødrene var det imidlertid nødvendig å tolke islams lov i henhold til de utfordringer som møtte muslimene til enhver tid. De mente at islam var en progressiv religion som åpnet for tilpasninger til skiftende omstendigheter i muslimenes liv (Moussalli 1999: 123). *Ijtihad* måtte tas i bruk for å kunne forene islamsk livsførsel med en moderne verden.

Med implementeringen av *shari'a* ville også det parlamentariske systemet forandres, i følge al-Banna. Han mente at Egypt aldri hadde opplevd virkelig representasjon. Det egyptiske parlamentet ble ikke styrt etter folkets vilje, men etter intriger mellom ulike partier. En ekte parlamentarisme kunne bare oppnås gjennom å avskaffe partisystemet. Al-Banna og MB framholdt at partier ikke var nødvendige i et representativt system. De mente det var mulig å oppfylle demokratiets krav om folkestyre og frihet for ulike meninger uten et system med partier (Mitchell 1969: 261). Partisystemet i Egypt var uforenelig med islam fordi det skapte splid i folket når det gjaldt fundamentale spørsmål. Dersom et flerpartisystem ble basert på felles forståelse for fundamentale ideologiske spørsmål var det akseptabelt fra et islamsk ståsted, i følge al-Banna. Partier kunne være uenige om politiske saker og konkrete programmer så lenge de var enige om de grunnleggende spørsmål (ibid.: 261, Moussalli 1999: 127). Al-Banna mente USA og Storbritannia var eksempler på topartisystemer som fungerte etter disse prinsippene (Mitchell 1969: 261, note 3).

MBs sosiale reformprogram var i stor grad preget av praktisk arbeid. MBs syn på sosiale reformer reflekterte organisasjonens vekt på utdanning. Utdanning ble sett som avgjørende for å kunne skape en orden bygd på islamske idéer og teorier. Brødrene agiterte for å reformere utdanningssystemet i Egypt som de mente var av lav standard. I tillegg bygde de alternative utdanningsinstitusjoner sentrert rundt moskeer (Mitchell 1969: 284, 287). Al-Banna og brødrene la også stor vekt på offentlig helse, velferd og sosiale tjenester. Egypt hadde store fattigdoms- og helseproblemer. MB forsøkte også her å vise vei med praktisk arbeid. Organisasjonen drev informasjonsarbeid, veldedighet, helseklinikker og andre sosiale tjenester (ibid.: 289-291).

Utvikling av ideologien etter al-Banna

Som nevnt tidligere i kapitlet tok MB opp igjen arbeidet innen utdanning, velferd, helse og sosiale tjenester etter at organisasjonen fikk anledning til å bygge seg opp igjen under Sadat på 1970-tallet. MB har dessuten fortsatt å agitere for politiske, sosiale og økonomiske reformer (MB 2004). Det er også stor kontinuitet i MBs syn på politiske reformer. Arbeidet for å implementere *shari'a* som landets grunnlov er fortsatt prioritert. MBs oppfatning av konstitusjonen har imidlertid blitt konkretisert med tiden. Brødrene mener at Egypt må ha en nedskrevet grunnlov som bygger på de klare lovene i *shari'a*, men også på tolkninger av intensjonen og de generelle prinsippene i den islamske loven. De mener at prinsippene om maktbalanse, parlamentarisme og innbyggernes rettigheter skal være nedfelt i konstitusjonen. MB har med andre ord åpnet for at *shari'a* må kodifiseres og tilpasses dagens samfunn gjennom *ijtihad* (nytolkning) (MB 1994, Utvik 2000:26).

Det kan spores ytterligere forandringer når det gjelder MBs holdning til partisystemet. Særlig fra 1980-tallet har MB vist en mer pragmatisk holdning til partipolitikk enn den al-Banna forfektet i sin tid. Organisasjonen har søkt anerkjennelse som et eget, lovlig politisk parti. I et reformprogram organisasjonen lanserte i mars 2004 legger brødrene vekt på frihet til å opprette partier. De understreker at enighet om de fundamentale spørsmål er viktig. I den forbindelse står *shari'a* sentralt, men de legger også stor vekt på enighet rundt demokratiske prinsipper, herunder frie og rettferdige valg (MB 2004).

Sayyid Qutb og radikal islamisme

Den pragmatiske holdningen til partipolitikk har imidlertid hatt sine motstandere blant islamister i Egypt. De radikale islamistiske gruppene har kritisert MB for å svikte islamistenes sak og la seg kjøpe av et regime som ikke følger islam og *shari'a* (Rubin 1990: 30). De radikale islamistene sverger til at revolusjon og voldelige midler er nødvendige for å oppnå en islamsk stat. Bakgrunnen for de radikale gruppenes ideologi finnes i MBs historie. Mange brødre hadde lange fengselsopphold i tiden under Nasser. Sayyid Qutb var én av dem. Han var en velutdannet egypter som hadde bodd i USA i en lengre periode. Under oppholdet i USA hadde han blitt forferdet over

det moralske forfall han mente han var vitne til der. Han ble overbevist om at muslimske land måtte vende tilbake til sine islamske røtter for å unngå samme utvikling som hadde skjedd i USA. Da Qutb vendte tilbake til Egypt, gikk han inn i Muslimsk Brorskap (Moussalli 1999: 97, Utvik 2000: 126). Den i utgangspunktet moderate islamisten ble radikalisert som følge av den tortur og isolasjon han opplevde i Nassers fengsler. Han skrev islamistiske bøker som skulle bli en inspirasjonskilde for radikale islamister verden over (Moussalli 1999: 97-98, Ayubi 1991: 134-135).

Den viktigste boken i hans verk er nylig utgitt på norsk under navnet *Milepæler*²². Her beskriver han det egyptiske samfunn som hedensk. Den innerste krets av rettlede islamister er de eneste sanne muslimer. I kampen mot hedendommen i resten av samfunnet er revolusjon og voldelige midler nødvendige. Hans idéer hadde god klangbunn spesielt blant unge islamister (ibid.: 137-138, Kepel 2002: 25, 31, Sagiv 1995: 40). I MB var det imidlertid som nevnt de moderate kreftene som fikk dominere. Flere radikale islamister brøt med organisasjonen og gikk inn i radikale organisasjoner som i stor grad var inspirert av Qutbs ideologi (Esposito 1999: 142, Ibrahim 1995b: 57).

3.5. Oppsummering

Ut fra utviklingen som er skissert i dette kapitlet er det mulig å spore to grunnleggende endringer når det gjelder Muslimsk Brorskaps strategier som politisk parti. Først og fremst har MB lagt sterkere vekt på sin politiske rolle generelt. For det andre har organisasjonen valgt en legalistisk linje, der vold har blitt underkjent som virkemiddel, og lovlige politiske kanaler blitt framhevet som midler til å oppnå innflytelse. Utviklingen mot økt vekt på MBs politiske rolle og viljen til å manifestere denne gjennom lovlige politiske kanaler har ledet til ulike konkrete strategier. Disse innbefatter arbeid for å bli legalisert som politisk parti, valgpolitikk, arbeid i

²² Sayyid Qutb, *Milepæler*, Lsp forlag.

parlamentet og publisering av aviser²³. De konkrete strategiene har også gjennomgått en utvikling og blitt endret gjennom regjeringstidene til både Sadat og Mubarak.

MBs arbeid i det sivile samfunn utviklet seg også videre og i nye retninger. Under Sadat drev organisasjonen først og fremst med sosialt arbeid på grasrotnivå. Mot slutten av hans regjeringstid økte den sin aktivitet på universitetene. Med dette fikk MBs arbeid i det sivile samfunn en mer politisk karakter. Denne utviklingen toppet seg under Mubarak da MB tok kontroll over de viktigste profesjonelle fagforeningene. MBs ideologi har heller ikke vært statisk. I dette kapitlet har det kommet fram at organisasjonen har endret sin holdning til hvordan *shari'a* skal implementeres. MBs endrede syn på partipolitikk er også av stor betydning.

²³ Publiseringer blir her sett som del av det politiske arbeidet i og med at innholdet i avisene gikk inn i den politiske diskurs og utgjorde en viktig del av MBs styrking av sin rolle som politisk parti.

4. Forklaringer på endringer av strategier og ideologi

4.1 Introduksjon

I dette kapitlet diskuteres forklaringer på både de grunnleggende endringene i MB og de mer konkrete strategiendringene i arbeidet på den politiske arena og i det sivile samfunn. I tillegg søkes forklaringer på utviklingen innen MBs ideologi.

I teoridelen ble det framsatt at MBs strategier og ideologi påvirkes av hvilke muligheter gruppen har til innflytelse til en hver tid. Organisasjonens muligheter antas å bli påvirket av tre hovedfaktorer; politiske mulighetsstrukturer, sosial kapital/mobiliseringsstrukturer og prosessen med å bygge felles ideologiske rammeverk som grunnlag for å rekruttere og mobilisere tilhengere. I denne delen vil jeg ta utgangspunkt i endringer som har skjedd med hensyn til hver av disse faktorene, og diskutere hvordan endringene har påvirket MBs strategier og ideologi.

4.2 Politiske mulighetsstrukturer

Grad av pluralisme og organisasjonsfrihet

Da Sadat kom til makten ble det politiske systemet i Egypt forandret relativt radikalt. Under Nasser hadde alle partier foruten regjeringspartiet vært forbudt. Sadat slo inn på en liberaliseringspolitikk der han gjenopprettet partisystemet og åpnet for opposisjon. Det tok imidlertid lang tid før det var mulig å snakke om egentlig pluralisme, og opposisjonen forble sterkt begrenset under hele Sadats styre. I første omgang ble det dannet tre regjeringspartier med utgangspunkt i det ene. Selv om liberaliseringen skjedde gradvis og forble utilfredsstillende, kan det argumenteres for at den tross alt førte til nye politiske muligheter for opposisjonelle krefter i Egypt (se Rubin 1990: 21, Wickham 2002: 65-66, Owen 1994: 185). Det er nærliggende å se politiseringen av MB i lys av dette. Når mulighetene til politisk deltagelse økte, ga dette i seg selv insentiver til å forsøke å oppnå innflytelse gjennom politiske kanaler. Denne

observasjonen støtter Törnquists påstand om at kvaliteten på rettigheter og institusjoner har stor innvirkning på aktørenes valg av strategier (se ss. 36-37). Et konkret resultat av denne utviklingen var MBs søknad om å bli legalisert som parti for å kunne delta i det politiske systemet. Dette var et skritt vekk fra fokus på rent religiøst og sosialt arbeid.

I forrige kapittel gikk det dessuten fram at Sadat inntok en forsonende holdning til MB da han kom til makten. Medlemmene ble løslatt fra fengsel og organisasjonen fikk lov til å gjenoppta mange av sine aktiviteter. Regimets vilje til å redusere undertrykkningen av brødrene var åpenbart en forutsetning for at MB kunne begynne å fungere som en organisasjon igjen, også på den politiske arena. Forsoningen med regimet ga også mer direkte forutsetninger for å delta i den politisk prosessen. Avtalen mellom regimet og MB som ble omtalt i forrige kapittel, ga MB muligheten til å delta i arbeidet med å utforme en ny konstitusjon. Det var første gang MB hadde mulighet til å arbeide så tett med regimet om utforming av politikk, i alle fall siden revolusjonen. I tråd med framstillingens teoretiske rammeverk er det nærliggende å anta at MB trappet opp sitt politiske arbeid fordi brødrene så at de hadde muligheter til å oppnå innflytelse på den måten.

Muligheten for politisk arbeid i samarbeid med regimet kan også ha påvirket MBs valg av metoder. Brødrene så at de kunne oppnå innflytelse uten å ty til vold og valgte i stedet å følge en legalistisk linje. Avstandtagen til vold var imidlertid en del av avtalen organisasjonen inngikk med Sadat og hans regime. Det er derfor nærliggende å forklare MBs klare avvisning av vold med at brødrene ville unngå konfrontasjoner med regimet. Dette henger igjen sammen med de negative erfaringer MB hadde gjort med hensyn til å utfordre regimet. Mange muslimske brødre hadde sittet fengslet under mesteparten av Nassers regjeringstid, og opplevd tortur og isolasjon. De ville derfor gjøre mye for å unngå konfrontasjon med regimet på nytt (Ramadan 1993: 169). Disse funnene støtter McAdam et al.s oppfatning av statens vilje til å undertrykke som avgjørende for aktørenes muligheter (se s. 35). MBs ikke-konfrontasjonslinje med bakgrunn i frykt for igjen å bli undertrykt, antyder at statens undertrykking også kan

ha preventiv virkning på radikale metoder. Samtidig gikk det fram i forrige kapittel at de radikale kreftene ikke forsvant fra arenaen, men forlot MB til fordel for nyetablerte grupper.

MBs relativt frie posisjon under Sadat ga også anledning til å gjenoppbygge organisasjonen. Brødrene som hadde opplevd den vanskelige tiden for organisasjonen under Nasser så dette som MBs viktigste oppgave på 1970- og 80-tallet. Det var mange av disse som var mer opptatt av å opprettholde organisasjonen enn å vinne politisk innflytelse gjennom posisjoner. I følge Barry Rubin (1990) var de mer opptatt av å påvirke regimets politikk i kraft av å være en islamsk protestgruppe enn å vinne maktposisjoner (Rubin 1990: 31). Dette innebar at organisasjonen i tillegg til det politiske arbeidet satset sterkt på det sivile samfunn som en arena for innflytelse. Under Sadat gjenopptok MB det sosiale arbeidet blant underprivilegerte egyptere. De økende sosiale og økonomiske problemene på denne tiden gjorde at dette området framstod som en arena der MB kunne markere seg. Det sosiale arbeidet var også en videreføring av det reformarbeidet som al-Banna la det ideologiske grunnlaget for.

Ikke-konfrontasjonslinjen gjorde også at MB var forsiktig i sin kritikk mot Sadat og hans regime. Som det gikk fram i forrige kapittel, forandret imidlertid dette seg da Sadat gikk inn på sin forsoningspolitikk overfor Israel. Da Sadat slo inn på en samarbeidslinje i forhold til Israel, forsterket MB sin kritikk av regimet betraktelig, selv om organisasjonen fortsatt holdt seg til ikke-voldelige metoder. Årsaken til denne omvendingen var Israel/Palestina-spørsmålets framskutte plass i MBs historie. Det var av stor symbolsk verdi for organisasjonen. Betydningen av denne saken kommer jeg tilbake til i diskusjonen om oppbygging av ideologiske rammeverk.

Kritikken av Israel-politikken var dominerende, men MB begynte også å kritisere konkrete sider ved Sadats økonomiske politikk (Baker 1990: 254, 258). Det kan tyde på at den økende kritikken sannsynligvis også skyldtes at MB ble modigere etter hvert som organisasjonen ble styrket, og deltok på flere arenaer i det politiske systemet. MBs mer direkte kritikk kan også ha sammenheng med den øvrige opposisjonens

økende misnøye med en stagnert liberaliseringspolitikk og stadig økende sosiale og økonomiske problemer. Dette synet støttes av Willy Egset (1998) som påpeker at MB fulgte opposisjonens kritikk mot den økonomiske politikken først da det ble åpenbart at den hadde negative konsekvenser (Egset 1998: 60). Dessuten hadde de mer aktivistorienterte brødrene begynt å gjøre seg gjeldende under Tilmisanis ledelse. Det har sammenheng med at resultatet av samarbeidslinjen med regimet var skuffende for MB. Selv om organisasjonen holdt sin del av avtalen med Sadat, fikk den ikke gjennomslag for sin politikk, og oppnådde heller ikke legalisering av partiet. Disse forholdene kan ha favorisert holdningene til de mer konfrontasjonsvillige brødrene, på bekostning av de som for enhver pris ville unngå konfrontasjon med regimet. De som fokuserte på opprettholdelsen av MB som organisasjon måtte gi etter for de med tilbøyelighet til politisk aktivisme.

Uenighetene innen organisasjonen kommer jeg tilbake til i neste del. Her skal jeg likevel komme inn på hvilke følger MBs forsterkede kritikk fikk for organisasjonens forhold til regimet. I teoridelen gikk det fram at samarbeidende og konkurrerende krefter i samfunnet vil være av betydning både når det gjelder politiske muligheter, mobiliseringsstrukturer og prosesser for bygging av felles rammeverk. I tråd med Migdals (2001) teori om staten i samfunnet, behandles her staten eller regimet som én av kreftene i samfunnet som påvirker MBs muligheter. Forholdet mellom MB og regimet spiller en viktig rolle når det gjelder MBs muligheter til å bruke demokratiske virkemidler for å oppnå innflytelse. For det første er det regimet som sitter med nøkkelen til MBs status i det politiske systemet; hvorvidt organisasjonen skal legaliseres, og om den skal ha tilgang til media og andre kanaler for innflytelse. Det er for det andre åpenbart at i perioder med forsoning og samarbeid mellom regimet og MB, vil sannsynligheten for at regimet tyr til undertrykking minke. Som nevnt i forrige kapittel var løslatelsen av MBs medlemmer som satt i fengsel en viktig del av forsoningsprosessen etter at Sadat kom til makten. Regimets forsoningslinje var imidlertid avhengig av at MB holdt sin del av avtalen. Da MB åpent kritiserte konkrete deler av regimets politikk, ble dette ansett som et brudd på avtalen. Da Sadat fikk problemer med den øvrige islamistiske bevegelsen, svarte han derfor med å slå ned på

alle islamister, også de muslimske brødrene. Dette kommer jeg tilbake til under avsnittet om mobiliseringsstrukturer.

Mange av MBs medlemmer satt av den grunn i fengsel da Mubarak kom til makten i 1980. Som det framgår av forrige kapittel, sørget Mubarak for å restituere regimets forhold til MB. Hans strategi gikk ut på at brødrene skulle demme opp for de radikale islamistene, og Mubarak søkte derfor fred med MB. Organisasjonen framstod som moderat og ansvarlig i motsetning til de radikale gruppene (Ibrahim 1988: 645, Campagna 1996: 281). Nok en gang valgte regimet å skille mellom radikale og moderate islamister, og på den måten gjenvant brødrene sin relativt frie stilling. Mubarak lanserte dessuten en reliberaliseringspolitikk da han overtok makten, noe som også bedret MBs politiske muligheter betraktelig (Wickham 2002: 66, 103). Dette la til sammen grunnlaget for at MB igjen kunne satse på politisk arbeid. Siden *al-Da'wa* hadde blitt forbudt av Sadat, og Mubarak valgte å opprettholde forbudet, framstod parlamentet som den viktigste politiske arena for MB på dette tidspunktet.

MB la på den måten stadig sterkere vekt på sin politiske rolle, noe som fordret forandringer i organisasjonens ideologi. Behovet for å presisere hva organisasjonen mente om partipolitikk meldte seg allerede med de bedrede politiske mulighetene som kom med Sadats liberaliseringspolitikk. Som nevnt i forrige kapittel var al-Banna sterkt kritisk til det politiske systemet i Egypt, og mente partiene måtte opphøre. Da MB under Sadat fikk som mål å delta i det politiske systemet som et politisk parti, var det ikke lenger samsvar mellom al-Bannas syn på partipolitikk og faktisk praksis. Det tok en stund før dette misforholdet ble løst, men under Mubarak fokuserte MB ytterligere på sin politiske rolle, og den pragmatiske holdningen de viste til partipolitikk måtte begrunnes. De valgte å tolke al-Bannas motsand mot partisystemet ut fra den virkelighet han hadde opplevd. MB argumenterte for at al-Banna aldri hadde ansett flerpartisystem som uforenelig med islam, men at det egyptiske systemet ikke var modent for mange partier (Shahin 2004: intervju). På den måten forsvarte organisasjonen tolkningen av al-Banna. Etter dette fulgte flere erklæringer fra MB, der brødrene viste en stadig klarere positiv holdning til flerpartisystem. MBs *uttalte*

holdning er i dag positivt innstilt til pluralisme. Organisasjonen legger sterk vekt på flerpartisystem, frihet til å danne partier og maktskifte gjennom frie og rettferdige valg (MB 1994, MB 2004, al-Erian 2004: intervju, Akef 2004: intervju). Således kan det argumenteres for at et åpnere politisk system har påvirket MBs ideologi i demokratisk retning.

Valgloven og MBs status i det politiske systemet

De politiske mulighetene var like fullt begrenset av at Mubarak i likhet med Sadat nektet å legalisere MB. Veien til parlamentet var sådan i utgangspunktet lukket for partiet MB, og brødrene måtte derfor finne åpninger i systemet. Som nevnt i forrige kapittel, hadde medlemmer av MB tidligere benyttet seg av muligheten til å stille som individuelle kandidater. Før valget i 1984 falt denne muligheten bort. Alle kandidater måtte da stille som representanter for et parti. Dette var som nevnt bakgrunnen for at brødrene måtte alliere seg med et lovlig parti. I følge valgloven var dessuten partikoalisjoner ulovlig, noe som gjorde at det var lettere for MB å inngå allianser enn det var for andre partier. Dersom to lovlige partier skulle inngå en allianse, måtte det ene oppløses for så å gå inn under det andre. I MBs tilfelle var det ingenting å oppløse, og brødrene hadde derfor mindre å tape på å inngå i koalisjon under et annet partis navn (Egset 1998: 102). Bakgrunnen for at de inngikk i nettopp de alliansene de gjorde vil jeg komme tilbake til i diskusjonen om sosial kapital og mobiliseringsstrukturer.

Valgloven ble stadig forandret under Mubarak. MBs strategier med hensyn til valgpolitikken skiftet i takt med forandringene av valgloven, men organisasjonen valgte å stille med individuelle kandidater når loven åpnet for det. Dette kan tyde på at MB foretrekker å stille til valg på selvstendig basis framfor i allianse med andre, og at samarbeidet med andre partier først og fremst var et resultat av de politiske mulighetene som til en hver tid lå i valgsystemet.

Forandringer i valgloven var bare ett av regimets virkemidler for å kontrollere opposisjonen. I forrige kapittel gikk det fram at opposisjonen gjentatte ganger kom med påstander om juks og manipulering fra statens side i forbindelse med

stemmegivning og valgresultater i Egypt. Moheb Zaki (1994) hevder opposisjonen overdriver omfanget av valgfusk. Han påpeker at hvis omfanget har vært så stort som opposisjonen vil ha det til, blir det vanskelig å forklare NDPs nedgang. Han betviler imidlertid ikke at juks har foregått, om enn i mindre skala (Zaki 1994: 82). Opposisjonen gikk dessuten rettens vei for å protestere mot resultatene etter valget i 1990. De anla sak mot de representantene fra NDP som de mente urettmessig hadde kommet inn i parlamentet. Opposisjonen fikk medhold i 78 av tilfellene, men regimet valgte å overse rettsavgjørelsen (Kassem 1999: 62). Kassem (ibid.) påpeker at denne hendelsen støtter hennes påstand om at regimet har hatt en lav terskel for å bryte loven i tilfeller hvor det har sett sine interesser truet. Hun hevder mangelen på pressefrihet er et annet eksempel på den samme tendensen (ibid.: 62). Kassem får støtte av Springborg på dette feltet (1989). Han hevder at opposisjonspartier har blitt nektet å holde møter, og at spesialstyrker har blitt utplassert for å skremme velgere i distrikter der opposisjonen har vært sterk. Dessuten har stemmegivningen ikke vært hemmelig og opposisjonsvennlige journalister har blitt hindret i sitt arbeid. I tillegg har valgresultatet blitt manipulert, noe som ble lettere da det ble innført datastyrte resultatlister ved valget i 1987 (Springborg 1989: 190). I den grad det er uenighet om det har blitt jukset og framsatt trusler i forbindelse med valg i Egypt, er det et spørsmål om hvor omfattende dette var. Det er relativt uproblematisk å hevde at slike misligheter fant sted.

Statens undertrykking

I tillegg har staten lagt sterkt press på opposisjonen før valg. MB har i særdeleshet merket regimets harde hånd gjennom trakassering og arrestasjoner av kandidater og sympatisører i forbindelse med valg. Ved å vise til unntakstilstand har regimet holdt muslimske brødre fengslet under opptakten og gjennomføringen av valg (Kassem 1999: 57-58). Kassem hevder at opposisjonens boikott av valget i 1990 var en reaksjon på bruken av unntakstilstand og mangelen på frie og rettferdige valg (Kassem 1999: 101-102). Det er et tydelig eksempel på at grad av åpenhet i det politiske systemet, og statens vilje til å undertrykke motstandere, har påvirket opposisjonens og MBs valg av strategier. Hvis systemet oppleves for lukket og repressivt kan det føre til at

opposisjonen fjerner seg fra systemet, noe som vil svekke demokratiseringsprosessen i Egypt. Denne betraktningen støtter Törnquists påstand om at manglende tilgang til demokratiske institusjoner og rettigheter øker faren for at aktørene velger udemokratiske virkemidler.

I følge Sullivan og Abed-Kotob (1999) var MBs boikott av valget likevel ikke et tegn på at organisasjonen hadde forlatt strategien om tilpasning til systemet. Partiet fortsatte å delta i valg på lokalt plan (Sullivan og Abed-Kotob 1999: 53), og i 1995 var MB og den øvrige opposisjonen på nytt klar for å delta i parlamentsvalg. Opposisjonspartiene innså at fortsatt boikott ekskluderte dem selv fra den politiske arena. De hadde vanskelig for å påvirke utenfor valgsystemet, ikke minst på grunn av Mubaraks bruk av unntakstilstand (Kassem 1999: 108).

Regimets vilje og evne til å undertrykke opposisjonen generelt, og MB spesielt, i forbindelse med valg, har imidlertid bidratt til at MBs muligheter til å øve innflytelse gjennom parlamentet har vært sparsommelige. Dette kan være noe av bakgrunnen for at MB har satset på ulike arenaer i det sivile samfunn. Parallelt med økt vekt på politisk arbeid, akselererte organisasjonen også sin innsats på dette området. MB har drevet med sosialt arbeid helt siden organisasjonen ble startet. Dette kan anses som et viktig grunnlag for MBs evne til å mobilisere velgere, et aspekt jeg vil komme tilbake til under. Under Mubarak begynte dessuten MB sitt arbeid i de profesjonelle fagforeningene. Arbeidet i fagforeningene kan forstås som en forlengelse av organisasjonens politiske arbeid, og det representerer en politisering av MBs virksomhet i det sivile samfunn. Som nevnt innledningsvis ble denne tendensen også reflektert i organisasjonens arbeid i studentorganisasjoner.

Geneive Abdo (2000) påpeker at MB drev fagforeningene nesten som politiske partier. I mangel på åpenhet i det parlamentariske systemet framstod fagforeningene som en viktig arena for politisk innflytelse. I og med at Mubarak lenge overså organisasjonens inntog i fagforeningene, fikk brødrene der en mulighet til å fremme sine idéer relativt åpent (Abdo 2000: 74). På den måten utfordret de regimet ved å rette kritikk mot

regimet, særlig med hensyn til utenrikspolitikken og brudd på menneskerettighetene. I tillegg ble regimets manglende evne til å ta vare på sine innbyggere tydeliggjort gjennom brødrenes sosiale arbeid, både innenfor og utenfor fagforeningene. Resultatet var at MBs sosiale arbeid undergravde regimets legitimitet.

Denne utviklingen vitner om nok et brudd på MBs ikke-konfrontasjonslinje. Det er nærliggende å peke på at MB fikk stadig mindre grunn til å opprettholde ikke-konfrontasjonslinjen. Til tross for at brødrene hadde holdt seg konsekvent til en moderat linje, hadde ikke MB oppnådd status som legalt parti under Mubarak. De opplevde tvert i mot at regimet motarbeidet et hvert forsøk fra organisasjonens side på å delta innenfor det politiske systemet. Samtidig hadde de resultathungrige yngre brødrene begynt å gjøre seg gjeldende innenfor organisasjonen, noe jeg kommer tilbake til i neste del. Etter hvert som regimet opplevde en sterkere og sterkere utfordring fra fagforeningene, lot ikke reaksjonene vente på seg. MBs virksomhet i fagforeningene var i følge Abdo den direkte årsaken til at regimet innledet den største aksjonen mot MB siden tiden under Nasser (Abdo 2000: 78-80, 96-98). Resultatet av bruddet med den forsiktige linjen ble sådan det samme som under Sadat.

Arrestasjoner og direkte undertrykking var bare noen av virkemidlene regimet brukte for å hindre MBs innflytelse gjennom fagforeninger og andre organisasjoner i det sivile samfunn. Et annet eksempel var den nye loven for fagforeninger som skulle hindre MBs kontroll over dem. En tilsvarende lov var ment å hindre deres virksomhet i studentforeningene. Brødrenes stadig økende makt innenfor fagforeningene og i det øvrige sivile samfunn var en avgjørende faktor for regimets reaksjoner. Det var dessuten neppe tilfeldig at aksjonen ble satt i gang rett før parlamentsvalget i 1995. Det var den samlede trusselen av MBs suksess i valgpolitikk og i fagforeningene, samt utfordringene fra MBs sosiale arbeid som fikk regimet til å reagere. Disse hendelsene viser at MBs strategier påvirkes av de politiske mulighetene de står overfor. Organisasjonen benyttet systemets spillerom til å oppnå innflytelse gjennom fagforeningene, fordi mulighetene for innflytelse gjennom parlamentet var små.

Til tross for regimets restriksjoner fortsatte MB sitt arbeid innenfor de profesjonelle fagforeningene. MB valgte i dette tilfellet å trosse innskrenkede muligheter, noe som minner om at en aktør ikke kun lar seg styre av omgivelsene. Organisasjonen har ikke klart å oppnå tilsvarende innflytelse innenfor foreningene som det den hadde på begynnelsen av 1990-tallet. MB påstår at de har blitt hindret innflytelse fordi valgene har blitt manipulerte. De fleste av fagforeningene ble satt under regimets kontroll etter at den nye loven trådte i kraft i 1993. Mange av dem har etter hvert oppnådd uavhengighet igjen. En grunn til lavere oppslutning om MBs kandidater kan av den grunn være trusselen om at foreningene igjen vil bli kontrollert av regimet dersom MB vinner valgene (El-Nahhas 24.-30. mars 2005, El-Nahhas 4.-10. desember 2003).

Historien om fagforeningene viser også at MBs strategier innbyr til reaksjoner fra regimet, noe som igjen påvirker MBs politiske muligheter. Dette understreker poenget om at MB blir påvirket av den konteksten de opererer i, men også av dynamikken mellom organisasjonen og omgivelsene. Denne observasjonen er i tråd med Migdal som understreker at i det en aktør er aktiv på en arena, oppstår det et gjensidig påvirkningsforhold mellom denne aktøren og de øvrige aktørene på arenaen (Migdal 2001: 100, 107-108). I denne sammenhengen betyr det at de politiske mulighetene ble påvirket av at forholdet mellom MB og regimet forandret seg. Da forholdet mellom dem ble forverret, førte dette til at regimet strammet inn lovverket og gjorde systemet mindre åpent. Samtidig viste regimet økt vilje til å undertrykke MB. Det har med andre ord foregått en gjensidig påvirkning mellom MB og den konteksten organisasjonen opererer i.

I tillegg til at regimet opplevde kritikk og utfordringer fra MB på ulike arenaer, ble det også alarmert av stadige aksjoner fra de radikale islamistene. Et stadig mer spent forhold mellom regimet og islamistene generelt var noe av bakgrunnen for at regimet reagerte så sterkt på utfordringene fra MB. I tiden før valget i 1995 gjorde radikale islamister mange framstøt. I 1992 angrep de spesialstyrker og embetsmenn og drepte mange kristne og turister. MB greide ikke å samle seg om en klar fordømmelse av disse handlingene, noe regimet reagerte sterkt på. MB kom omsider med en offisiell

fordømmelse av angrepene. Likevel fortsatte enkelte brødre å komme med tvetydige uttalelser som sådde tvil om MBs standpunkt til vold (Campagna 1996: 289). Mubarak begynte dermed å se på MB med samme mistenksomhet som han inntil da hadde rettet mot de radikale. Da de radikale fortsatte sine angrep, økte regimet presset på MB (ibid.: 289, Sullivan og Abed-Kotob 1999: 53). På den måten ble MBs muligheter påvirket av andre krefter i samfunnet. Det var ikke bare dynamikken i forholdet mellom regimet og MB som spilte inn, men også andre konkurrerende krefter i samspill både med regimet og MB. Dette er i tråd med Migdals tese om at ulike krefter i samfunnet vil påvirke hverandre gjennom konkurranse, allianser og kompromiss (se s. 36). Brødrenes strategier ble også på andre måter påvirket av både samarbeid og konkurranse de møtte fra de radikale gruppene. Dette peker fram mot betydningen av mobiliseringsstrukturer som behandles i neste del.

4.3 Sosial kapital/mobiliseringsstrukturer

MBs posisjon i det sivile samfunn og organisasjonens forhold til andre grupper

Konkurransespektet er en sentral faktor når det gjelder betydningen av MBs forhold til de radikale gruppene. De samme ideologiske grunnelementer ligger til grunn for organisasjonene, og de konkurrerer om oppslutning fra massene. Av den grunn har det vært viktig for MB å opprettholde sin legitimitet som islamistisk alternativ. Brødrene har vært nødt til å arbeide for å utnytte det mobiliseringspotensialet som lå i den islamistiske protestbevegelsen, og unngå at de radikale vant oppslutning på bekostning av MB. Da de opplevde å få kritikk fra de radikale gruppene måtte de ta denne innover seg. De radikale gruppene kritiserte de moderate brødrene for å være i lommene på regimet (Rubin 1990: 30). Denne beskyldningen kan være noe av bakgrunnen for at MB hadde vanskeligheter med entydig å fordømme de radikales voldelige aksjoner på begynnelsen av 1990-tallet. MB søkte etter en balanse mellom ikke-konfrontasjonslinjen overfor regimet og å opprettholde sin troverdighet som islamistisk alternativ. Hvis de utfordret regimet for mye risikerte de brutale reaksjoner. Var de for ettergivende i forhold til regimet, risikerte de å tape terreng til de radikale

gruppene. Dette dilemmaet kommer jeg tilbake til under diskusjonen om bygging av felles rammeverk.

Selv om MB måtte ta hensyn til konkurransen fra de radikale gruppene, var det brødrene som ledet an i den islamistiske bevegelsen i Egypt. Med relativt stor grad av organisasjonsfrihet under Sadat, greide de å gjenreise organisasjonen og vinne tilbake mye av styrken den hadde hatt før den ble forbudt under Nasser. Mange av brødrene som var tvunget i eksil under Nasser vendte nå tilbake. En betydelig del av dem var velstående og bidro med finansielle midler under gjenoppbyggingen (Springborg 1989: 225).

MB brukte også andre kontakter og nettverk for å øke sin innflytelse. Kontakten med andre islamistiske grupper ble pleid gjennom samarbeidet om sosialt arbeid. Den type virksomhet ga legitimitet blant de mange vanskeligstilte i befolkningen. MB arbeidet også sammen med de unge islamistene i studentorganisasjonene, og tok etter hvert føringen over disse. Gjennom dette samarbeidet fikk organisasjonen stor innflytelse ved universitetene. Brødrene befestet sin ledende stilling i den islamistiske bevegelsen da de tok ledelsen i en koalisjon som ble opprettet mellom islamistiske grupper utenfor universitetene. I følge Abdel Azim Ramadan (1993) var samarbeidet på høyresiden et forsøk fra MBs side på å kontrollere og ufarliggjøre de ekstreme islamistene (Ramadan 1993: 172). Resultatet var likevel at regimet så MB og de mer radikale gruppene som to sider av samme sak, noe som forverret forholdet mellom MB og regimet. MBs sterke stilling innenfor den islamistiske bevegelsen ga organisasjonen et bredere kontaktnett. Det bedret dens grunnlag for å mobilisere tilhengere, noe som understreker Stokkes poeng gjengitt i teorikapitlet, om den sosiale kapitalens potensial som grunnlag for mobilisering. Samtidig ble MBs handlingsrom mindre med det svekkede forholdet til regimet. Disse funnene bekrefter Migdals tese om at sosiale krefter påvirker hverandre gjennom konkurranse og allianser. Regimet, MB og de radikale gruppene påvirket hverandres handlingsrom og dermed valg av strategier.

Som diskusjonen i forrige del viste, utvidet MB sin virksomhet i det sivile samfunn under Mubaraks styre. Det gjorde de først og fremst ved å ta kontroll over de profesjonelle fagforeningene. Noe av bakgrunnen for at gruppen greide å oppnå denne kontrollen var den generelt lave valgdeltagelsen i foreningene. Lav deltagelse gjorde det relativt enkelt for MB å mobilisere tilstrekkelig islamister til at deres kandidater vant voteringene (Botiveau 1993: 5,9, Ibrahim 1995b: 59, Abdo 2000: 89, Wickham 2002: 187). Det må likevel understrekes at brødrenes innsats i valgkampanjene var en forutsetning for den omfattende mobiliseringen av islamistiske medlemmer. Botiveau (1993) insisterer på at MBs velorganiserte kampanje var avgjørende for organisasjonens seier i advokatforeningen (Botiveau 1993: 10-11). Da MB hadde fått kontrollen kunne organisasjonen benytte sin posisjon til å øve innflytelse på opinionen. Denne posisjonen ga brødrene en arena hvor de kunne utøve kritikk mot regimets politikk. Samtidig fikk de kontroll over betydelige finansielle midler som foreningene satt på. Dette satte dem i stand til å øke sine aktiviteter innen det som i denne framstillingen kalles sosialt arbeid. Som nevnt i forrige del utfordret de etter hvert regimets legitimitet i kraft av denne virksomheten. Denne observasjonen bekreftes av Springborg (1989) som påpeker at islamistenes effektive arbeid satte regimets manglende evner på det sosiale området i et dårlig lys (Springborg 1989: 225-226).

MBs aktiviteter innen fagforeningene hadde også andre effekter på utviklingen i organisasjonen. Arbeidet i fagforeningene skaffet mange brødre erfaring med å delta i politiske prosesser. Fagforeningene ble dessuten drevet på en demokratisk måte under MB (Abdo 2000: 105). På den måten fikk de praktisk trening i både deltakelse i og ledelse av demokratiske prosesser. Det var særlig den yngre generasjonen muslimske brødre som deltok i organisasjonens virksomhet i fagforeningene. Mange av de yngre brødrene hadde startet sin karriere i de islamistiske studentorganisasjonene. Erfaringene de høstet gjennom arbeidet i fagforeningene var med på å forme deres syn på hvordan MB skulle arbeide for å oppnå innflytelse. De så det var mulig å oppnå resultater gjennom politiske prosesser bare de maktet å komme i maktposisjoner. Denne yngre generasjonen var derfor utålmodig ovenfor den eldre garden som fokuserte på å opprettholde organisasjonen og nøyde seg med MBs status som en

islamistisk pressgruppe. Den yngre generasjonen krevde politiske resultater i form av samfunnsendringer. Denne iakttakelsen støtter opp om framstillingens teoretiske rammeverk som framsetter at aktørenes valg av strategier blir påvirket av de mulighetene de har til å delta i politiske prosesser. Motsetningene mellom generasjonene vil bli behandlet nærmere under.

Indre forhold i MBs organisasjon

Det har eksistert stridigheter innen MB i hele perioden etter gjenoppbyggingen av organisasjonen under Sadat. Som det framgikk av forrige kapittel hersket det uenighet om den moderate linjen som var en forutsetning for MBs mulighet til å gjenoppta sine aktiviteter under Sadat. Noen av brødrene stod for en mer radikal linje der vold var akseptabelt hvis nødvendig. Disse indre stridighetene gjorde organisasjonen sårbar i forholdet til de radikale gruppene. I kapittel tre gikk det fram at flere av de radikale grupperingene sprang ut fra denne konflikten innen MB. Avleiringene og frafallet fra MB kan ses som et resultat av at de radikale brødrenes synspunkter ikke fikk gjennomslag innenfor organisasjon. Da en av de moderate fløyene vant fram og tok ledelsen, styrte den med stø kurs mot å arbeide innenfor systemet med legale metoder. Den satset dessuten i stor grad på samarbeid med regimet. Denne politikken var ikke forenelig med kompromisser til den radikale fløyen.

I og med at MB er en illegal organisasjon er det vanskelig å få innsyn i den indre organiseringen av brorskapet. Ingen kan si med sikkerhet hvor mange medlemmer MB har, hvor mange mellomledere som finnes eller hvordan styrkeforholdet innen organisasjonen er. Topplederne har imidlertid hele tiden vært synlige for offentligheten. Ledelsen har tradisjonelt bestått av en kjerne av den eldste generasjonen brødre som var med helt fra tiden under al-Banna. På den måten framstår MB som en organisasjon bestående av mange unge menn under sterk ledelse av noen få eldre menn (Ibrahim 1981: 47). Denne generasjonskløften kan ses som bakgrunn for at mange yngre brødre valgte å bryte med organisasjonen på samme måte som de av de eldre som var blitt radikalisert. Det var vanskelig for de unge å vinne gehør for sine synspunkter innenfor organisasjonen. Det kan sådan argumenteres for at den eldste

generasjonens sterke ledelse førte til at MB fikk sterkere konkurranse fra andre grupper, i form av frafall av medlemmer. Den kompromissløse moderate linjen kan imidlertid også ses som en forutsetning for at MB ble opprettholdt som organisasjon. Resultatet av motsetningene blant brødrene ble avleiringer og frafall i stedet for oppløsning eller radikaliserings av organisasjonen. På den måten kan de radikale gruppene betraktes som en ventil som har gjort det mulig for MB å beholde sin moderate linje også i tiden under Mubarak. Flertallet av de unge brødrene var dessuten moderate, og mange av dem i større grad enn de eldre. Dette kommer jeg tilbake til under.

Som nevnt over utviklet de yngre og moderate brødrene en utålmodighet i forhold til den eldre generasjonens nøling med hensyn til å utfordre regimet. Det er nærliggende å anta at det i stor grad var deres utålmodighet som førte til at representanter fra den yngre generasjonen stiftet et nytt parti – *al-Wasat*. Generasjonskløften innen MB var således én av årsakene til at et nytt parti så dagens lys. Flere av de yngre brødrene var av den mening at de ikke nådde fram med sine synspunkter innenfor MB, og at dette skyldtes at den eldre garde hadde for mye makt (Abdel-Atif 21.-27. november 2002, Hassan august 2004). En annen grunn til opprettelsen av *al-Wasat* kan være misnøye overfor et politisk system som stadig var lukket for MB. MB hadde oppnådd få konkrete resultater gjennom sin spissrotgang mellom regimets hindre for deres politiske aktivitet. De eldre brødrene var mest opptatt av å opprettholde organisasjonen, mens de yngre var villige til å gå relativt langt for å oppnå resultater. De var til slutt villige til å starte et parti under et annet navn for på den måten å søke reell makt.

Al-Wasat møtte imidlertid mange av de samme problemene som MB. Partikomiteen nektet å godkjenne *al-Wasat* som parti. Etter hardt press fra moderpartiet trakk mange sin støtte til det nye partiet og gikk tilbake til å arbeide innenfor MB. Men den yngre generasjonen representerer fortsatt et eget segment innenfor MB. Selv om MB prøver

å tone ned inntrykket av konflikt²⁴, er det klart at generasjonskløften fortsatt representerer en utfordring for MBs enhet. I følge en framtrедende ekspert på islamisme i Egypt, Dīaa Rashwan²⁵, står organisasjonen i fare for å ende opp som en løst sammenknyttet samling av separate organisasjoner innenfor den politiske arena og det sivile samfunn (Rashwan, 11.-17. mars 1999).

Det er flere tegn som tyder på at Rashwan kan ha rett i sine antagelser. Noen av brødrene som var med på å starte *al-Wasat* valgte å forlate MB. De fortsetter å kritisere de eldre dominans innenfor MBs organisasjon (se Hassan august 2004). Spørsmålet om konflikter og fraksjoner har dessuten en tendens til å dukke opp hver gang MB skal velge en ny leder. Siden MB ikke har lov til å holde store møter og sammenkomster, kan de vanskelig gjennomføre demokratiske valg av lederskap. Av den grunn har det festet seg et seniorprinsipp innen organisasjonen. Den eldste blir valgt til *general guide* (Howeidy 2004: intervju, Ramadan 1993: 175, Springborg 1989: 236, Abdel-Atif 21.-27. november 2002). Lederskifte har på den måten vært en kime til konflikt innen organisasjonen. For å bøte på uenigheten og maktkampen har den nyvalgte lederen vært nødt til å balansere maktfordelingen mellom generasjonene ved å utnevne noen av sine nærmeste underordnede fra de yngres rekker. Slike grep ble enda mer nødvendige etter at mange fra den yngre generasjonen utfordret de eldre gjennom *al-Wasat* (Abdel-Atif 21.-27. november 2002). På den måten har generasjonskløften mellom ledelsen og medlemmene tilsynelatende minket. Den yngre generasjonens inntog i lederskapet vil også ha innvirkning på strategiske og ideologimessige endringer. Dette kommer jeg tilbake til under.

De fleste fra den yngre generasjonen har valgt å bli innenfor MBs rekker. Det kan vitne om at MB har lyktes med å balansere makten mellom de ulike generasjonene i tilstrekkelig grad til å holde organisasjonen samlet. Utvik (2004) påpeker dessuten at MB har tatt opp i seg flere av de viktige sakene til *al-Wasat* (Utvik 2004, upublisert).

²⁴ Både dagens leder, Akef, og Hudeybi som var den forrige lederen, har forsøkt å overbevise omverdenen om at det ikke eksisterer fraksjoner innenfor MB. Dette går fram i flere intervjuer i *al-Ahram*. Mitt eget intervju med al-Erian viser også at representanter for den unge generasjonen forsøker å dekke over konfliktnivået.

²⁵ Dīaa Rashwan er tilknyttet *Al-Ahram Center for Political and Strategic Studies*.

Denne fleksibiliteten kan vise seg å gjøre Rashwans spådommer om forvitring av MBs organisasjon til skamme. Utvik (ibid.) antyder at den yngre generasjonens innflytelse på MB kan gjøre organisasjonen sterkere. Han hevder at MBs suksess i parlamentsvalget 2000 var mulig takket være de yngre aktivistene og deres innvirkning på organisasjonens strategier. Denne observasjonen antyder at påvirkningen mellom politisk praksis og holdninger kan gå begge veier. Det argumenteres under for at de yngre brødrenes erfaringer med demokratiske prosesser påvirker deres holdninger i demokratisk retning. Den yngre generasjonens innvirkning på MBs valg av strategier tyder på at endringer av holdninger også kan være en forutsetning for endringer av praktisk politikk. Betydningen av de yngre brødrenes arbeid innenfor det sivile samfunn understrekes også av Utvik. Som diskutert over har dette arbeidet gitt dem erfaring med politiske prosesser, samarbeid med andre organisasjoner, og tro på at det er mulig å oppnå resultater dersom de innehar maktposisjoner. Dersom disse holdningene får gjennomslag i resten av organisasjonen, kan de tilføre MB den fleksibilitet og nytenkning som på sikt kan gjøre det lettere for organisasjonen å få innpass i det politiske systemet i Egypt.

Den yngre generasjonen brødre har allerede hatt innflytelse på MBs ideologi. Deres praksis innenfor det sivile samfunn har gjort sitt til at de har utviklet en sterk tro på demokratisk styre av organisasjoner. Gjennom samarbeid med ulike grupper ervervet de seg også en åpnere holdning til mennesker med annerledes syn enn dem selv (ibid.). Den yngre generasjonens innflytelse på MB gjenspeiles i erklæringene fra organisasjonen. Der legges det stadig sterkere vekt på demokratiske prinsipper og spørsmål knyttet til respekt for ikke-muslimer og likestilling mellom kjønnene (MB 1994, MB 2004). MBs erklæringer viser like fullt en mer nølende tilnærming til disse spørsmålene enn holdingene som kommer til uttrykk i *al-Wasats* program. I følge Utvik (2004) gjenspeiler dette programmet idéer som assosieres med den yngre generasjonen muslimske brødre; klar avstandtagen fra vold, respekt for demokratiske spilleregler og andres meninger, og synet på religion som et verdimessig rammeverk som åpner for fleksibilitet og tolkning (Utvik 2004, upublisert). Mye tyder derfor på at det er den eldre generasjonen som holder igjen nettopp på disse områdene.

Forholdet til andre partier

MB hadde kontakt med andre partier, noe som hadde betydning for organisasjonens spillerom på den politiske arena. I og med at den ikke hadde direkte tilgang til det politiske systemet i kraft av sitt parti, var den avhengig av samarbeid med partier som var lovlige. Dette var som tidligere antydte bakgrunnen for at MB inngikk samarbeid med Wafd før valget i 1984. Samarbeidet var mulig fordi flere muslimske brødre hadde stiftet bekjentskap med representanter for Wafd. Disse personlig relasjonene ble først og fremst knyttet mens de satt fengslet under Sadat. I motsetning til segregeringen i fengslene under Nasser, ble islamistene senere fengslet sammen med fanger fra venstresiden og andre politiske retninger (Ramadan 1993: 172). Den praksisen skulle altså få følger for det politiske bildet under Mubarak. Innsikten i disse omstendighetene bekrefter betydningen av sosial kapital som av Bourdieu blir definert som kontakter og nettverk (se teorikapitlet).

I følge Ramadan (1993) framstod dessuten samarbeidet med Wafd-partiet som det minste av flere onder for MB. De ideologiske og politiske motsetningene mellom MB og de andre partiene var på den tiden for stor til at MB kunne inngå et samarbeid med dem (Ramadan 1993: 174). Det var heller ikke uproblematisk for Wafd å inngå en allianse med MB. Flere av Wafds medlemmer valgte å melde seg ut av partiet som følge av alliansen. Wafd hadde imidlertid behov for drahjelp i stemmesankingene. MB var velorganisert med god kontakt med grasrota og hadde større evne til å mobilisere velgere enn det al-Wafd hadde (Springborg 1989: 185, Rubin 1990: 21, 32). Personlige relasjoner og MBs mobiliseringsevne åpnet på den måten veien til parlamentet for MB.

Etter valget ble det tydelig for mange i MB at Wafd var mer opptatt av å få gjennomslag for sin egen, sekulære politikk enn å pleie alliansen med brødrene. Samtidig gjennomgikk andre partier fundamentale forandringer. Det liberale partiet (LP) fikk en ny leder som gjennomførte en islamisering av partiet. Det sosialistiske arbeiderpartiet (SLP) gjennomgikk en tilsvarende endringsprosess. Som et resultat av de dårlige resultatene SLP oppnådde under valget i 1984, la partiet bevisst til rette for

et samarbeid med MB. Endringen av partiene må ses i lys av at hele det egyptiske samfunnet hadde gjennomgått en religiøs oppvåkning. Den økte betydningen religion fikk blant egypterne gjorde det mer sannsynlig at en utvikling i islamistisk retning ville øke partienes popularitet (Rubin 1990:24).

Etter islamiseringen av LP og SLP var disse partiene attraktive samarbeidspartnere for MB. Ved valget i 1987 samlet de seg derfor i det som ble kalt den islamske alliansen, der MB fikk den dominerende rollen (Ramadan 1993: 175-176). Fra denne posisjonen var brødrene i stand til å skape offentlig debatt rundt sine politiske idéer, særlig med hensyn til implementeringen av *shari'a*. De fikk riktignok ikke gjennomslag for sine saker i parlamentet. Gjennom sin aktivitet i parlamentet fikk de imidlertid etablert MB som en *de facto* del av det politiske systemet, til tross for at organisasjonen offisielt ikke var anerkjent som et politisk parti. Mange brødre fikk dessuten verdifull erfaring med politisk arbeid i tiden de satt i parlamentet (Ramadan 1993: 177). Betydningen av slik erfaring er diskutert over i avsnittet om generasjonsforskjeller. I den sammenhengen er det verdt å merke seg at de yngre brødrene var sterkt representert blant MBs representanter i parlamentet (Utvik, upublisert, Wickham 2002: 178).

Det bedre forholdet mellom MB og de islamiserte partiene LP og SLP la grunnlaget for en allianse som skaffet MB en sterkere posisjon i det politiske systemet. Relasjonene MB klarte å bygge både med representanter fra Wafd og de to ovennevnte partiene var på den måten en forutsetning for at MB maktet å gjøre seg gjeldende i parlamentet på 1980-tallet. Dette er en observasjon som understreker at en aktørs evner på den politiske arena blir påvirket av sosial kapital i form menneskelige relasjoner. Det går også fram av drøftingen over at MBs konkrete strategier innenfor valgpolitikken til dels har blitt styrt av mer eller mindre tilfeldige og pragmatiske relasjoner, noe som igjen underbygger Migdals tese om at konkurrerende og samarbeidende krefter påvirker hverandres handlingsrom og strategier. Samtidig har den dype forandringen i det egyptiske samfunn med hensyn til betydningen av religion vært avgjørende. Den religiøse oppvåkningen var en forutsetning for at alliansene kunne bli realiteter.

4.4. Ideologiske rammeverk/symbolsk kapital

Islamismens gjennomslagskraft

En sosial organisasjon som MB er avhengig av stadig å rekruttere nye tilhengere for at organisasjonen skal overleve. Det er dessuten viktig for organisasjonens politiske rolle og slagkraft. Uten oppslutning fra velgerne er det vanskelig å oppnå innflytelse, i alle fall på demokratisk vis. Brødrene er med Bourdieus ord avhengig av politisk kapital for å kunne øve innflytelse på den politiske arena. I følge Bourdieu er politisk kapital en slags symbolsk kapital. Med politisk kapital oppnås status som talsperson eller meningsbærer for en gruppe mennesker (Bourdieu 1991: 181). For at en organisasjon skal kunne oppnå symbolsk kapital, må den ha en viss ideologisk appell. Sosiale bevegelsers ideologiske appell er i følge Rhys H. Williams (1994) viktig for deres evne til å rekruttere og mobilisere tilhengere, skape lojalitet blant medlemmene, samt som virkemiddel for å konkurrere med andre krefter i samfunnet (ibid.: 787). Denne oppfatningen deles av Bourdieu (1991) som hevder at idéer om den sosiale verden er en del av en maktkamp, der målet er å mobilisere flest mulig tilhengere (Bourdieu 1991: 181). Evnen til å bygge felles ideologiske rammeverk er sådan en tredje faktor som påvirker MBs muligheter til å oppnå innflytelse. Et ideologisk rammeverk fungerer, i følge Williams (1994), som grunnlag for å forstå virkeligheten. Det ”gir mening til hendelser, organiserer erfaringer, og fungerer som guide for handlinger”, skriver han (Williams 1994: 790, min oversettelse).

En organisasjon som MB søker i sitt vesen forandring. Den bygger derfor sitt rammeverk rundt et sosialt, religiøst eller politisk problem som krever handling. Gjennom sin ideologiske ramme definerer den problemet og hva som må gjøres for å løse det (ibid.: 791). For å kunne øve innflytelse må en organisasjon også kunne mobilisere tilhengere og medlemmer til handling. Rammen må derfor definere hvem som må handle og hvorfor de må gjøre det. I følge Williams (ibid.) er religion en faktor som er særlig egnet som motivasjon til handling. En religiøs bevegelse kan motivere til handling ved å vise til hva som er rettferdig og moralsk, ikke bare hva som er fordelaktig for medlemmene (ibid.: 791).

I teorikapitlet kom det fram at de strukturelle forklaringene på islamisme legger vekt på at den islamistiske ideologien er et svar på vestlige idéers dominans i den muslimske verden. Islamismen er dessuten i følge disse forklaringene en reaksjon på de sosiale og økonomiske problemene som har fulgt i kjølvannet av ulike moderniseringsprosjekter innad i muslimske land. MB oppstod som en protest mot britisk imperialisme og store sosiale og økonomiske problemer i Egypt. Organisasjonen identifiserer vestlig dominans som årsaken til sosiale og økonomiske vanskeligheter. Dens løsning følger relativt naturlig; å vende tilbake til islam. Brødrene ser alle problemer som resultat av ett stort problem; egypterne har sviktet islam. MB bygger på den måten sin ideologiske ramme rundt religion, og har sådan et godt utgangspunkt for å mobilisere velgere. Dette bekreftes av Carry Rosefsky Wickham (2002) som hevder at islamistene i Egypt har mobilisert til politiske deltagelse ved å spille bevisst på verdier og idéer, og ved å skape en ramme for en felles identitet basert på islam. På den måten har de bygget insentiver *for* deltagelse som er sterkere enn omkostningene ved å delta (Wickham 2002: 120).

Videre kan det sies at forholdene har ligget til rette for islamistisk ideologis appell blant den egyptiske befolkningen. Som det framgår av teorikapitlet, er sosiale og økonomiske problemer én av faktorene som virker inn på islamismens vekst. Problemene blir betraktet som uheldige konsekvenser av moderniseringsprosesser med Vesten som forbilde. MB har derfor kunnet dra nytte av at folk flest i Egypt har følt slike problemer på kroppen. Organisasjonen har dessuten opparbeidet seg legitimitet på den fronten i kraft av den hjelp den har ytt gjennom sosialt arbeid. MBs sosiale arbeid har derfor tjent som en måte å bygge felles rammeverk. Dette synet støttes av Raymond William Baker (1990) som påpeker at MB gjennom sitt sosiale arbeid i praksis fikk demonstrert hva et "ekte" islamsk samfunn ville bety for egypterne. MBs islamske institusjoner var, i større grad enn regimet, i stand til å møte befolkningens sosiale krav (Baker 1990: 262). Wickham (2002) understreker også at det var islamistenes muligheter til innflytelse gjennom sosialt arbeid på grasrotnivå som la grunnen for den islamistiske mobiliseringen på 1980- og 90-tallet (Wickham 2002: 94).

Parlamentsvalg er et område der MB har vist evne til rekruttering og mobilisering. MBs velgergrunnlag var en forutsetning for at Wafd ønsket å inngå samarbeid med organisasjonen før valget i 1984. Den islamske alliansens suksess ved valget i 1987 kan også i stor grad tilskrives MBs velgeroppslutning. De muslimske brødrene fikk på nytt vist sin styrke da de på egen hånd oppnådde relativt stor oppslutning ved valget i 2000. Suksessen var et faktum på tross av mange hindringer både før og under valget. De posisjonene brødrene oppnådde i de profesjonelle fagforeningene var et annet tegn på deres mobiliseringsevne. Som det ble nevnt tidligere hadde MB få problemer med å mobilisere islamistene til valgene, og på kort tid vant organisasjonen kontroll over alle de viktigste fagforeningene. MB demonstrerte også sin evne til å mobilisere ved å samle store folkemasser i det offentlige rom, både til bønn og til ulike demonstrasjoner (Baker 1990: 270). MBs evne til å samle massene og mobilisere tilhengere gjorde at organisasjonen framstod som en politisk kraft som må regnes med.

Hensynet til rammeverkets troverdighet

Det har vært nødvendig for MB å skape et troverdig ideologisk rammeverk som grunnlag for rekruttering og mobilisering. MBs valg av strategier har på ulike måter blitt påvirket av hensynet til dette. Som det går fram av diskusjonen rundt politiske muligheter, brukte MB sine publiseringer i tiden under Sadat til å oppnå innflytelse gjennom å påvirke opinionen. Der går det også fram at brødrene vegret seg for å kritisere konkrete deler av regimets politikk i *al-Da'wa*. De påpekte de store sosiale og økonomiske problemene i Egypt. Disse problemene ble forklart gjennom generelle uttalelser om avvik fra islam og *shari'a* i stedet for å angripe regimets konkrete politikk. Denne forsiktige kritikken har sammenheng med ikke-konfrontasjonslinjen de førte i tiden under Sadat. MB så dessuten verdien av *al-Da'wa* som middel til å spre sitt budskap. Med denne avisen hadde organisasjonen et forum hvor den kunne arbeide for å spre sine idéer og verdensanskuelser. Det var riktignok store deler av befolkningen som ikke kunne nås gjennom avisene, siden mange var analfabeter. Den utdannede, lavere middelklassen var imidlertid en voksende gruppe og utgjorde et viktig rekrutteringsgrunnlag for MB. Misnøyen var stor i denne delen av befolkningen som etter endt utdanning ikke var i stand til å finne arbeid i Egypt (Wickham 2002: 37,

42-43, Ibrahim 1995b: 59, Ibrahim 1995c: 76-77). Nettopp dette var én av grunnene til at MB rekrutterte mange fra denne sosiale gruppen. De islamistiske idéene ga god klangbunn hos de som følte Egypts sosiale og økonomiske problemer på kroppen. *Al-Da'wa* var sådan mer enn en ren politisk strategi for MB. Avisen stod sentralt i arbeidet med å bygge felles rammeverk rundt den islamistiske ideologien. Betydningen av dette arbeidet kan være én av årsakene til at MB passet seg for å vekke regimets vrede med direkte kritikk av dets politikk. Så lenge regimet godtok publiseringen av *al-Da'wa*, fantes det en åpen kanal for brødrene.

Som det har gått fram tidligere i framstillingen, endret kritikken karakter da Sadat inngikk sin forsoningspolitikk i forhold til Israel. MB ble stadig mer direkte i sine angrep på regimets politikk. Kritikken eskalerte etter hvert som Sadat trappet opp fredsforhandlingene og kulminerte med fredsavtalen i 1979. I forrige del ble det antydnet at Israel/Palestina-spørsmålet var så viktig for MB at organisasjonen valgte å bryte med ikke-konfrontasjonslinjen. Dette spørsmålet var så sentralt for MB fordi det hadde stor betydning for organisasjonens ideologiske rammeverk. MB kjempet på palestinerne side helt fra krigen etter opprettelsen av Israel i 1948 (Rubin 1990: 11). Brødrene la hele tiden vekt på at palestinerne var muslimer, og at MB pliktet å hjelpe andre muslimer når det ble begått urett mot dem. Den urett som ble gjort mot palestinerne rammet alle muslimer og måtte bekjempes i islams navn (Baker 1990: 255). Israel/Palestina-saken ble på den måten et symbol for MB. Den var en viktig del av den ideologiske rammen som skulle rekruttere og mobilisere medlemmer. Saken ble imidlertid et symbol for alle islamister, også de radikale. MB måtte unngå at de radikale fikk monopol på Israel/Palestina-spørsmålet. Organisasjonen kunne ikke risikere å miste troverdighet ved å stå i ledtog med et regime som inngikk fred med Israel. Brødrene valgte derfor å bryte med ikke-konfrontasjonslinjen.

Som det går fram i forrige kapittel, ledet den spente situasjonen i forbindelse med Israel-saken til fullstendig konfrontasjon mellom regimet og islamistene, MB innbefattet. Under Mubarak ble imidlertid forholdet mellom MB og regimet restituert. Mubarak kunne dra nytte av at fredsavtalen med Israel var inngått, uten at han trengte

å stilles til ansvar for den (Rubin 1990: 23). Samtidig kunne MB gjenoppta samarbeidet med regimet uten å miste sin troverdighet med hensyn til Palestina-spørsmålet. Mubarak opprettholdt likevel forbudet av *al-Da'wa*, og MB mistet muligheten til å nå opinionen gjennom denne kanalen. Men i tiden under Mubarak fikk brødrene mulighet til å intensivere valgpolitikken og arbeidet i parlamentet. Den tiltagende politiske aktiviteten skaffet MB en effektiv kanal for å spre sitt budskap.

I avsnittet om politiske muligheter går det fram at MBs økte aktivitet på den politiske arena førte til at organisasjonen tilpasset sin ideologi til en klarere rolle som politisk parti. MB la dessuten stadig sterkere vekt på demokratiske prinsipper og at *shura* i islam dekket demokratibegrepet. I tillegg framgikk det av forrige kapittel at MBs positive holdning til nytolkning ble understreket da organisasjonen gikk inn for kodifisering av *shari'a*. Dette kan tolkes som et svar på kritikken organisasjonen møtte med hensyn til den praktiske gjennomføringen av dens ideologi. MB ble kritisert for å mangle et konkret politisk program (Anderson 1997: 25, 28). De ideologimessige forandringene kan også forstås som ledd i kampen for å bli legalisert som politisk parti. Dette viser at ideologiske rammeverk ikke er statiske. Dette er funn som støtter Migdals (2001) påstand om at en gruppes idéer og mål kan forandre seg når den kjemper om innflytelse med andre krefter på samme arena; ”*Their leaders attempt to mobilize followers and exercise power in environments in which other social forces are doing the same*” (Migdal 2001: 107).

Som nevnt i delen som omhandler sosial kapital, er det spesielt de yngre brødrene som har drevet MB i en ny retning. De har presset på for å agitere åpent for demokratisering og modernisering på islamsk vis (Abdo 2000: 105-106). Demokratisering og pluralisme i det politiske systemet har på den måten blitt en del av MBs ideologiske rammeverk. Dette understreker Utviks påstand om at moderate islamister ikke er i mot modernisering *per se*. De er derimot positive til nytolkninger av islam for å tilpasse læren til dagens samfunn. Modernisering på vestlige premisser er de imidlertid i mot. For å unngå store sosiale og økonomiske problemer i kjølvannet av moderniseringen, må den foregå i pakt med islam.

Konkurrerende ideologier – radikal vs. moderat islamisme

Utviklingen av MBs ideologi i moderat retning har skjedd til tross for at radikale krefter innen organisasjonen har strittet i mot. Konkurransen fra radikale grupper har heller ikke stoppet denne utviklingen. Som det gikk fram av diskusjonen om sosial kapital og mobiliseringsstrukturer, møtte MBs moderate ideologi kritikk. MBs status som islamistisk opposisjon ble utfordret av de radikale islamistene. Det resulterte i at MB måtte balansere mellom samarbeid med regimet og lydhørhet overfor utfordringen fra de radikale gruppene. Brødrene måtte motvirke at de radikale islamistene vokst fram som et troverdig alternativ til MB. Dersom dette ble en realitet, ville MB miste mye av sitt rekrutteringsgrunnlag og sin evne til å mobilisere. Samtidig var den relativt frie stillingen organisasjonen nøt under Mubarak avhengig av at den markerte avstand til de radikale og deres idéer. Det er nærliggende å se MBs streben etter å kontrollere den islamistiske bevegelsen i lys av disse omstendighetene. Som det antydes i den nevnte diskusjonen, ble MBs rekrutteringsgrunnlag og evne til å mobilisere velgere styrket av organisasjonens sterke stilling innenfor den islamistiske bevegelsen. Ved å samarbeide med radikale grupper fikk organisasjonen flere strenger å spille på gjennom et større kontaktnett, og den maktet å opprettholde sin troverdighet som opposisjon til regimet. Samtidig innfridde MB regimets ønske om at de moderate brødrene skulle kontrollere og demme opp for de radikale gruppene.

Balansegangen mellom ikke-konfrontasjonspolitikken og brødrenes ledende rolle i den islamistiske bevegelsen var problematisk. De radikale islamistene lot seg vanskelig kontrollere. Deres ideologiske rammeverk inkluderte vold og revolusjon som legitime midler til å oppnå innflytelse, og de lot seg ikke overbevise av moderate brødre. På begynnelsen av 1990-tallet mobiliserte de til mangfoldige voldelige aksjoner. Samtidig går det fram av forrige kapittel at MB ble modigere etter hvert som brødrene styrket sin rolle i det sivile samfunn. De intensiverte på nytt sin kritikk og utfordret regimet på flere fronter. Regimet fikk igjen problemer med å skille mellom MB og de radikale islamistene. Forholdet mellom islamistene og regimet forverret seg gradvis, noe som også gikk utover MBs forhold til regimet. Det endte med at Mubarak slo hardt ned på islamistene. Som sin forgjenger rammet han både moderate og radikale islamister. På

den måten kan det argumenteres for at den islamistiske ideologien har virket positivt på MBs evne til innflytelse gjennom å bedre muligheten for å rekruttere og mobilisere tilhengere. Samtidig har den skapt problemer for MBs forhold til regimet og på den måten indirekte innskrenket deres muligheter for innflytelse. MB har ikke greid å distansere seg i tilstrekkelig grad fra den radikale islamismen. Som det gikk fram i forrige del, presser de yngre kreftene innen MB på for ytterligere moderering av organisasjonens ideologi. Tiden vil vise om organisasjonen på den måten vil lykkes med å bli integrert i det politiske systemet som et legalt parti. I følge Moussalli (1999) virker dette ganske usannsynlig. De muslimske brødrene har lenge fordømt vold og terror, de har forsøkt å delta i den offentlige debatt og i det politiske liv, men blir fortsatt nektet innpass i det politiske systemet (Moussalli 1999: 81).

4.5. Oppsummering

I dette kapitlet har det kommet fram at MBs strategier på ulike måter har blitt påvirket av de politiske mulighetsstrukturene i Egypt, organisasjonens sosiale kapital og av prosessen med å bygge felles ideologiske rammeverk. Når det gjelder de politiske mulighetene har den generelle liberaliseringen av det politiske systemet gjort sitt til at MB har satset sterkere på å oppnå innflytelse på den politiske arena. Mindre grad av undertrykking fra regimets side har virket i samme retning. Samtidig har MB forblitt en illegal organisasjon, og regimet har på ulike måter hindret MB i å arbeide innenfor systemet. Dette gjelder både på den politiske arena og i det sivile samfunn. Som det har gått fram av dette kapitlet, har regimets ulike hindre resultert i skiftende strategier fra MBs side. Brødrene har inngått taktiske allianser før valg når det har vært nødvendig, og de har stilt med individuelle kandidater når det har latt seg gjøre. MBs strategi for å spre sitt budskap og påvirke opinionen har utviklet seg fra å profilere seg i media til å konsentrere seg om valgkampanjer og arbeid i det sivile samfunn. Strategiene har i stor grad skiftet i takt med de begrensninger og muligheter som regimet har gitt dem. Mulighetene til å ta i bruk de ulike taktikkene har i tillegg vært avhengig av MBs kontakter og nettverk, samt organisasjonens evne til å mobilisere tilhengere.

Mulighetene til å arbeide innenfor systemet har stadig vært avhengig av forholdet MB har hatt til regimet. Åpningene har vært større i perioder da brødrene har hatt et relativt godt forhold til regimet enn i perioder preget av konfrontasjon. Dette har ført til at MB i stor grad har fulgt en ikke-konfrontasjonslinje i forhold til regimet. Det har imidlertid forekommet brudd på denne linjen. Både under Sadat og Mubarak økte MB sin kritikk og utfordret regimet på ulike områder. Begge gangene førte det til harde reaksjoner fra regimets side. MB styrket sin stilling både i det politiske og det sivile samfunn under begge presidentene. Bruddet med ikke-konfrontasjonslinjen kan nok til en viss grad tilskrives brødrenes styrkede stilling og økte selvtillit. Som det gikk fram tidligere i kapitlet, har dessuten mobiliseringsstrukturer i form av indre organisering spilt en rolle i så henseende. Det har hele tiden hersket uenigheter innen organisasjonen med hensyn til hvor samarbeidsvillig MB skal være overfor regimet. Ovenfor gikk det også fram at hensynet til organisasjonens ideologiske rammeverk spilte inn på avgjørelsene om å bryte med ikke-konfrontasjonslinjen. MB måtte balansere samarbeidet med regimet med hensynet til konkurransen fra de radikale islamistene. Dersom de radikale gruppene oppnådde større troverdighet som islamistisk opposisjon, ville MB miste mye av sitt grunnlag for rekruttering og mobilisering. Samtidig som politiske muligheter har påvirket MB i retning samarbeid med regimet, har på den måten andre omstendigheter virket motsatt vei.

Forholdet til regimet ble forverret etter hvert som MB brøt med ikke-konfrontasjonslinjen. I tillegg har regimet vært skeptisk til MBs forhold til andre islamistiske organisasjoner. Regimet ønsket at MB skulle kontrollere de radikale gruppene. Samtidig fryktet det at MB og de radikale gruppene skulle samles til felles sak og sådan utgjøre en større trussel for regimet. Disse forholdene førte samlet til at regimet slo ned på MBs aktiviteter både under Sadat og under Mubarak. Som nevnt tidligere i kapitlet, vitner dette om at MBs muligheter til å vinne innflytelse innenfor systemet er avhengig av flere forhold enn dynamikken mellom MB og regimet. Forholdet mellom henholdsvis MB og regimet og andre krefter i samfunnet spiller også inn. MB opererer i en kontekst som påvirker organisasjonens muligheter, men konteksten blir også påvirket av MBs strategier og handlinger. Denne observasjonen

støttes av Williams (1994) som hevder at organisasjoner som MB og konteksten de opererer i påvirker hverandre gjensidig; ”(...) *fundamentalist movements are shaped by, even as they attempt to shape, their social, political, and religious contexts*” (Williams 1994: 785).

Williams (ibid.) understreker også at de kontekstuelle faktorene påvirker organisasjonens ideologi (ibid.: 785). Funnene i dette kapitlet støtter denne påstanden. Det går fram at MB har tilpasset sin ideologi etter hvert som organisasjonen har endret praksis. Da MB økte sin politiske aktivitet og søkte legalisering av partiet, oppstod et behov for å presisere og justere organisasjonens synspunkter på partipolitikk og flerpartisystem. Av hensyn til sin streben etter å bli en integrert del av det politiske systemet, modererte brødrene også sine krav med hensyn til implementeringen av *shari'a*. Erfaringer med politiske prosesser og demokratisk styring har dessuten påvirket mange brødres syn på demokratiske prinsipper. De har på ulike måter presset på for at MB skal agitere tydeligere for demokratisering av det egyptiske politiske systemet. De nevnte forholdene vitner om at ideologiske rammeverk kan være gjenstand for endringer når de øvrige kontekstuelle forholdene tilsier at det er nødvendig. Det er således ikke bare MBs muligheter til å få gjennomslag for sine idéer som påvirkes av konteksten, men idéene og synspunktene kan også bli endret i samhandlingen med andre krefter i samfunnet. Denne observasjonen støttes av Migdal (2001) som hevder at ”*Coalitions and accommodations may not only enhance a social force’s ability to attain its goals, it may also transform those very goals*” (Migdal 2001: 109).

5. MBs forhold til demokrati

5.1 Introduksjon

Som det går fram av teoridelen, ligger et rettighetsbasert syn på demokrati til grunn i denne framstillingen. Samtidig argumenteres det for at aktørenes muligheter er viktig i et demokrati, og aktørbasert teori trekkes inn i avhandlingens teoretiske rammeverk. Aktørene må kunne gjøre bruk av de demokratiske rettighetene og institusjonene for at et reelt demokrati skal virkeliggjøres. Denne framstillingen undersøker hvilke strategier MB som aktør i det egyptiske samfunnet har valgt for å oppnå innflytelse, og hvorvidt og hvordan valgene har blitt påvirket av MBs tilgang til demokratiske rettigheter og institusjoner. Avhandlingen undersøker også hvordan organisasjonens ideologi har endret seg, og hva som påvirker denne utviklingen.

I forrige kapittel gikk det fram at MB har hatt varierende muligheter til å arbeide innenfor demokratiske institusjoner og gjøre bruk av demokratiske rettigheter. Det ble konkludert med at organisasjonens handlingsrom på ulike måter har blitt påvirket av politiske mulighetsstrukturer, organisasjonens sosiale kapital og prosessen med å bygge felles rammeverk. I tillegg har konkurranse og samarbeid med ulike krefter i samfunnet virket inn på organisasjonens muligheter. Samme kapittel viste også at varierende handlingsrom har ført til endringer i MBs strategier og påvirket utviklingen av organisasjonens ideologi. MBs strategier og ideologi sier noe om organisasjonens holdninger til demokratiske prinsipper og om hvordan brorskapet i praksis forholder seg til demokratiske rettigheter og institusjoner. Strategiene og ideologien utgjør sådan organisasjonens forhold til demokrati. Dette kapitlet drøfter på hvilke måter MBs forhold til demokrati har endret seg. Første del diskuterer MBs aktiviteter på den politiske arena, mens andre del omhandler MB i det sivile samfunn. Utviklingen av MBs ideologi drøftes underveis i hver del. Det diskuteres hvorvidt og hvordan endringer i MBs praksis og ideologi, og bakgrunnen for disse endringene, sier noe om organisasjonen er forenelig med et demokratisk system. Til slutt vil implikasjonene av

funnene i denne framstillingen drøftes. Hva sier endringene med hensyn til MBs forhold til demokrati om islamismens forenelighet med demokrati?

5.2. MBs arbeid på den politiske arena

Som det går fram av de foregående kapitlene har MB gjennomført to grunnleggende strategiendringer med hensyn til hva som kjennetegner MB som organisasjon. Den første endringen gjelder MBs sterkere vektlegging av sin politiske rolle. Dette har bakgrunn i endrede politiske mulighetsstrukturer i Egypt. Politiseringen av MB aktualiserer problemstillingen om islams forhold til politikk. Så lenge islamistiske organisasjoner opererer som sosiale og religiøse organisasjoner oppstår det få utfordringer. Islamistenes politiske ambisjoner utfordrer den sekulære tankegangen som dominerer dagens demokratier. Samtidig viser MBs økte aktivitet innenfor den politiske arena at organisasjonen er beredt til å arbeide *innenfor* systemet og ikke *mot* det. Dette understrekes av at MB var villig til å samarbeide med Sadats regime etter tiår med hard konflikt mellom organisasjonen og myndighetene.

MBs andre grunnleggende strategiendring er organisasjonens legalistiske linje. Denne linjen understreker brødrenes vilje til å operere innenfor systemet. De sverger til lovlige og demokratiske kanaler for innflytelse framfor voldelige metoder. De har holdt behørig avstand til radikale grupper og kritisert deres voldelige strategier, om enn ikke alltid så uforbeholdent som regimet har ønsket. Et åpnere politisk system og bedre muligheter til å jobbe innenfor den politiske arena blir i denne sammenhengen også sett som bakgrunn for MBs valg av moderate metoder.

Til tross for MBs legalistiske linje og ønske om å arbeide innenfor systemet, nektet regimet å legalisere organisasjonen. MBs semi-legale status har naturligvis ført til en usikker situasjon for MB. Organisasjonens muligheter til å gjennomføre aktiviteter innenfor de ulike arenaene har vært avhengig av dens forhold til regimet til enhver tid. Det har derfor vært store variasjoner med hensyn til i hvor stor grad systemet har vært åpent for MB. MB ga likevel ikke opp å arbeide på den politiske arena, men forsøkte å

finne andre veier til politisk innflytelse. Det tyder på at når moderate islamister gis anledning til å delta i det politiske systemet, kan det ha varige virkninger på deres holdninger. Når demokratiske institusjoner er tilgjengelig for dem, foretrekker de å arbeide for innflytelse gjennom det bestående systemet i stedet for å gå utenom. For å si det med Törnquists terminologi, minker sjansen for *bypass* dersom aktørene gis sjansen til å operere innenfor systemet. Det tydeliggjør at det er mulig og nødvendig å skille mellom moderat og radikal islamisme. Ved å stimulere de moderate kreftene, marginaliseres samtidig de radikale. Dette kommer jeg tilbake til under.

I forrige kapittel gikk det fram at MBs moderate holdning har blitt forsterket av at de yngre brødrene har vunnet terreng innenfor organisasjonen. Det kan virke paradoksalt at de yngre brødrene har påvirket til moderasjon, siden unge mennesker gjerne står for de mest radikale holdningene i samfunnet. Dette ble forklart med at de yngre brødrene i større grad enn den eldre generasjonen har deltatt i demokratiske institusjoner som parlamentet. De har dessuten høstet erfaringer innenfor organisasjoner i det sivile samfunn. Der har de vært nødt til å samarbeide med heterogene grupper, noe som har gjort dem mer tolerante overfor mennesker som er og tenker annerledes enn dem selv (Utvik 2004: upublisert). De yngre brødrene fikk i følge Abdo (2000) stor tiltro til demokrati i løpet av tiden de arbeidet i fagforeningene, og var overbevist om at de demokratiske prinsippene kunne fungere godt sammen med islamistiske prinsipper. Abdo hevder også at de fortsatt har beholdt denne troen i ettertid (Abdo 2000: 75). De yngre brødrene har dessuten erfart at det går an å oppnå innflytelse med legale, demokratiske midler. Særlig var arbeidet i fagforeningene en suksess i så måte, og de greide å endre hverdagen til deler av befolkningen ved hjelp av sine posisjoner der. Derfra kunne de dessuten øve press på regimet. De kritiserte myndighetenes politikk og deres tvilsomme forhold til menneskerettigheter.

Gudrun Krämer (1994) kritiserer islamistiske organisasjoner for en autoritær styring internt. Hun mener dette tyder på at de ikke har oppriktig respekt for demokratiske prinsipper (Krämer 1994: 209). Funnene i denne framstillingen kan bare delvis bekrefte en autoritær styring. Det har kommet fram at MB har en forholdsvis sterk

hierarkisk struktur, der beslutninger går fra ledelsen og nedover i organisasjonen. Av diskusjonen over framgår det likevel at krefter utenfor den øverste ledelsen har hatt innvirkning på organisasjonens utvikling både når det gjelder strategier og ideologi. I forrige kapittel gikk det dessuten fram at yngre, og mer demokratiske krefter har blitt tatt opp i ledelsen. Framstillingen har også vist at disse yngre kreftene har ledet andre organisasjoner i det sivile samfunn på en demokratisk måte. De muslimske brødrenes ledelsesstrategi og organisasjonskultur er derfor ikke så entydig autoritær som Krämer påstår.

I tillegg til at de yngre brødrene har påvirket organisasjonen i moderat retning, finnes det også andre forklaringer på at MB har opprettholdt en moderat linje. På 1970-tallet ble det opprettet nye, radikale organisasjoner. Noen av brødrene var blitt radikaliseret i løpet av fengselsopphold under Nassers regime. Mange av disse valgte å forlate MB og sluttet seg i stedet til de nyopprettede organisasjonene. De radikale islamistiske organisasjonene fortsatte å virke som en ventil på brødrenes organisasjon. De radikale islamistene, unge eller eldre, kunne forenes i de radikale organisasjonene i stedet for å kjempe om innflytelse innenfor MB. På den måten har MB vært i stand til å rendyrke sin moderate retning.

De eldre brødrene som bevarte sin moderasjon i tiden under Nasser var også merket av opplevelsene i fengsel. De var villige til å gå langt for å unngå konfrontasjon med regimet. Da Sadat kom til makten var de derfor samarbeidsvillige. Selv om MB la større vekt på sin politiske rolle under Sadat, var mange av de eldste brødrene mest opptatt av å opprettholde organisasjonen og unngå konfrontasjon med regimet. Som det går fram av kapittel 3, var det imidlertid en fraksjon av de eldre brødrene som var mer innstilt på politisk aktivisme, den såkalte Tilmisani/Mashur-fraksjonen. Denne gruppen bestod i all vesentlighet av brødre som hadde levd i eksil under Nassers styre, og ble den ledende fraksjonen innen MB under Sadat. Det var denne gruppen brødre som initierte og utviklet MBs tydeligere rolle som politiske parti. Disse brødrene var likevel preget av å ha opplevd MBs vanskelige kår under Nassers repressive styre og var mer konservative enn den yngre generasjonen. De yngre brødrene var utålmodige

etter å oppnå resultater gjennom politisk arbeid, og var i større grad villige til å utfordre regimet for å oppnå dette.

Disse erfaringene tyder på at muligheter til politisk deltakelse stimulerer til arbeid innenfor systemet framfor radikale metoder. De brødrene som i størst grad har deltatt i demokratiske institusjoner har utviklet seg i demokratisk retning. De har også vært i stand til å påvirke resten av organisasjonen i samme retning. Denne observasjonen støtter argumentet over om at faren for *bypass* minker når aktørene får mulighet til å bruke de demokratiske institusjonene for å oppnå innflytelse. Valg av metoder påvirkes i stor grad av aktørenes handlingsrom, ikke bare den ideologi aktørene måtte ha. Endringene innen MBs ideologi understreker dette poenget. MB har delvis tilpasset sin ideologi i tråd med endringene i organisasjonens politiske praksis. Disse funnene støtter Migdals (2001) teori om sosiale krefter. Han hevder at sosiale krefter ikke er formet ferdig på et gitt tidspunkt. De er under stadig utvikling, og kan forandre synspunkter, verdier og lignende underveis. På den måten er det lite hensiktsmessig å forsøke å forutse handlingene til organisasjonen ut fra et sett mål den blir ansett for å ha (Migdal 2001: 109). Undersøkelsen av MB har vist at tilpasninger organisasjonen måtte gjøre og allianser den inngikk bidro til å forme organisasjonen og dens mål.

Utviklingen til de yngre brødrene tyder dessuten på at aktører som får muligheten til å delta og arbeide for innflytelse i demokratiske institusjoner vil opprettholde de positive holdningene til demokrati også etter at mulighetene er innskrenket. Gjennom å påvirke MBs strategier har de yngre brødrene øvd press på regimet for at det skal åpne systemet ytterligere og bedre mulighetene for demokratisering. Dette antyder at når det blir gitt åpninger for deltagelse i et i utgangspunktet lukket system, blir det vanskelig å reversere prosessen. Da vil myndighetene oppleve press fra aktører som har opplevd fordelene ved et åpnere system med større grad av demokrati. Denne betraktningen underbygger Törnquists teori om at demokratisering er avhengig av at aktørene har mulighet til å operere innenfor systemet.

Saad Eddin Ibrahim (2005c) hevder at arabiske regimer har gitt liten respons på krav om politisk deltagelse framsatt av organisasjoner i det sivile samfunn. Det har ført til at mange individer har følt avmakt og gått over til radikale islamistiske grupper (ibid.: 262). Denne tendensen kan være et argument for at legalisering av moderate grupper som MB kan motvirke vekst i de radikale grupperingene. Dette antydes også av Lisa Anderson (1997) som påpeker at når regimene i ulike arabiske land, inkludert Egypt, delvis har åpnet for islamistiske partier, har disse partiene moderert sine holdninger. Hun påstår at dette i Egypt var med på å marginalisere de radikale organisasjonene. Samtidig virket det til å moderere MB (Anderson 1997: 27). Hun hevder videre at det er en sammenheng mellom hvor pragmatiske islamistiske grupper har vært og hvor store muligheter de har hatt til politisk deltagelse. Gruppens reaksjoner gjenspeiler regimenes strategier for å håndtere utfordringen fra dem (ibid.: 26, 27). Dette støttes av funnene i denne framstillingen. MB har tilpasset seg demokratiske prinsipper og spilleregler etter hvert som de har fått utvidede muligheter til å delta innenfor systemet. De har vist pragmatisme i valg av strategier, i tillegg til at de har omdefinert og tilpasset sin ideologi i demokratisk retning.

Anderson (1997) påpeker dessuten at når islamske partier blir stengt ute fra de demokratiske prosessene, gir det dem anledning til å opprettholde ambiguiteten i sine programmer og uttalelser. De stilles ikke til ansvar. Så lenge islamistiske grupper ikke øyner noen muligheter for å bli legalisert og på den måten komme i ansvarlige posisjoner, får de heller ingen insentiver til å moderere sine synspunkter og tilpasse seg demokrati (ibid.: 28). Disse forholdene kan være et argument for å integrere islamistiske partier i det demokratiske systemet. Anderson påpeker at et system som bygger på personlige relasjoner i stedet for prinsipielle programmer og fungerende institusjoner, overlater lite rom for opposisjonen til å arbeide innenfor systemet (ibid.: 29). Opposisjonelle aktører har derfor lettere for å ty til radikale metoder i et repressivt system enn i et mer demokratisk system. Når regimet ikke tar demokratiske institusjoner alvorlig, kan det vanskelig kreve at opposisjonen skal gjøre det.

Et annet aspekt ved legaliseringsdiskusjonen er effekten en legalisering av moderate islamistpartier vil ha på radikale islamister. Khalid Durán (1993) hevder at de moderate islamistene søker legalisering av sine partier for å kunne delta i demokratiseringsprosessen. Han påpeker samtidig at dette tvinger de radikale til åpent å vise at de er anti-demokratiske (Durán, 1993: 151). Anderson antyder også at større åpenhet overfor moderate partier kan gjøre det vanskeligere for de radikale (Anderson, 1997: 27). Eller som Amos Oz uttalte det da han advarte mot krigen i Irak; ”Det ekstremistiske islam kan bare stoppes av det moderate islam (...)” (sitert i Jensen 21.-27. mars 2003). I denne framstillingen har det kommet fram at MB til en viss grad har påvirket radikale organisasjoner, men at dette har vist seg vanskelig når MB har vært under sterkt press fra regimet. Forholdene i Egypt har vært mest sedate i tilfeller der regimet har klart å skille mellom moderate og radikale islamister ved å samarbeide med de moderate.

Den yngre generasjonen islamisters utålmodighet og politiske ambisjoner kom sterkt til uttrykk ved at de forsøkte å få legalisert et nytt parti – *Wasat*-partiet. Som det gikk fram i forrige kapittel var MBs ledelse skeptisk til *Wasat*-partiet da det ble opprettet. Den gikk hardt ut mot legalisering av partiet og øvde sterkt press på sine medlemmer for at de skulle avvise det nye partiet. Denne reaksjonen kan tolkes i retning av at MB fortsatt er dominert av krefter som ikke respekterer demokratiske prinsipper når det ikke tjener dem selv. Shahin (2004) peker imidlertid på at ledelsens reaksjon må ses i sammenheng med konteksten. De har arbeidet hardt og ofret mye for organisasjonen MB, og de må forholde seg til realitetene i det politiske systemet i Egypt. Partiloven forbyr etableringer av partier som ligner for mye på et som allerede finnes. Hvis *al-Wasat* hadde blitt legalisert ville derfor alt håp vært ute for MB som legalt politisk parti i overskuelig framtid (Shahin 2004: intervju).

Det kan dessuten være utsikter til bedre samarbeid mellom MB og *Wasat*-partiet på sikt. Mye tyder på at etter hvert som yngre generasjoner brødre tar over ledelsen i organisasjonen, vil MB styres i retning av idéer som foreløpig har manifestert seg klarere i *al-Wasat* enn i MB. Selv om MB har utviklet sine synspunkter i demokratisk

retning, for eksempel når det gjelder kvinner og ikke-muslimer, nøler de fortsatt i disse spørsmålene. *Al-Wasat* har tatt et mye klarere standpunkt til fordel for demokratiske prinsipper, religionsfrihet og likestilling. I følge Utvik (2004) står den yngre generasjonen brødre for mange av de samme holdningene som har kommet til uttrykk gjennom *al-Wasats* program (Utvik 2004, upublisert). Dette kan tyde på at også MB vil gå ytterligere i demokratisk retning dersom den yngre generasjonen brødre får dominere mer. Når det gjelder den framtidige utviklingen innen MB gir dette håp med hensyn til demokratisering av organisasjonen. Det ligger i sakens natur at de yngre vil få stadig mer å si innen MB.

Baker (2003) viser at medlemmene av *al-Wasat* og de yngre kreftene i MB alle er inspirert av det han kaller 'de nye islamistene'. Begrepet 'de nye islamistene' omfatter intellektuelle muslimer som har utviklet teorier rundt islams plass i samfunnet. De har skapt det som kan kalles en egen islamisme som legger vekt på at islam er en sivilisasjon, ikke bare en religion. På den måten kan ikke-muslimer være integrert i et islamsk samfunn (Baker 2003: 193). 'De nye islamistene' understreker videre at samfunnet må bygge på de grunnleggende islamske verdiene, men at det må gis stort rom for nytolkninger, eller *ijtihad*. Tanken om moderasjon står dessuten sentralt for disse islamistene. Moderasjon er for dem ikke bare avstandtagen fra radikale virkemidler, men en måte å leve på. Det innebærer et ønske om å bidra til framgang med fredelige midler (ibid.: 195).

Som diskutert i forrige kapittel, har de yngre brødrene allerede vært med på å forandre MB. Flere av endringene samsvarer med idéene til 'de nye islamistene'. Det gjelder særlig den positive holdningen til *ijtihad* og den sterke troen på moderasjon MB har utvist. Dersom de yngre brødrene får muligheten til å påvirke MB ytterligere i retning av denne tankegangen, kan det tenkes at medlemmene av *al-Wasat* og MB kan enes om en felles plattform i framtiden. Hvis det betyr en stadig tilnærming av politisk praksis til 'de nye islamistenes' teorier, kan det bety nye muligheter for å integrere islamistene i et demokratisk system. Det er også en mulighet at fortsatt undertrykking av MB vil hindre en slik utvikling. De yngre brødrene kan endre standpunkt i

konservativ retning etter hvert som de får ansvaret for en organisasjon under sterkt press. Poenget her må være at uansett hvilken retning utviklingen tar, viser de yngre brødrene og *al-Wasats* medlemmer i dag at islamismen er en ideologi i forandring. Islamistenes standpunkter til demokrati og demokratiske prinsipper er ikke statiske, men kan påvirkes av de rammebetingelsene islamistene opererer under.

5.3. MBs rolle i det sivile samfunn

Sammenhengen mellom det sivile samfunn og demokratisering har blitt diskutert av mange i lang tid. Ibrahim (1995c) ser på betydningen det sivile samfunn har hatt i den arabiske verden. Han påpeker at det har vært en dramatisk økning av antall organisasjoner uavhengig av staten i de fleste arabiske land. Han hevder videre at denne kvantitative veksten innen det sivile samfunn har vært én av forutsetningene for at demokratiseringsprosesser har kommet i gang i en rekke arabiske land (Ibrahim 1995c: 245, 253, 257). Ibrahim peker likevel på at en kvantitativ økning ikke er nok til å fremme demokratisering. Det er ikke likegyldig hvordan det sivile samfunn fungerer (ibid.: 257). Dette poenget understrekes også av Törnquist (2002b) som skiller mellom det sivile og det sivilpolitiske samfunn. Han framsetter at det sivile samfunn består av organisasjoner som bare indirekte forholder seg politisk til staten. De organisasjonene som i tillegg forholder seg direkte til staten, kaller han for sivilpolitiske samfunn (Törnquist, 2002b: 37).

For at det sivile samfunn skal make å fremme demokratisering, må det fungere som en arena der aktørene i samfunnet kan arbeide for å virkeliggjøre sine rettigheter. Det må med andre ord finnes bindeledd mellom organisasjonene i det sivile samfunn og beslutningsorganer. I denne sammenhengen er organisasjonene som hører inn under det Törnquist kaller det sivilpolitiske samfunn særlig viktige. MB er et eksempel på en slik organisasjon. Organisasjonen har arbeidet i det sivile samfunn gjennom sitt sosiale arbeid, men har samtidig arbeidet for politisk deltagelse i sentrale beslutningsorganer. Brødrene kombinerte også sosialt og politisk arbeid i sin posisjon i de profesjonelle fagforeningene. De har således øvd press på regimet både i kraft av sin egen

organisasjon og andre organisasjoner i det sivile samfunn. På den måten har de bidratt til at det sivile samfunn har vært en arena hvor aktører har vært i stand til å oppnå innflytelse på beslutningsprosesser. Dette bidraget framstår som avgjørende, spesielt tatt i betraktning at det øvrige sivilsamfunnet i Egypt har vært svakt.

Ibrahim (2005c) hevder at mange regimer i arabiske land har blitt tvunget til å gi etter for krav om demokratisering på grunn av store sosiale og økonomiske problemer. Da regjeringene ikke maktet å innfri lovnadene om utdanning, arbeid, og andre basale behov, måtte de gi etter for press fra organisasjoner i det sivile samfunn (ibid.: 260). Dette synspunktet støttes av David Pool (1994) som også peker på at sosiale og økonomiske problemer har ført til at ulike sosiale krefter har protestert, noe som har begrenset myndighetenes handlingsrom (Pool, 1994: 209-210). Egypt har ikke vært noe unntak når det gjelder sosiale og økonomiske problemer. Arbeidsledigheten har vært høy både under Sadat og Mubarak, forskjellen mellom rik og fattig har vært stor og det har vært mangel på grunnleggende goder for relativt store deler av befolkningen. I tillegg har analfabetismen holdt seg på et betydelig nivå (Farah 1994: 145, 153, Zaki 1994: 54, 100, 157, 165, 234). Denne framstillingen har framsatt at MB har utfordret regimets legitimitet ved å tilby bedre velferdsordninger enn staten. Dette synet støttes av Sullivan (1994) som påstår at islamistenes sosiale arbeid har utfordret regimets legitimitet på det sosiale området (Sullivan 1994: 65, 154). Det kan argumenteres for at MB også på denne måten har vært med på å legge grunnlaget for det sivile samfunns evne til å legge press på regimet.

Organisasjoner i det sivile samfunn kan således bidra til demokratisering dersom de er tilstrekkelig sterke og legger press på myndighetene for at de skal gjennomføre reformer som gagnar demokratiet. Ibrahim (1995c) ser denne tendensen i flere arabiske land. Mange organisasjoner i arabiske land har presset på for økt pluralisme og respekt for menneskerettigheter (Ibrahim 1995c: 258). MB er et eksempel på en slik organisasjon. Brødrene har presset på for å åpne det politiske systemet, og de har kritisert myndighetene for brudd på menneskerettighetene. De har kjempet for MBs rett til å eksistere som organisasjon og arbeidet for å bedre levekårene for

vanskeligstilte i Egypt. Ibrahim konstaterer at mange arabiske regimer har gitt etter for press når det gjelder å innvilge en del grunnleggende rettigheter som pressefrihet og organisasjonsfrihet. Det har vært vanskeligere å få gjennomslag for direkte demokratiseringsreformer som legalisering av politiske partier og frie og rettferdige valg (ibid.: 258).

Det kan argumenteres for at MB har lagt press på regimet ved å styre organisasjoner i det sivile samfunn etter demokratiske prinsipper. Som det gikk fram i kapittel tre ble de profesjonelle fagforeningene styrt på en demokratisk måte under MBs ledelse. Brødrene fikk på den måten demonstrert at reelt demokrati er mulig i det egyptiske systemet. Erfaringene fra fagforeningene kan ha hatt en smitteeffekt på andre organisasjoner i det sivile samfunn. MB kan på den måten ha bidratt til økt vekt på demokratiske prinsipper i det sivile samfunn. Dette argumentet får støtte av Shahin (2004) som påstår at MB har påvirket det sivile samfunn gjennom å protestere mot regimets udemokratiske midler, for eksempel unntakstilstanden. Shahin mener MBs protester har skapt større bevissthet i det sivile samfunn rundt brudd på demokratiske prinsipper (Shahin 2004: intervju).

MBs sosiale arbeid kan også ha en demokratiserende effekt fordi dette arbeidet bedrer situasjonen for mange vanskeligstilte i Egypt. I følge Beetham (1999) er et fungerende demokrati avhengig av at et minimum av sosiale og økonomiske behov hos befolkningen blir tilfredstilt. Dersom befolkningen mangler tilgang på grunnleggende goder som mat, husrom, utdanning og arbeid, kan de vanskelig nyttiggjøre seg de formelle sivile og politiske rettighetene de har (Beetham 1999: 52-53). Som nevnt i teorikapitlet støttes dette synet også av Grugel som framsetter at fattigdom og sosial utestenging fungerer som barrierer for utøvelse av borgerrettigheter.

Beetham ser på betydningen av sosiale og økonomiske forhold i forbindelse med et fungerende demokrati. Han sier lite om hvordan arbeid for å bedre sosiale og økonomiske forhold kan ha betydning for demokratisering. I forlengelsen av Beethams argument er det likevel nærliggende å peke på at bedret tilgang til økonomiske og

sosiale goder vil kunne bidra positivt i en demokratiseringsprosess. For underprivilegerte vil tilgang til de mest grunnleggende behov kunne bety at de får muligheten til å gjøre bruk av de sivile og politiske rettighetene de allerede i prinsippet har. Det er dessuten vanskelig å se for seg at befolkningen vil makte å kjempe for større frihet, pluralisme og demokrati dersom de mangler grunnleggende goder som mat, skolegang, utdanning og arbeid. Dette poenget understrekes også av Zaki (1994) som påpeker at valgdeltagelsen i Egypt er svært lav. Han viser at den lave valgdeltagelsen kommer av lavt kunnskapsnivå i befolkningen når det gjelder politikk og valgprosesser, i tillegg til at store deler av befolkningen har nok med de daglige problemene de står overfor (Zaki 1994: 101, 103).

I denne framstillingen har det framgått at islamistiske velferdsordninger er bedre styrt enn de statlige. Det har blitt hevdet at mange av velferdsordningene som er drevet av MB er nødvendig for deler av folket. Disse ordningene framstår som eneste alternativ for mange som trenger hjelp til å dekke grunnleggende behov. Denne påstanden støttes av Sullivan (1994) som framsetter at islamistenes sosiale arbeid er en forutsetning for å bedre de sosioøkonomiske forholdene i Egypt (Sullivan 1994: 65-66, 153-154). Det er derfor god grunn til å anta at MB har bedret livssituasjonen til mange mennesker, og at organisasjonen gjennom dette har bidratt til et bedre utgangspunkt for demokratisering.

5.4. Forholdet mellom forklaringsfaktorer

I forrige kapittel gikk det fram at MBs strategier ble påvirket av politiske mulighetsstrukturer, mobiliseringsstrukturer, og av organisasjonens evne til å bygge et ideologisk rammeverk. I tillegg ble det slått fast at MBs forhold til konkurrerende og samarbeidende aktører hadde innvirkning på hver av disse forklaringsfaktorene. I dette avsnittet vil det bli sett nærmere på hvordan forklaringsfaktorer virket *sammen* på MBs valg av strategier.

MBs valg av satsningsområder varierte med mulighetene for innflytelse på de ulike områdene. Organisasjonen hadde begrensede muligheter til å oppnå innflytelse gjennom formelle, sentrale politiske beslutningsorganer. Dette skapte incentiver til å utøve politisk arbeid på andre arenaer. Wickham (2002) påpeker at for å studere aktører i autoritære stater, er det nødvendig å inkludere politisk arbeid på ikke-politiske arenaer fordi aktørene ikke får tilgang til den formelle politiske arena. Opposisjonsgrupper som formelt er ekskludert fra den politiske arena kan likevel mobilisere oppslutning gjennom alternative politiserte kanaler (Wickham 2002: 94). I forrige kapittel ble det observert at MB politiserte sin aktivitet i det sivile samfunn gjennom sitt arbeid i fagforeningene. Derfra kritiserte brødrene regimets politikk og drev politisk arbeid på linje med et politisk parti. I samme kapittel ble det slått fast at MBs sosiale arbeid la grunnlaget for mobilisering, og bidro til å utfordre regimets legitimitet i befolkningen.

Disse funnene finner videre støtte hos Wickham (ibid.) som påpeker at islamistenes mobilisering gjennom det sivile samfunn i Egypt er et godt eksempel på at autoritære regimer har vanskelig for å hindre politisk arbeid og mobilisering gjennom andre arenaer enn den formelle og sentrale politiske arena. Wickham understreker imidlertid at mobiliseringen ikke kommer av seg selv i kraft av at muligheten er der. Det er *aktører* som mobiliserer (ibid.: 112). Dette poenget understrekes av at MB jobbet videre innenfor fagforeningene selv om organisasjonen ble hindret av regimets restriksjoner.

MBs mobiliseringskraft kan virke som et paradoks når den sterke ledelsen tas i betraktning. Det virker usannsynlig at en liten gruppe eldre brødre maktet å mobilisere et stort antall unge menn fra den lavere middelklasse. I den forbindelse framhever Wickham den yngre generasjonen brødre og dens rolle i arbeidet med å mobilisere oppslutning om MB. MB maktet å mobilisere unge menn i Egypt på grunnlag av den yngre generasjonens innpass i den sentrale organisasjonen, kombinert med disse brødrenes tilknytning til aktiviteter på grasrotnivå. Wickham påpeker at de yngre brødrene hadde én fot i desentraliserte grasrotorganisasjoner og en annen fot i MBs

sentrale politiske organisasjon. På 1980- og 90-tallet var de yngre brødrene representert i parlamentet og de profesjonelle fagforeningene, samtidig som de forble en del av det brede nettverk av islamister som opererte på grasrotnivå gjennom sosialt arbeid. På den måten kunne de kanalisere støtte fra organisasjoner i det sivile samfunn til oppslutning i forbindelse med valg til sentrale beslutningsorganer (ibid.: 115, 178). Sådan mener Wickham å vise at kombinasjonen av utvidede mulighetsstrukturer i det sivile samfunn, og eksistensen av et lederskap som kunne utnytte mulighetene, åpnet veien for islamistiske gruppers mobilisering av unge, utdannede mennesker i Egypt på 1980- og 90-tallet (ibid.: 94).

På bakgrunn av dette kan det argumenteres for at begrensede politiske muligheter presset MB til å arbeide for politisk innflytelse i det sivile samfunn. Samtidig var regimets manglende kontroll over organisasjoner i det sivile samfunn avgjørende for at illegale organisasjoner som MB maktet å mobilisere og oppnå politisk innflytelse via denne arenaen. MBs evne til å utnytte mulighetene i det sivile samfunn var like fullt avhengig av indre forhold i organisasjonen. Den yngre generasjonens innpass i MBs ledersjikt var en forutsetning for at deres kontakter og støtte på grasrotnivå kunne kanaliseres som støtte til MBs organisasjon. Som det gikk fram i forrige kapittel var dessuten organisasjonens ideologiske rammeverk en forutsetning for mobilisering. Det ideologiske rammeverket ga grunnlaget for en felles identitet blant tilhengerne og skapte vilje til handling på vegne av organisasjonen, i opposisjon mot en felles fiende.

Bakgrunnen for at den islamistiske ideologien var et samlende og mobiliserende rammeverk var blant annet dens troverdighet i sosiale og økonomiske spørsmål. I kapittel tre går det fram at MB fra starten av forklarte Egypts problemer med påvirkning fra britene og egypternes svik mot islam. De sosiale og økonomiske problemene økte igjen på 1980- og 90-tallet, og MB forklarte fortsatt problemene med modernisering på vestlige premisser. Organisasjonen mente svaret på problemene var modernisering i pakt med islam. De store sosiale og økonomiske problemene i Egypt aktualiserte på den måten brødrenes idéer og skapte et grunnlag for økt oppslutning om MBs ideologiske rammeverk. MBs ideologi var særlig populær blant den lavere

middelklasse som følte mange av problemene på kroppen gjennom arbeidsledighet og økende fattigdom. Som det gikk fram i teorikapitlet, forklarer strukturalistene islamistenes framvekst med motstand mot vestliggjøring og de negative følgene av moderniseringsprosesser. Deres forklaringer finner på den måten støtte i funnene i denne framstillingen.

I tillegg til virkningen av de sosioøkonomiske forholdene fløt islamismen også på en generell revitalisering av religionen i Egypt som i mange andre land. Religionens økte betydning for store deler av befolkningen ga seg blant annet uttrykk i at politiske ledere tok i bruk religiøs retorikk. Sadat var den som i størst grad la vekt på religion og kalte seg den ”den troende presidenten”, men Mubarak har også tatt i bruk religiøs retorikk i pakt med tidsånden. Den religiøse revitaliseringen fikk, som nevnt i kapittel fire, konkrete konsekvenser for MB i form av at den muliggjorde en islamisering av tidligere sekulære og lovlige partier. MB kunne dermed danne allianse med LP og SLP for å få tilgang til parlamentet. Mer generelt er det nærliggende å anta at større vekt på religion i samfunnet førte til større oppslutning og potensial for mobilisering for islamistiske organisasjoner. Betydningen av kulturelle faktorer understrekes også av Burgat, som gjengitt i teorikapitlet. Han understreker at islamismens framvekst ikke kan forklares kun på bakgrunn av sosioøkonomiske forhold, men at kulturelle strømninger også hadde stor betydning.

Jean-Noël Ferrié (1996) understreker at den religiøse revitaliseringen redet grunnet for islamismens økte oppslutning, og ikke omvendt (Ferrié 1996: 4). Det kan likevel argumenteres for at betydningen av sosioøkonomiske forhold og det kulturelle aspektet ble forsterket av MBs egne strategier. Sosialt arbeid blant vanskeligstilte ga brødrene legitimitet i spørsmål om sosiale og økonomiske forhold. De evnet dermed å utøve troverdig kritikk mot regimet for manglende løsninger på problemer som arbeidsledighet, fattigdom og analfabetisme. Det sosiale arbeidet kan også ha forsterket effekten av den religiøse revitaliseringen. MB maktet å hjelpe mange mennesker med gratis skoler, helsetjenester, husly og andre grunnleggende behov. Da organisasjonen samtidig prediket islam som løsningen på de vanskeligstiltes

problemer, framstod den med troverdighet, og styrket sådan religionens gjennomslagskraft. Av den grunn kan MBs islamistiske ideologi ha vunnet terreng blant de vanskeligstilte. MB påvirket på den måten konteksten organisasjonen opererer i. Dette støtter Migdals påstand gjengitt i forrige kapittel, om at en arena påvirkes av aktørene. Det foregår en gjensidig påvirkning mellom aktørene og konteksten.

Samtidig som den religiøse revitaliseringen og de sosioøkonomiske forholdene la til rette for MBs ideologiske appell og mobilisering, lyktes regimet langt på vei med sin strategi for å kontrollere organisasjonen. Strategien var en balansegang mellom innrømmelser av friheter til MB og innskrenkninger av denne friheten med arrestasjoner og fengslinger. Regimet lot MB operere relativt fritt i perioder for at de moderate brødrene skulle demme opp for de radikale islamistene og krefter på den politiske venstresiden. For å unngå at MB vokste seg for sterk, ble gruppen holdt nede med ekstensive aksjoner, ofte i forbindelse med valg. Denne politikken kan være forklaringen på at MB ikke greide å mobilisere massene i større grad enn det som var tilfelle. Ledende krefter innenfor organisasjonen vegret seg for å konfrontere regimet og grep de mulighetene de fikk, uten å utfordre regimet ytterligere. Det begrenset organisasjonens handlingsrom og gjorde den sårbar overfor endringer i regimets strategi. Det er også bakgrunnen for den yngre generasjonens utålmodighet overfor de eldre brødrene. Det gjenstår å se om den yngre generasjonen brødre i større grad enn den eldre vil være villig til å konfrontere regimet, eller om disse brødrene også vil vegre seg i frykt for å miste de rettighetene og posisjonene de har opparbeidet seg.

5.5. Islam og demokrati

Diskusjonen om forholdet mellom islam og demokrati er bakgrunnen for problemstillingen i denne avhandlingen. I teorikapitlet ble Huntingtons tese om de kolliderende sivilisasjonene gjennomgått. Der tegner han et bilde av et konfliktfylt forhold mellom islam og Vesten. Han ser islam som en militant religion som ikke kan forenes med vestlige verdier som demokrati. Det finnes også eksempler på representanter for den muslimske verden som mener at islam ikke kan forenes med

demokrati. Moussalli (1999) trekker fram Akbar S. Ahmad som hevder at islam er essensielt forskjellig fra andre sivilisasjoner, og at islam er overlegen sammenlignet med dem. Han ser forholdet mellom islam og Vesten som en uløselig konflikt mellom ulike verdenssyn (Moussalli 1999: 71-72).

Moussalli peker også på Judith Millers advarsler mot islamistiske grupper. Siden islam og demokrati er uforenelige, må vestlige land unngå å støtte valg der fundamentalister kan vinne (ibid.: 73). Denne holdningen gjenspeiler idéen om 'Det demokratiske paradoks'. Det uttrykket peker på det faktum at islamistisk opposisjon ofte søker å oppnå makt gjennom legale midler som demokratiske valg. Miller og hennes meningsfeller mener at islamistene vil bruke demokratiske virkemidler kun for å komme til makten, for så å (gjen)innføre autoritært styre. Denne frykten ligger bak mange vestlige lands støtte til regimer som hindrer islamistisk deltagelse i valg. Hendelsene i Algerie i 1992 er et eksempel på dette fenomenet. Da fikk militærregimet i landet stanset det pågående valget der det islamistiske partiet FIS lå an til å vinne. Regimets inngripen overfor det som skulle være et demokratisk valg ble møtt med stilltiende aksept fra vestlige land (Esposito 1999: 185, 275). Det er nærliggende å sette spørsmålstegn ved vestlige lands motiver når de er villige til å godta slike repressive metoder. Det kan være grunn til å spørre om hvorvidt metodene er egnet til å sikre demokratiet. Det betviles av Moussalli som konstaterer at;

“The same tendency that stands opposed to the ascendancy of fundamentalism through democracy, because of the assumed fundamentalist authoritarian nature, supports authoritarian regimes for the sake of maintaining a nonexistent democracy (...)” (Moussalli 1999: 75).

Som nevnt innledningsvis i denne framstillingen er Esposito en representant for et helt annet syn på islam og demokrati enn det som kommer fram over. Han mener konklusjonen om islam som uforenelig med demokrati bygger på et monolittisk syn på islam. Han understreker at islam er like mangfoldig som andre sivilisasjoner, og hevder at moderate islamistiske krefter kan forenes med demokrati (Esposito 1999: xiii, xvii, 242-243). Moussalli hevder at det er konteksten som påvirker hvorvidt islamister utvikler seg i moderat eller i radikal retning (ibid.: 69). På denne bakgrunn ville jeg undersøke én islamistisk gruppe og hva som påvirker dens forhold til

demokrati. Det ble antatt at konteksten gruppen opererte innenfor ville ha betydning for dens valg av strategier og utviklingen av dens ideologi. Avhandlingens hovedproblemstilling ble således: Hvordan forholder Muslimsk Brorskap i Egypt seg til demokrati, og hvordan påvirkes dette av de konkrete forholdene organisasjonen opererer under? Antagelsen om kontekstens betydning bekreftes langt på vei i denne studien. Det har gått fram at MBs valg av strategier i stor grad har vært påvirket av politiske mulighetsstrukturer i Egypt, mobiliseringsstrukturer og organisasjonens sosiale kapital samt dens evne til å bygge ideologiske referanserammer. Samtidig har forholdet mellom MB og andre sosiale krefter i samfunnet hatt stor innvirkning på MBs strategier. Det har også blitt klart at MB har tilpasset sin ideologi som følge av utviklingen innen organisasjonens muligheter og valg av strategier. En hovedkonklusjon er at organisasjonen utviklet seg i demokratisk retning etter hvert som mulighetene til å delta innenfor systemet bedret seg.

Bekreftelsene på kontekstens betydning for MBs utvikling støtter opp under det som i teorikapitlet blir kalt strukturelle forklaringer på islamisme. Strukturalister som Burgat og Utvik forklarer islamismens framvekst med politiske og sosioøkonomiske forhold. Denne studien har bekreftet at sosiale, økonomiske og politiske forhold legger premissene for hvilke muligheter islamistene har, og påvirker derfor hvilke strategier de velger. Det er i tråd med Burgats påstand om at radikal islamisme ikke kan forstås ved å studere den religiøse diskursen alene, men må tolkes i sammenheng med den politiske konteksten (Burgat 2003: xvi). Det er likevel viktig å understreke at en gruppe som MB tar egne valg innenfor den konteksten den opererer i. Valg av strategier og utvikling av ideologi skjer ikke automatisk som følge av visse strukturelle forhold. En organisasjon er sammensatt av individer, og særlig en ledelse, som tar mer eller mindre bevisste avgjørelser. Dette poenget blir framhevet av Baker (1991) som sier at politiske aktører alltid vil ha rom for manøvrering innenfor de mulighetene og begrensningene som ligger i konteksten (Baker 1991: 45).

Når utviklingen av en islamistisk organisasjon likevel er så tett knyttet til omgivelsene, vil også organisasjonens forhold til demokrati påvirkes av dette. Funnene i denne

framstillingen viser at når MB fikk muligheten til å delta i demokratiske institusjoner og prosesser, modererte de sitt forhold til demokrati. Da de øynet mulighetene til å oppnå innflytelse gjennom politisk arbeid, tilpasset organisasjonen sin ideologi. Partisystemet ble godtatt, og organisasjonen understreket at nytolkninger var viktig for å tilpasse islam til dagens samfunn. Da brødrene fikk muligheten til å delta i og styre profesjonelle fagforeninger, utviklet de mer moderate standpunkter. Spesielt har den yngre generasjonen fått et positivt syn på demokrati. På side 92 antydes det dessuten at MB kan ha hatt positiv innvirkning på demokratiseringsprosessen i Egypt. I så måte trekkes særlig organisasjonens sosiale arbeid fram som utslagsgivende.

Repressive tiltak fra regimet har på sin side nørt opp under radikale krefter i den islamistiske bevegelsen. Den radikale islamismens fremste ideolog, Sayyid Qutb, fikk sine idéer under Nassers repressive styre. Moderate islamister, og særlig MB, ble svekket i perioder da regimet slo hardt ned på islamister. Regimet unnlot å skille mellom radikale og moderate grupper. Mange medlemmer av MB ble fengslet, og de måtte legge bånd på sine aktiviteter. De mistet på ulike måter muligheten til å kontrollere de radikale gruppene. Sadats sterke virkemidler mot den islamistiske bevegelsen endte med at radikale islamister tok livet av ham. På 1990-tallet måtte Mubarak bruke store ressurser på å slå ned på den eskalerende islamistiske volden. Tidligere i kapitlet ble det referert til Anderson som hevder at repressive regimer avler radikal, framfor moderat, opposisjon. Den påstanden får støtte i de ovennevnte funnene.

Det teoretiske utgangspunktet til denne studien var aktørenes valg av strategier ut fra de mulighetene de har. Törnquists teori ser aktørenes muligheter til å gjøre bruk av demokratiske virkemidler for å oppnå innflytelse som avgjørende for deres valg av strategier. Dersom de demokratiske institusjonene ikke er åpne for dem, må de operere utenfor systemet. Det vil øke sjansene for at de vil arbeide *mot* systemet og ty til udemokratiske metoder. I denne sammenhengen vil det si at dersom islamistene skal tilpasse seg demokratiske prinsipper, må de integreres i et demokratisk system. John

Waterbury påpeker at islamistiske organisasjoner stort sett har blitt hindret fra å delta innenfor systemet, og at dette kan ha betydning for deres forhold til demokrati:

”If it is crucial that all major actors have the legal right to participate and the possibility of one day winning office, then islamic groups have not been granted the opportunities that might assure their loyal adherence to democratic procedure” (Waterbury 1994: 36).

I MBs tilfelle stemmer det bare delvis at organisasjonen ikke har hatt muligheten til å delta. MB har hatt en semi-legal status i det egyptiske systemet. I perioder der forholdet til regimet har vært preget av samarbeid, har brødrene derfor hatt muligheten til å arbeide innenfor systemet både på den politiske arena og i det sivile samfunn. I tråd med antagelsene over har dette ført til at organisasjonen har utviklet seg i demokratisk retning. MB har valgt å holde seg strengt til moderate metoder, og organisasjonen har som nevnt tilpasset sin ideologi til demokratiske prinsipper. Regimet har likevel nektet å gi organisasjonen status som legalt politisk parti. Det kan ha påvirket dens forhold til demokrati i negativ retning, noe som er i tråd med Waterburys syn i sitatet over. Som det har gått fram av foregående kapitler finnes det forskjellige holdninger innenfor MB, særlig mellom ulike generasjoner muslimske brødre. I denne sammenhengen er det interessant at det er den yngre generasjonen som er mest positiv til demokrati. Framstillingen har pekt på at det er de yngre brødrene som i størst grad har deltatt i demokratiske prosesser både på den politiske arena og i det sivile samfunn. Disse observasjonene støtter den ovennevnte påstanden om at muligheten til deltagelse innenfor et demokratisk system påvirker islamistenes forhold til demokrati.

I stedet for å lytte til rådene fra Miller og Huntington om å motvirke islamistenes deltagelse i demokratiske prosesser, kan vestlige land oppfordre til et åpnere og mer inkluderende system i de muslimske landene. Utviklingen av MBs strategier og ideologi tyder på at islamister kan tilpasse seg demokratiske prinsipper dersom de får muligheten til å delta innenfor systemet. Hvis de får anledning til å oppnå innflytelse innenfor et demokratisk system, vil de ha mye å tape på å arbeide mot demokrati. Said Aly og Wenner sier det på denne måten: *“(...) the Brothers have realized, (...), that individually and as an organization they are not safe if the whole political system is*

not 'safe', i.e., democratic” (Said Aly og Wenner 1982: 353). Ghassan Salamé (1994) kan derfor ha rett når han sier at demokratisering kan skje uten demokrater. Salamé mener at demokratiet kan brukes som et instrument for å skape fred mellom grupper som kjemper om innflytelse. Selv om gruppene ikke nødvendigvis er for demokrati i utgangspunktet, kan et demokratisk system skape sine egne forsvarere blant dem (Salamé 1994: 3). Denne idéen støttes av observasjoner nevnt tidligere i kapitlet. MB, og spesielt de yngre brødrene, har opprettholdt positive holdninger til demokrati også under vanskelige perioder for organisasjonen.

Dersom en islamistisk gruppe skulle komme til makten, vil den dessuten fortsatt måtte forholde seg til andre sosiale krefter i samfunnet. I følge Migdal vil det foregå en gjensidig påvirkning mellom statens ledere og andre krefter i samfunnet. Som jeg tidligere har nevnt, hevder Migdal at det er lite fruktbart å forsøke å forutse en organisasjons handlinger ut fra de mål den blir ansett for å ha. Hans begrunnelse er nettopp at organisasjonen vil påvirkes av de tilpasninger den må gjøre med hensyn til alliansepartnere og opposisjon.

5.6. Konkluderende bemerkninger

I dette kapitlet har jeg brukt studien av MB i Egypt til å vurdere hvorvidt islamismen generelt er forenelig med demokrati. Det kan diskuteres hvor generaliserbar funnene i studien er. MB er bare én gruppe i én bestemt kontekst. Som jeg bemerket i forrige del, har politiske aktører alltid muligheter til å treffe valg innenfor en kontekst. Det er ikke slik at visse strukturelle forhold alltid vil føre til et bestemt reaksjonsmønster. Det er derfor usikkert om andre islamistiske grupper vil reagere med moderasjon og utvikle seg i demokratisk retning dersom de får de samme mulighetene som MB har fått. Jeg mener likevel at denne studien tilbakeviser at islamismen er enhetlig, statisk og uforanderlig. Islamistiske gruppers handlinger og ideologi *blir* påvirket av omgivelsenes rammevilkår. Framstillingens konklusjoner kan derfor være argumenter mot en essensialistisk forståelse av islam. Jeg mener derfor at Huntington og hans meningsfellers påstand om at islam aldri kan forenes med demokrati er svekket.

Fokus for framtidig forskning rundt temaet islam og demokrati bør etter min mening derfor være demokratiets kår i muslimske land. Hvordan kan demokratisering oppnås i et område der oppslutningen om islamismen ser ut til å være under stadig vekst? Det trengs fortsatt flere, gjerne sammenlignende, studier for å kartlegge hvilke omstendigheter som muliggjør en demokratisk utvikling av islamistiske organisasjoner. På den måten kan framtidige studier finne fram til konstruktive politiske virkemidler for å fremme demokratisering i muslimske land. Når det gjelder hva vestlige land kan gjøre for å fremme demokratisering i disse områdene, er det sentralt å skille mellom ulike typer islamister. Det er mye oppmerksomhet rettet mot radikale, voldelig islamister, både i media og blant vestlige politiske beslutningstakere. Den såkalte 'krigen mot terror' har forsterket dette fokuset. Det er nødvendig å flytte oppmerksomheten i større grad mot de moderate islamistene. Det er de moderate som teoretiserer rundt forholdet mellom islam og demokrati. Og det er de moderate gruppene som kan omsette idéen om en syntese mellom demokrati og islam til politisk praksis. Baker (1997) sier det på denne måten:

"It does make a difference if the unavoidable distortions of our representatives make the minority of radical and violent, fanatical elements the global icon for twentieth-century Islamic social movements rather than the majority of radical, yet creative and nonviolent, centrists" (Baker 1997: 116).

Litteraturliste

Bøker

Abdo, Geneive (2000), *No God but God – Egypt and the Triumph of Islam*, Oxford University Press.

Andersen, Svein S. (1997), *Case-studier og generalisering – forskningsstrategi og design*, Fagbokforlaget.

Anderson, Lisa (1997), “Fulfilling Prophecies: State Policy and Islamist Radicalism” i Esposito, John L. (red.), *Political Islam – Revolution, Radicalism, or Reform?*, Lynne Rienner Publishers.

Auda, Gehad (1994), “The ‘Normalization’ of the Islamic Movement in Egypt from the 1970s to the Early 1990s”, i Marty, Martin E. og R. Scott Appleby (red.), *The Dynamic Character of Movements*, The Fundamentalist Project, vol. 4, The University of Chicago Press.

Ayubi, Nazih (1989), “Government and the State in Egypt Today” i Tripp, Charles og Roger Owen (red.), *Egypt under Mubarak*, Routledge.

Ayubi, Nazih (1991), *Political Islam – Religion and Politics in the Arab World*, Routledge.

Baker, Raymond William (1990), *Sadat and After – Struggles for Egypt’s Political Soul*, Harvard University Press.

Baker, Raymond William (1991), “Afraid for Islam: Egypt’s Muslim Centrists Between Pharaohs and Fundamentalists”, i *Dædalus*, sommer 1991.

Baker, Raymond Williams (1997), “Invidious Comparisons: Realism, Postmodern Globalism, and Centrist Islamic Movements in Egypt” i Esposito, John L. (red.), *Political Islam – Revolution, Radicalism, or Reform?*, Lynne Rienner Publishers.

Baker, Raymond Williams (2003), *Islam without Fear – Egypt and the New Islamists*, Harvard University Press.

Beckman, Björn (1997), ”Explaining Democratization: Notes on the Concept of Civil Society” i Özdalga, Elisabeth og Sune Persson (red.), *Civil Society, Democracy and the Muslim World*, vol. 7, Svenska forskningsinstitutet.

Beetham, David (1999), *Democracy and Human Rights*, Polity Press.

Botiveau, Bernard (1993), “Egypte: crise de l’Ordre des avocats et normalisation des syndicats professionnels” i *Monde Arab – Maghreb-Machrek*, vol. 142, oktober-desember.

Bourdieu, Pierre (1991), *Language and Symbolic Power*, Polity Press.

Burgat, François (2003), *Face to face with political Islam*, I.B. Tauris Publishers.

- Campagna, Joel (1996), "From Accommodation to Confrontation: The Muslim Brotherhood in the Mubarak Years", *Journal of International Affairs*, vol. 50, nr. 1, ss. 278-304.
- Durán, Khalid (1993), "Islamist Prospects for Human Rights in North Africa (Maghreb)" i Lindholm, Tore og Kari Vogt (red.), *Islamic Law Reform and Human Rights*, Nordic Human Rights Publications.
- Egset, Willy (1998), *Conflict or Accommodation? An analyses of the Transition to Multiparty System in Egypt and the Political Strategies of the Muslim Brotherhood*, hovedfagsoppgave i statsvitenskap, Universitetet I Oslo.
- Esposito, John L. (1999), *The Islamic Threat – Myth or Reality?*, Oxford University Press.
- Farah, Nadia Ramsis (1994), "Political Regimes and Social Performance: The Case of Egypt" i Öncü, Ayşe, Çağlar Keyder og Saad Eddin Ibrahim (red.), *Developmentalism and Beyond – Society and Politics in Egypt and Turkey*, The American University in Cairo Press.
- Ferrié, Jean-Noël (1996), "Les paradoxes de la réislamisation en Egypte", *Monde Arab – Maghreb-Machrek*, vol. 151, januar-mars.
- Gomaa, Ahmed M. (1983), "Islamic Fundamentalism in Egypt during the 1930s and 1970s: Comparative Notes" i Warbourg, Gabriel R. og Uri M. Kupferschmidt (red.), *Islam, Nationalism, and Radicalism in Egypt and the Sudan*, Praeger Publishers.
- Grugel, Jean (2002), *Democratization – a critical introduction*, Palgrave.
- Haugom, Lars (1995), *The Fortunes of Islamist Movements in Egypt and Turkey 1970-1995*, hovedfagsoppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Huntington, Samuel P. (1991), *The third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press.
- Huntington, Samuel P. (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon and Schuster.
- Høigilt, Jakob (2002), *Islamism and Pluralism – Hizbullah after the Israeli Withdrawal*, hovedfagsoppgave i arabisk, Universitetet i Oslo.
- Ibrahim, Saad Eddin (1981) "An Islamic Alternative in Egypt – The Muslim Brotherhood and Sadat" i *Arab Studies Quarterly*, vol. 4, trykt på nytt i Ibrahim, Saad Eddin (2002), *Egypt, Islam and Democracy – Critical Essays*, the American University in Cairo Press.
- Ibrahim, Saad Eddin (1988), "Egypt's Islamic Activism in the 1980s", *Third World Quarterly*, vol. 10, nr. 2: 632-657.
- Ibrahim, Saad Eddin (1995), "Liberalization and Democratization in the Arab World: An Overview" i Brynen, Rex, Bahgat Korany og Paul Noble (red.), *Political Liberalization and Democratization in the Arab World*, vol. 1: Theoretical Perspectives, Lynne Rienner Publishers.

Ibrahim Saad Eddin (1995b), "Islamic Activism and Political Opposition in Egypt" til *seminar on Aspects of Egyptian Development* i København, juni 1990, trykt på nytt i Ibrahim,

Ibrahim, Saad Eddin (1995c), "The Changing Face of Egypt's Islamic Activism", Ibn Khaldoun Center for Development Studies, trykt på nytt i Ibrahim, Saad Eddin (2002), *Egypt, Islam and Democracy – Critical Essays*, the American University in Cairo Press.

Ibrahim, Saad Eddin (1997), "From Taliban to Erbakan: The Case of Islam, Civil Society and Democracy" i Özdalga, Elisabeth og Sune Persson (red.), *Civil Society, Democracy and the Muslim World*, vol. 7, Svenska forskningsinstitutet.

Ibrahim, Saad Eddin, Huwaida Adly og Dina Shehata (1999), "Civil Society and Governance in Egypt", rapport til *den andre internasjonale konferansen 'Civil Society and Governance Programme'* i Cape Town, 18.-21. februar 1999, Institute of Development Studies, University of Sussex.

Kassem, Maye (1999), *In the Guise of Democracy – Governance in Contemporary Egypt*, Ithaca Press.

Kassem, Maye (2002), "The 2000 Elections: New Rules, New Tactics", i Hamdy, Iman A. (red.), *Elections in the Middle East: What Do They Mean?*, Cairo Papers in Social Science, vol. 25: 1&2.

Kepel, Gilles (2003(1984)), *Muslim Extremism in Egypt – the Prophet and Pharaoh*, University of California Press.

Kepel, Gilles (2002), *Jihad – the Trail of Political Islam*, I.B. Tauris Publishers.

Krämer, Gudrun (1994), "The Integration of the Integrists: a comparative study of Egypt, Jordan and Tunisia" i Salamé, Ghassan (red.), *Democracy without Democrats? The Renewal of Politics in the Muslim World*, I.B. Tauris Publishers.

Lia, Brynjar (1998), *The Society of the Muslim Brothers in Egypt – The Rise of an Islamic Mass Movement 1928-1942*, Ithaca Press.

McAdam, D., J.D. McCarthy & M.N. Zald (1996), "Introduction: Opportunities, Mobilizing structures, and Framing Processes – Toward a synthetic, Comparative Perspective on Social Movements", i McAdam, D., J.D. McCarthy & M.N. Zald (red.), *Comparative Perspectives on Social Movements. Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*, Cambridge University Press.

Migdal, Joel S. (2001), *State in Society – studying how states and societies transform and constitute one another*, Cambridge University Press.

Mitchell, Richard P. (1993(1969)), *The Society of the Muslim Brothers*, Oxford University Press.

Moussalli, Ahmad S. (1999), *Moderate and Radical Islamic Fundamentalism – The Quest for Modernity, Legitimacy, and the Islamic State*, University Press of Florida.

Owen, Roger (1994), "Socio-economic Change and Political Mobilization: the case of Egypt" i Salamé, Ghassan (red.), *Democracy without Democrats? The Renewal of Politics in the Muslim World*, I.B. Tauris Publishers.

Pool, David (1994), "Staying at home with the wife: democratization and its limits in the Middle East" i Parry, Geraint og Michael Moran (red.), *Democracy and Democratization*, Routledge.

Ramadan, Abdel Azim (1993), "Fundamentalist Influence in Egypt: The Strategies of the Muslim Brotherhood and the Takfir Groups" i Marty, Martin E. og R. Scott Appleby (red.), *Fundamentalisms and the State – Remaking Politics, Economies, and Militance*, The Fundamentalist Project, vol. 3, The University of Chicago Press.

Rubin, Barry (1990), *Islamic Fundamentalism in Egyptian Politics*, St. Martin's Press.

Sagiv, David (1995), *Fundamentalism and Intellectuals in Egypt 1973-1993*, Frank Cass & co.

Said Aly, Abd al-Monein og Manfred W. Wenner (1982), "Modern Islamic Reform Movements: The Muslim Brotherhood in Contemporary Egypt", *The Middle East Journal*, vol. 36, nr. 1: 336-361.

Salamé, Ghassan (1994), "Introduction: Where are the Democrats?" i Salamé, Ghassan (red.), *Democracy without Democrats? The Renewal of Politics in the Muslim World*, I.B. Tauris Publishers.

Seliger, Martin (1976), *Ideology and Politics*, Allen and Unwin.

Springborg, Robert (1989), *Mubarak's Egypt – Fragmentation of the Political Order*, Westview Press.

Stokke, Kristian (2002), *Habitus, capital and fields – conceptualizing the capacity of actors in local politics*, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO.

Sullivan, Denis J. (1994), *Private Voluntary Organizations in Egypt – Islamic Development, Private Initiative, and State Control*, University Press of Florida.

Sullivan, Denis J. og Sana Abed-Kotob (1999), *Islam in Contemporary Egypt – Civil Society vs. the State*, Lynne Rienner publishers.

Tibi, Bassam (1997), "The Cultural Underpinning of Civil Society in Islamic Civilization: Islam and Democracy – Bridges Between the Civilizations" i Özdalga, Elisabeth og Sune Persson (red.), *Civil Society, Democracy and the Muslim World*, vol. 7, Svenska forskningsinstitutet, Istanbul.

Törnquist, Olle (2002a), *Conceptualising Substantial Democratisation*, Senter for utvikling og miljø, Universitetet i Oslo.

Törnquist, Olle (2002b), *Popular Development and Democracy: Case Studies with Rural Dimensions in the Philippines, Indonesia, and Kerala*, Senter for utvikling og miljø, Universitetet i Oslo.

Törnquist, Olle (2003), *Assessing Problems and Options of Democratisation*, bidrag til konferansen "Democracy as actual Practice: What does Democracy Actually Bring?", Uppsala, 12.-13. mars 2003.

Törnquist, Olle (2004), *The Problems and Options of Indonesian Democratisation*, forskningsrapport tilgjengelig fra www.sum.uio.no.

Utvik, Bjørn Olav (1993), "Islamism: Digesting Modernity the Islamic Way", *Forum for Development Studies* No. 2, Nupi.

Utvik, Bjørn Olav (2000), *Independence and Development in the Name of God: The Economic Discourse of Egypt's Islamist Opposition 1984-90*, Universitetet i Oslo.

Utvik, Bjørn Olav (2002), "The Modernising Force of Islamism" i Burgat, François og John L. Esposito (red.), *Modernising Islam: Religion and the Public Sphere in the Middle East and Europe*, Rutgers University Press.

Vikør, Knut S. (1993), *Ei verd bygd på islam – oversikt over Midtaustens historie*, Det Norske Samlaget.

Voll, John O. (1997), "Relations Among Islamist Groups" i Esposito, John L. (red.), *Political Islam – Revolution, Radicalism, or Reform?*, Lynne Rienner Publishers.

Waterbury, John (1994), "Democracy Without Democrats?: the potential for political liberalization in the Middle East" i Salamé, Ghassan (red.), *Democracy without Democrats? The Renewal of Politics in the Muslim World*, I.B. Tauris Publishers.

Wickham, Carrie Rosefsky (2002), *Mobilizing Islam – Religion, Activism, and Political Change in Egypt*, Columbia University Press.

Williams, Rhys H. (1994), "Movement Dynamics and Social Change: Transforming Fundamentalist Ideology and Organizations" i Marty, Martin E. og R. Scott Appleby (red.), *The Dynamic Character of Movements*, The Fundamentalist Project, vol. 4, The University of Chicago Press.

Yin, Robert K. (1994), *Case Study Research – Design and Methods*, Sage Publications.

Zaki, Moheb (1994), *Civil Society and Democratization in Egypt, 1981-1994*, Ibn Khaldoun Center.

Upubliserte kilder

Utvik, Bjørn Olav (2004), "The 'izb al-Wasat Story: Developments in Egyptian Islamism", *upublisert pr. 2004*, Universitetet i Oslo.

Muslimsk Brorskap (mai 1994), erklæring om *shura* i islam, oversatt av Bjørn Olav Utvik.

Muslimsk Brorskap (mars 2004), *general guide* Mohamed Mahdi Akefs initiativ til reform i Egypt.

Aviser

Abdel-Atif, Omayama (2002), "Brothers in succession", *Al-Ahram Weekly*, 21.-27. november.

Cairo Times, utgave 13, vol. 8 2004.

Hassan, Abdalla F. (2004), "The Splinter Group", *Egypt Today*, vol. 25, august.

Howeidy, Amira (1999), "Third time lucky?", *Al-Ahram Weekly*, 10.-16. juni.

Jensen, Carsten (2003), "Nekrolog over en forgjeves protest", *Morgenbladet*, 21.-27. mars.

Kahn, Amil og Tariq Hassan-Gordon (2000), "Brotherhood makes surprise election wins", *Middle East Times* (MET) 26.oktober.

Kahn, Amil (2000), "Elections marred by government meddling", *Middle East Times*, 3. november.

Kahn, Amil (2000), "More clashes mar Egypt elections", *Middle East Times*, 10. november.

Kahn, Amil (2000), "Muslim Brothers jailed in post-election move", *Middle East Times*, 24. november.

Kahn, Amil (2000), "Government fears Islamist resurgence", *Middle East Times*, 15. desember.

Rashwan, Diaan (1999), "Islamism in transition", *Al-Ahram Weekly*, 11.-17. mars.

Törnquist, Olle (2004b), "Bistand og demokratibyggning", *Dagbladet*, 1. april.

Vevsider

Vikør, Knut S. (1995), "Fundamentalisme, islamisme eller politisk islam?", <http://www.hf.uib.no/smi/meb/islamisme.html>, tilgjengelig pr. 12.12.2003.

Intervju

Dr. Hafez, mars 2004, Egyptian Organisation of Human Rights (EOHR), *skriftlig intervju per e-post*.

Emad Shahin, mars 2004, Department of Political Science, American University in Cairo, *intervju*.

Essam al-Erian, mars 2004, MB medlem, legenes fagforening, *intervju*.

Fahmi Howeidy, mars 2004, journalist i al-Ahram, *intervju*.

Fattah Hussein, mars 2004, MBs hovedkvarter, *samtale*.

Mohamed Mahdi Akef, mars 2004, MBs *general guide*, *intervju*.